

BISERICA ȘI VIAȚA

UNIVERSITATEA BUCUREȘTI

PANEGIRICUL CA FORMĂ A PREDICII
ÎN TRECUȚ ȘI ASTĂZI.
ACTUALITATEA LUI PASTORALĂ.

TEZĂ DE DOCTORAT

ALCATUITA DE CANDIDATUL PREOT DUTU I. CONSTANTIN
LA SPECIALITATEA OMILETICĂ ȘI CATEHETICĂ
Sub INDRUMAREA Pr. Prof. Dr. Constantin GALERIU

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE
BUCUREȘTI — 1991

PANEGIRICUL

CA FORMĂ A PREDICII ÎN TRECUT ȘI ASTĂZI. ACTUALITATEA LUI PASTORALĂ

INTRODUCERE

1. Justificarea temei

Pe plan teoretic, despre predica de laudă în cinstea sfinților, ca gen de cuvîntare bisericească, s-a scris destul de puțin. Sperînd a aduce o contribuție cît de modestă la înlăturarea acestui neajuns, în paginile acestei lucrări facem o scurtă incursiune în domeniul omiletic și în cel retoric * urmărind de la origini tema de permanentă actualitate a panegiricului și predicii creștine. Scopul acestei acțiuni este dublu și de orizont pastoral: 1) să-i ajute pe cei interesați a distinge mai ușor o predică panegirică de una obișnuită, de un necrolog, sau de celelalte feluri de predică laudativă; 2) să-i determine pe cît mai mulți dintre sfinții cititori a apela în modul cel mai frecvent și mai iscusit la ajutorul oferit de eficientele predici panegirice.

Pe acest temei, de foarte multe ori se subliniază în cursul lucrării că panegiricul ca formă a predicii, dacă este compus și rostit cu grijă și pricepere, apropie sufletele de Hristos mai bine și mai repede decît cuvîntarea bisericească obișnuită.

Ca atare, însemnătatea studierii panegiricului este direct proporțională cu ecoul acestuia în sufletele dreptmăritorilor creștini.

Deși are o destinație practică, oferind o lectură stimulentă spre compoziția și rostirea predicilor panegirice, lucrarea nu a fost concepută ca un manual panegiric, în care s-ar impune o prezentare pedagogică, sistematică și relativ integrală a metodelor însușirii artei de a compune și rosti predici panegirice, ci, după cum într-o lucrare de istorie literară sau de critică de artă autorul respectiv nu include toate îndrumările necesare inițierii în literatură, muzică, pictură etc., tot astfel nici noi nu mergem aici cu îndrumările panegirice pînă la limită, adică pînă la exercițiile panegirice, ci ne oprim, de obicei, la principii, la generalități. Adăugăm în acest sens că vom evita rețetele și soluțiile pripite întrucît ne dăm seama că investigarea acestei probleme se află în strînsă dependență de evoluția altor cercetări (omiletice, filologice, neoretice etc.).

* A se vedea studiul nostru: *Întîlnirea predicii creștine cu retorica greco-romană*, în rev. «Studii Teologice», nr. 2, 1991.

Prestînd o activitate de pionierat¹, pe de o parte avem privilegiul că venim cu o monografie asupra unei noțiuni prea puțin cunoscute în adîncul ei, iar pe de alta ne expunem la unele critici, cărora în mod anticipat le răspundem că «orice început este greu» și «precum nu se poate a fi văzduhul fără nori sau marea fără de valuri, așa și scriitorul a fi fără de greșală»².

Din dorința exactității și clarității expunerii, împletim stilul științific cu cel al reportajului și limbajul literar cu cel cotidian. Cît privește oportunitatea folosirii unui stil omiletic sau panegiric, precizăm că deși urmărește un scop practic, lucrarea îmbracă în mod firesc un veșmînt teoretic, încît exprimarea pompoasă în cadrul ei ar părea, cu excepția numeroaselor exemple pe care le aducem, cel puțin superfluă.

Pentru a scoate la lumină cîteva dintre elementele esențiale, valoroase, ale lucrării, să-i rezumăm cuprinsul, concomitent cu sublinierea enunțurilor referitoare la pasajele și aspectele ei primordiale.

În introducere, facem indeosebi prezentarea panegiricului antic, greco-roman, dinaintea implicării lui în predica bisericească. Aici, împreună cu cercetarea noțiunilor encomion și panegiric, prezentăm o listă de panegirice rămase din antichitate (unele doar cu titlul), cuprinzînd și colecția celor 14 panegirici latini, dintre care panegiricul scris de Pliniu cel Tânăr în cinstea lui Traian este analizat (și citat) destul de mult.

În capitolul I, după prezentarea noțiunii «Panegiricul omiletic» și a autorilor acestuia din veacul de aur al creștinătății, în paragrafele 3 și 4 se expun lucruri foarte interesante cu privire la *însușirea unora dintre metodele și procedeele retoricii antice de către predica bisericească*.

În capitolul II sînt prezentați autorii panegiriști posteriori epocii de aur creștine, pînă la încheierea epocii patristice, la numele multora dintre ei atașîndu-se scurte citate (de-ale lor), *culese direct din monumentul tezaur patrologic* editat de abatele J. P. Migne, în secolul XIX. De asemenea, tot pe *text original*, am făcut o *amplă analiză omiletică a predicilor mariologice ale Cuviosului Andrei Criteanul și ale Sfîntului Ioan Damaschin*.

În capitolul III o mare parte dintre cei mai buni panegiriști succesori ai epocii patristice sînt amintiți și citați, *utilizîndu-se masiv aceeași sursă ilustră a lui Migne* (care merge pînă în secolul XIII în Apus și pînă în secolul XV, în Răsărit).

În capitolul IV, despre panegiricul omiletic în Biserica Ortodoxă Română, este redat integral *Panegiricul Sfîntului Ioan cel Nou*, scris de Grigorie Țamblac și tradus din l. slavonă de către episcopul Melchisedec Ștefănescu, este expus *Panegiricul Sfîntului Arhidiacon Ștefan* (tradus din grecește), rostit de către Ștefan, fiul lui Constantin Brîncoveanu, și sînt analizate destul de minuțios atît *Viața Patriarhului Nifon*, scrisă de Gavriil Protul, cît și *Viața lui Constantin cel Mare*,

1. Prin care (activitate) am dori, de fapt, să-i adăugăm omileticii un frumos capitol numit «encomiastica», în care s-ar include în mod firesc și «panegiristica» (sau «panegirica»).

2. Traian Herseni, *Cultura psihologică românească*, București, 1980, p. 9.

opera lui Eusebiu de Cezareea, tradusă în slavonește de către Eftimie al Tirnovei și inclusă aproape integral în celebra lucrare: «Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie». Urmează apoi, succint, toată istoria predicii Bisericii Ortodoxe Române privită din punct de vedere aghiografic-laudativ.

În capitolul V sînt inserate multe idei proprii ale autorului prezentei lucrări despre panegiric și despre importanța lui pastorală. Dar cel mai de seamă este paragraful intitulat: *Aghiografie și elogi*, în a cărui primă parte se face *distincția dintre laudă și elogi*.

Capitolul VI constituie un buchet de *texte rare*, cuprinzînd *teorie panegirică* de cel mai viu interes, unde autorii Fenelon și Maury sînt fulminanți, scînteietori.

În concluzii, îndeosebi *preoții cititori* ai lucrării *sînt îndemnați să contribuie* cît mai activ posibil la *înmulțirea și perfecționarea predicilor panegirice*.

Așadar, în cele ce urmează, vom fi îndelung solicitați de acest frumos obiect de cercetare numit «predica panegirică» sau «panegiricul omiletic», unul din cele mai de seamă dintre genurile cuvîntării bisericești³.

2. Genurile cuvîntării bisericești cultivate în primele trei vecuri creștine și în continuare. Panegiricul ca formă a predicii

Formele principale de predicare pe care le-a consemnat tradiția creștină sînt următoarele:

a. Kerigma (τὸ κήρυγμα — proclamare, vestire), considerată a fi forma inițială de predicare practică de Sfinții Apostoli și constind în proclamarea cu caracter misionar a Evangheliei și ca model se citează predica Apostolului Petru din ziua Cincizecimii (Fapte 2, 14—36)⁴.

Acest gen de predică are în centrul său chipul Mintuitorului și cuvintele Sale mereu repetate, înnoite prin inspirația continuă din coaleșitoarea taină a Sfintei Euharistii⁵.

Astfel, ideea de bază a kerigmei apostolice cu toată diversificarea ei în funcție de loc, timp și împrejurări, rămîne mereu aceeași⁶. «Iisus, răstignit de iudei și înviat din morți de Dumnezeu, este Fiul lui Dumnezeu și Mintuitorul lumii, vestit mai înainte de profeții Vechiului Testament»⁷. Aceasta este de fapt tema predicii creștine de totdeauna, mai ales a predicii cu caracter exclusiv misionar⁸. Kerigma apostolică

3. Dintre puținele lucrări existente pe tema panegiricului ca formă a predicii, amintim una care, deși nu ne-a ajuns în mînă, se pare a fi de mare însemnătate omiletică: «*Du panegyrique des saintes en XVII-e siècle*, thèse, Paris, 1868, avînd ca autor pe A. de Tréverent.

4. Conf. Pr. I. Bria, *Slujirea Cuvîntului*, «G. B.» XXXI (1972), nr. 1—2, p. 52.

5. Cf. Diac. Prof. N. Balca, *Curs de omiletică dactilografiat*, p. 32.

6. S. Verzan, *Predica apostolică*, Tema, Planul, Izvoarele, «G. B.», XVII (1958), nr. 11, p. 1050.

7. Prof. univ. Justin Moisescu, *Activitatea Sfîntului Apostol Pavel în Atena* (Fapte XVII, 16—34), Iași, 1946, p. 202.

8. Pr. S. Verzan, *Predica apostolică...*, cit., p. 1051.

opera lui Eusebiu de Cezareea, tradusă în slavonește de către Eftimie al Tîrnovei și inclusă aproape integral în celebra lucrare: «Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie». Urmează apoi, succint, toată istoria predicii Bisericii Ortodoxe Române privită din punct de vedere aghiografic-laudativ.

În capitolul V sînt inserate multe idei proprii ale autorului prezentei lucrări despre panegiric și despre importanța lui pastorală. Dar cel mai de seamă este paragraful intitulat: *Aghiografie și elogi*, în a cărui primă parte se face *distincția dintre laudă și elogi*.

Capitolul VI constituie un buchet de *texte rare*, cuprinzînd *teorie panegirică* de cel mai viu interes, unde autorii *Fenelon* și *Maury* sînt fulminanți, scintileții.

În concluzii, îndeosebi *preoții cititori* ai lucrării sînt îndemnați să contribuie cît mai activ posibil la înmulțirea și perfecționarea predicilor panegirice.

Așadar, în cele ce urmează, vom fi îndelung solicitați de acest frumos obiect de cercetare numit «predica panegirică» sau «panegiricul omiletic», unul din cele mai de seamă dintre genurile cuvîntării bisericești³.

2. Genurile cuvîntării bisericești cultivate în primele trei vekauri creștine și în continuare. Panegiricul ca formă a predicii

Formele principale de predicare pe care le-a consemnat tradiția creștină sînt următoarele:

a. Kerigma (τὸ κήρυγμα — proclamare, vestire), considerată a fi forma inițială de predicare practică de Sfinții Apostoli și constind în proclamarea cu caracter misionar a Evangheliei și ca model se citează predica Apostolului Petru din ziua Cincizecimii (Fapte 2, 14—36)⁴.

Acest gen de predică are în centrul său chipul Mîntuitorului și cuvintele Sale mereu repetate, înnoite prin inspirația continuă din coplășitoarea taină a Sfintei Euharistii⁵.

Astfel, ideea de bază a kerigmei apostolice cu toată diversificarea ei în funcție de loc, timp și împrejurări, rămîne mereu aceeași⁶. «Iisus, răstignit de iudei și înviat din morți de Dumnezeu, este Fiul lui Dumnezeu și Mîntuitorul lumii, vestit mai înainte de profetii Vechiului Testament»⁷. Aceasta este de fapt tema predicii creștine de totdeauna, mai ales a predicii cu caracter exclusiv misionar⁸. Kerigma apostolică

3. Dintre puținele lucrări existente pe tema panegiricului ca formă a predicii, amintim una care, deși nu ne-a ajuns în mînă, se pare a fi de mare însemnătate omiletică: «*Du panegyrique des saintes en XVII-e siècle*, thèse, Paris, 1868, avînd ca autor pe A. de Tréverent.

4. Conf. Pr. I. Bria, *Slujirea Cuvîntului*, «G. B.» XXXI (1972), nr. 1—2, p. 52.

5. Cf. Diac. Prof. N. Balca, *Curs de omiletică dactilografiat*, p. 32.

6. S. Verzan, *Predica apostolică, Tema, Planul, Izvoarele*, «G. B.», XVII (1958), nr. 11, p. 1050.

7. Prof. univ. Justin Moisescu, *Activitatea Sfîntului Apostol Pavel în Atena (Fapte XVII, 16—34)*, Iași, 1946, p. 202.

8. Pr. S. Verzan, *Predica apostolică...*, cit., p. 1051.

continuă de la izvorul unic predica Mântuitorului, căci, pe lângă predica Lui, ei mai relatau și despre viața și slujirea Sa. Predica apostolică a trecut astfel «de la învățăturile lui Iisus, la învăătura despre Iisus»⁹.

Predica kerigmatică, «adresată atât iudeilor cit și păgînilor, cunoaște o formă simplă, dar bogată în conținut, o expunere logică, fără artificii de stil. (...) Un exemplu grăitor îl oferă Sfîntul Apostol Pavel care în predica din Areopag (Fapte XVII, 22—31, n.n.), nu face apel la filosofia atenienilor, ci pornește de la o simplă inscripție, pe marginea căreia expune învăătura creștină și cheamă la Hristos, pe cît de ingenios, pe atît de elocvent»¹⁰.

Preocuparea pentru predica kerigmatică este necesară și astăzi.

b) O altă formă de predicare din prima generație a Bisericii o constituie *omilia apostolică*, rostită în timpul cultului divin, în cadrul căruia creștinii se arătau neobosiți spre ascultarea învățăturii apostolilor (Fapte 2, 42). «Omilia apostolică are la bază textul scris al Vechiului Testament și Evanghelia pe care Apostolii o posedau oral»¹¹. Prin urmare *ὁμιλία* «denumea *cuvîntările*, precumpănitor *parenetice* rostite înaintea credincioșilor întîlniți la slujbă» și avea «cea mai deasă întrebuintare». «Omilia se axa totdeauna pe lectura Scripturii, dar fără să se țină strict de text. Pînă la Origen ea a constituit *forma generală de predică culturală*. Termenul este fundamentat pe Fapte 20, 11, unde îl întîlnim pentru prima dată pentru denumirea cuvîntării ținută la cult, înaintea credincioșilor, de către o persoană anume rinduită pentru această»¹², fapt care se întîmplă și în cazul omiliei bisericești¹³.

Din «această predică s-a cristalizat de timpuriu o formă (...) care stă la baza susținerii tradiției orale ca izvor al Evangheliilor sinoptice»¹⁴, deci un alt gen omiletic.

c) *Cateheza apostolică*: διὰλέξις — care se folosea pentru cuvîntările didactice populare. Aceasta, confundată uneori cu cea precedentă, din care provine și din care se nutrește abundant, iar alteleori cu kerigma, pe care o succede și o completează în mod constant, este «predica apostolică restrînsă la punctele ei inițiale». Pe terenul pregătit de kerigmă, și sorbindu-și seva din omilia cultică (apostolică) cateheza apostolică a contribuit «la înființarea multor comunități creștine în Palestina, sau în Diaspora». Din cateheza apostolică «s-au adăpat creștinii din Biserica primilor 15 sau 20 de ani de după înălțarea Mântuitorului la cer» și din ea apar unele scrieri neotestamentare. De aceea, despre cateheza apostolică este îndeobște recunoscut că ea «formează tradiția divină, sau apostolică, sau Sfînta Tradiție»¹⁵. Din aceste genuri de predică apostolică s-au dezvoltat Didahia și Omilia.

9. Pr. Prof. I. Constantinescu, *Sfînta Scriptură și magisteriul Bisericii*, «G. B.», XXXIV (1975), nr. 9—10, p. 931—932.

10. Doctorand Sebastian Șebu, *Forma și conținutul predicii creștine în primele trei veacuri*, «S. T.», XIX (1967), nr. 3—4, p. 208.

11. *Ibidem*, p. 209.

12. Pr. Prof. Dr. Dumitru Belu, *Predica postapostolică*, «M. A.» XI (1966), nr. 4—6, p. 371.

13. A se vedea și textul citat prin notele nr. 28—30 din lucrarea de față.

14. Drd. S. Șebu, *Forma și conținutul...*, cit., p. 209.

15. Pr. Prof. I. Constantinescu, *Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție*, «G. B.» XXXI (1972), nr. 5—6, p. 577.

d) «*Didahia* (διδάχη) sau didascalie (διδασκαλία) — învățătură — tot aici putînd fi «menționată și cateheza (de la κατηχέω) — a vorbi cu răsunet, a preda în mod oral (...) (Luca I, 4), este forma de predicare cu caracter instructiv, doctrinar și moral, prin care se mijlocesc elementele de bază ale credinței și moralei creștine, adresată de obicei celor de curînd convertiți la creștinism»¹⁶. Predica mistagogică este de obicei o didahie, după exemplul Sfîntului Chiril al Ierusalimului. Astăzi didahia se poate echivala cel mai bine cu *predica catehetică*.

e) *Omilia bisericească* (ὁμιλία)¹⁷ — comuniune, tovărășie (I Cor. XV, 33), convorbire (de la ὁμιλέω — a fi în asociație cu, a conversa, a convorbi), reprezintă convorbirea familiară, cu caracter de instruire însoțită de îndrumare morală și pastorală¹⁸, pe care după serviciul liturgic, «conducătorul comunității creștine o avea cu credincioșii»¹⁹, «ca un profesor cu elevii săi, ca un părinte cu fiii săi»²⁰. Cuvîntul omilie «a fost întrebuințat din primul secol al erei creștine pentru a desemna în Biserica de Răsărit cuvîntările pronunțate în locașul de cult și avînd ca obiect interpretarea Sfîntei Scripturi sau explicarea dogmelor și prin extensiune, discursuri scrise de acest gen»²¹. Mai precis, în istoria predicii creștine cuvîntul omilie «desemnează în mod propriu discursul pe care Părinții Bisericii grecești îl adresau poporului. Acesta consta din instrucțiuni familiare în care vorbitorul fără a se supune unui plan riguros se lăsa purtat spre efuziunile pe care i le inspirau fie textele Scripturii, pe care o comenta, fie evenimentele care se desfășurau împrejurul lui (...). Părinții Bisericii latine n-au urmat o altă metodă, dar discursurile lor au primit în latină numele de *sermo* corespunzător pentru «conversație»²².

Ca model al genului pot fi considerate omiliile Sfîntului Ioan Gură de Aur care de altfel dă acest titlu și altor cuvîntări decît «predicile familiare». Dintre întretinerile de acest fel ale părinților apuseni numai cele ale papei Grigorie cel Mare în patru cărți sînt numite omilii²³,

16. Conf. Pr. I. Bria, *Slujirea Cuvîntului...*, cit., p. 54.

17. «Homelie : (...) instrucțiune familiară asupra religiei și în special asupra evangheliei. Sermon în general» (*Grand Larousse Encyclopédique* vol. V, Paris, 1965, p. 934. «Sermon : Discurs creștin pronunțat în biserică pentru a instrui și sfătui pe credincioși» (*Nouveau Dictionnaire pratique quillet*, t. 4, Q-Z, p. 2660). «Un sermon este în mod obișnuit dezvoltarea unui adevăr religios, a unei teme dogmatice sau morale, a unei oarecare idei care este utilă pentru practică, împrumutată îndeosebi din Sfînta Scriptură. *Un sermon simplu analitic în care predicatorul se mărginește să explice un fapt istoric se numește omilie*». (*Encyclopédie des gens du monde*, cit. t. XXI, p. 238). «Omiliile erau discursuri pe care Părinții Bisericii Grecești le adresau poporului și care corespundeau sermoanelor Părinților Bisericii Latine. Era vorba în ele de instrucțiuni familiare în care oratorul se lăsa purtat spre toate efuziunile pe care i le inspira Scriptura sau evenimentele contemporane» (*Grand Larousse Encyclopédique*, t. V, cit., loc. cit.).

18. Conf. I. Bria, *Slujirea Cuvîntului...*, cit., p. 55.

19. *Ibidem*.

20. *Enciclopedia Universal Illustrado, europeo-americana*, Madrid, 1948, t. 28, p. 201.

21. *La Grande Encyclopédie*, t. 20, p. 210.

22. *Larousse XX-e siècle*, Paris, t. III, p. 1056.

23. *La Grande Encycl.*, loc. cit.

restul fiind numite sermones, conciones, prônes etc.²⁴. În Evul Mediu omilia a fost cea mai utilizată formă de predicare având atita aderență la textul evanghelic încit în majoritatea cazurilor ea se prezintă ca un mozaic de texte scripturistice²⁵. În vremea noastră omilia bisericească «are un vădit caracter biblico-exegetic»²⁶. Ea se prezintă ca «o cuvîntare bisericească alcătuită sistematic, și în care, sub o formă analitică, se explică și se dezvoltă pericopa zilei», sau din verset în verset «și atunci se numește *omilie mică*; sau se împarte pericopa zilei în două, cel mult trei părți, după învățăturile principale, ce se află în ea, și se dezvoltă acele învățături», realizîndu-se *primul fel de omilie mare*; «sau se alege o propoziție principală» (mai ales cînd cuprinsul pericopei este o parabolă), «care se explică și se dezvoltă, dimpreună cu învățăturile secundare ce se află în pericopă» și atunci se obține *a doua formă de omilie mare* «care a servit ca punte de trecere de la forma omiliei la predica tematică.

Remarcăm că primul fel de omilie mare, care este cel mai mult întrebuițat de Sfinții Părinți, urmează metoda analitică a omiliei mici, iar cel de-al doilea se desfășoară mai mult după regulile și metoda sintetică a predicii tematice²⁷.

Ca prelungire firească a omiliei apostolice, aflîndu-și temeiul în predicile de explicare biblică pe care Domnul Iisus le ținea în sinagogă după citirea pericopei sabatice (Luca IV, 15—22), care le-a inspirat și sfinților Săi ucenici și apostoli aceeași rîvnă și grijă pentru tilcuirea corectă a celor scrise în lege, în Prooroci și în Psalmi, omilia bisericească, în preocupările lui Origen²⁸ și a unora dintre urmașii lui, a fost înțeleasă ca interpretare în mod exclusiv a pericopelor biblice citite la Liturghie, pentru ca în epoca modernă să se pună din nou accentul pe ea ca predică exegetică. Dar, deși s-a născut din exegeza omiletică propriu-zisă, hristică și apostolică, omilia nu este un simplu comentariu exegetic. Ea a fost și trebuie să rămînă predică liturgică de sinteză, a cărei structură nu se limitează la simpla comentare a pericopelor biblice, ci cuprinde și actualizarea lor pastorală, avînd aceste particularități: 1) se axează pe explicarea amplă a pericopei evanghelice; 2) se face numai în cadrul Sfintei Liturghii și în legătură cu aceasta; 3) are un caracter parenetic-pastoral²⁹; 4) pretinde un limbaj simplu, un stil uniform și discursiv și un ton familiar³⁰.

- f) *Predica parenetică*: este acel gen de predică ce se folosește la diferite împrejurări din viața parohiei, fie de natură îmbucurătoare, fie de natură întristătoare. Pareneza este printre genurile predicii «cea ce este în retorica laică alocuțiunea»³¹ sau cuvîntarea ocazională. După specificul lor, parenezele se pot grupa în patru categorii: m) apologetice

24. *Enc. des Gens du Monde*, t. 14, Paris, 1843, p. 166.

25. *Enciclopedia Italiana*, t. XXV, p. 346.

26. Conf. I. Bria, *Slujirea Cuvîntului...*, cit., p. 55.

27. George Aramă, *Curs de Omiletică*, ed. a doua, București, 1922, p. 148.

28. Conf. I. Bria, *Slujirea Cuvîntului...*, cit., p. 55.

29. *Ibidem*.

30. Cf. *Enc. Univ. Illustr.*, loc. cit.

31. Pr. N. Petrescu, *Omiletica*, București, 1977, p. 127—128.

sau apărătoare ; n) exhortative sau sfătuitoare ; o) consolatoare sau mângietoare (între care se include mai ales partea nelaudativă a necrologului) ; p) encomiastice (de laudă) : la vizita chiriarhului, la sfîntirea bisericii, la instalarea preotului în parohie etc. incluzînd aici și partea laudativă a necrologului.

g) *Predica tematică* : λόγος. Aceasta este cea mai răspîndită formă a predicii contemporane. Ea tratează o singură temă, aleasă fie din pericopa scripturistică a slujbei respective, fie din alt domeniu bisericesc dar în consens cu această pericopă. După conținut predicile tematice se pot împărți în : dogmatice, morale, liturgice, istorice etc. Printre predicile tematice istorice se includ și cele *aghiografice*, referitoare la viața și faptele oamenilor sfinți. La rîndul lor predicile aghiografice pot fi pure sau *de laudă* (encomiastice). Acest din urmă gen de predică, numit în mod tradițional PANEGIRIC constituie obiectul lucrării de față.

Ne-am oprit la acest obiectiv pentru că panegiricul este o formă aleasă a predicii creștine, deși nu chiar cea mai importantă și mai elegantă (aceste caracteristici aparținînd, respectiv, predicii tematice pure și celei adorative), dar printre cele mai atrăgătoare, atît pentru creștinii convinși, cît și pentru cei căldicei și reci, datorită entuziasmului cu care este prezentat, datorită stilului, exemplelor și schemei sale, toate acestea adăpîndu-se din izvoare bogate, limpezi și accesibile, așa cum reiese din cuprinsul rîndurilor imediat următoare.

3. Izvoarele predicii panegirice

Cu toate că, în general, putem afirma că cele mai importante izvoare ale predicii panegirice sint, pe de o parte, Sfînta Scriptură, Sfînta Tradiție și cultura teologică creștină, iar pe de alta, întreaga cultură umanistă necreștină și experiența vieții cotidiene, nu putem să ne lipsim de o cît de mică selecționare a materialului folosit de preotul panegirist.

În acest sens, printr-o sistematizare cît mai simplă putem împărți izvoarele predicii panegirice astfel : a) «Izvoare principale și indispensabile» : «Sfînta Scriptură, Sfînta Tradiție și Teologia» ; b) «Izvoare secundare : istoria bisericească și profană și toate științele în genere»³². În alt mod le putem împărți așa : 1. — scripturistice ; 2. — patristice ; 3. — liturgice ; 4. — istorice ; 5. — ascetice ; 6. — literare ; 7. — izvorul artei și al frumuseților naturii.

În fine, după o altă ordonare — în cadrul căreia vom observa schema : a) aspectul retoric ; b) aspectul istoric ; c) aspectul practic *sursele principale* de inspirație în alcătuirea panegiricului omiletic se pot (împărți) grupa în felul următor :

a. *Aria biblică*, cu : a) introducerea în studiul biblic ; b) istoria biblică a Vechiului și a Noului Testament ; c) exegeza biblică a locurilor encomiastice din Vechiul și Noul Testament.

Astfel, rămînem mult impresionați de prefigurarea elogiastă a chipului strălucit al Sfintei Fecioare Maria în cap. 43 de la Iezechiel și

32. Grande Dizionario Enciclopedico, t. X, p. 413.

în psalmul 44, precum și de interesantul pasaj cu care se încheie cărțile profetice (Maleahi III, 20—24) în care se evocă atât Domnul Savaot și Mesia, cât și proorocii Moise și Ilie, acesta din urmă figurind ca prototip al Sf. Ioan Botezătorul. În același scop, fără intenții exhaustive, ca material encomiastic furnizat de numeroasele cărți ale Vechiului Testament, reținem și următoarele pasaje : 1. Cântarea I a lui Moise și a surorii sale Mariam (Ieșire 15, 1—21) ; 2. Cântarea a II-a a lui Moise (Deut. 32, 1—43) ; 3. Cântarea Deborei și a lui Barac (Jud. cap. V întreg ; V, 1—31) ; 4. Cântarea Anei, mama proorocului Samuil (I Regi II, 1—10). 5. a) Cântările de mulțumire ale celor răscumpărați, la Isaia (cap. 12 întreg : v. 1—6 ; cap. 25 și întreg : v. 1—12 ; cap. 26 întreg : v. 1—21) ; b) Slava noului Ierusalim — Isaia (cap. 54 întreg : v. 1—17). 6. a) Mulțumirea lui Daniil către Domnul (II, 20—25) ; b) Lăudarea lui Iahve de către Nabucodonosor (Daniil III, 28, 32—33). 7. Făgăduințele Domnului către cei binecredincioși, în a doua jumătate a cărții profetului Ioil (II, 21—IV, 21) ; 8. Cântarea proorocului Iona (II, 1—11) ; 9. Făgăduințele restaurării poporului, la sfârșitul cărții lui Amos (IX, 1—15) ; 10. Lauda epocii mesianice, în cartea profetului Miheia (IV, 1—8) ; 11. Cântarea proorocului Avacum, cuprinzând ultimul capitol (III, 1—19) al cărții sale. 12. Un imn de preamărire a noului Ierusalim și a epocii mesianice în ultima parte a cărții lui Sofronie (III, 14—20) ; 13. Lauda templului lui Zorobabel, la profetul Agheu (II, 7—9) ; 14. Făgăduința Domnului prin profetul Zaharia : a) Fericire și belșug pentru poporul Domnului (9, 9—17) ; b) Din Ierusalim va curge un râu al mântuirii (14, 6—11) ; c) Cum celelalte popoare se vor închina adevăratului Dumnezeu (14, 16—21). 15. Cântarea Iuditei din ultimul capitol al cărții sale (16, v. 1—17) ; 17. Psalmii de laudă ; 18. Cântarea Cântărilor, în care se prefigurează și se aduce o prodigioasă laudă (6, 9) Bisericii ca mireasă curată a mirelui Hristos (Efes. 5, 24—27) etc.

Consemnăm și cîntecul de jale al lui David pentru Saul și Ionatan (II Regi I, 17—27), cărora li se aduc elogii pentru vitejie însoțite de regret, ceea ce face ca această producție literară să nu poată fi considerată operă pur encomiastică, ci necrolog.

Și acum, citeva pasagii encomiastice din predica Domnului consemnate în Sfintele Evanghelii : la Sfîntul Evanghelist Matei : 1. Cele nouă fericiri (5, 3—12) ; 2. Rugăciunea de mulțumire către Tatăl (11, 25—26) ; 3. Lăudarea credinței lui Petru (16, 17—19) ; 4. Fericirea celor milostivi (25, 34—40) ; Alte texte : 16, 27—28, 24, 46 ; 25, 21 ; 28, 9. La Sfîntul Evanghelist Marcu : 1. Lăudarea neprihănirii copiilor (10, 14—16) ; 2. Lauda apostoliei (10, 29—31). La Sfîntul Evanghelist Luca : 1. Fericirile (6, 20—23) ; 2. Mulțumirea către Tatăl și felicitarea ucenicilor (10, 19—24) ; 3. Bucuria divină pentru pocăința oamenilor : Găsirea oii și a drahmei pierdute și întoarcerea Fiului Risipitor (cap. 15 : 3—10 ; 22—24 ; 32). Alte texte : 10, 42 ; 11, 27—28 și 31—32 ; 12, 37 ; 14, 14—15 ; 18, 14—17 ; 19, 9 și 17, etc. La Sfîntul Evanghelist Ioan : 1. Lauda închinătorilor (4, 23—24) și a secerătorilor duhovnicești (4, 35—38) ; 2. Cinstirea Tatălui și a Fiului și a celor ce primesc credința adevărată (5, 19—29) ; 3. Rugăciunea către Tatăl (cap. 17 întreg). Alte

texte : 7, 37—38 ; 8, 12 ; 10, 27—29 ; 11, 25—26 și 41—42 ; 15, 11 ; 20, 29.

În fine, să reținem și de la Sfinții Apostoli câteva texte de importanță encomiastică : 1) Lauda învierii morților (Rom. 15, 40—57) ; 2. Elogiul dragostei, ca virtute creștină (I Cor. 13, 1—8) ; 3. Lauda credinței (Evr. 11, 1—40 ; 12, 1—2) ; 4. Strălucirea cetății cerești (Apoc. 21, 10—27 ; 22, 1—7 și 13—14) ; 5. Alte texte : Fapte 7, 54—55 ; 16, 25 ; Rom. 11, 33—36 ; I Cor. 10, 31 ; Col. 3, 14—17 ; I Tim. 3, 16 ; I Petru 2, 9 și 17 ; Apoc. 5, 6—14 ; 7, 3—12 ; 8, 34 ; 20, 6.

b. *Aria omiletică*, cuprinzînd : a) omiletica ; b) istoria predicii ; c) literatura omiletică, îndeosebi panegirică, și audierea cît mai multor predici, de la cît mai mulți predicatori creștini-ortodocși.

Privitor la istoria predicii (subpunctul b) este vrednic de remarcat marele rol pe care îl au Sfinții Părinți ca interpreți ai adevărurilor supranaturale propovăduite de Mîntuitorul, opera lor și îndeosebi predicile lor servindu-ne ca model pentru toate genurile de predici, inclusiv pentru panegiric. Iar dacă în primele trei veacuri găsim puține considerații omiletice, după libertatea constantiniană, acestea sînt numeroase. Să ne oprim la doi dintre marii autori de acest gen : la Sfîntul Ioan Gură de Aur și la Fericitul Augustin.

În Tratatul său despre preoție *Περὶ ἐρωσίου*, Sfîntul Ioan Hristostom subliniază datoria pe care o are episcopul de a predica și în scopul acesta el îi fixează acestuia unele principii în cartea V, 1—8 de care trebuie să țină seamă și care sînt importante și pentru elaborarea panegiricului. «Acestea sînt : 1) Predicatorul să nu caute în predica sa», aplauzele oamenilor ; să nu caute a plăcea oamenilor, ci lui Dumnezeu ; 2. Să predice iscusit ; 3. Iscusința în predică se obține numai printr-o muncă fără de preget ; 4. Predispoziția naturală nu face pe predicator, ci pentru a deveni predicator iscusit este necesară pregătirea susținută, 5. Fiecare predică trebuie să fie un mijloc de a proslăvi pe Dumnezeu.

Un tratat de omiletică poate fi considerată abia scrierea Fericitului Augustin «De doctrina christiana»³³, în care «autorul tratează două grupe de probleme : 1. — cum se ajunge la materia predicii (modus inveniendi, astăzi : omiletica material) ; 2. — cum se expune materia (găsită) în modul cel mai corect (modus proferandi, astăzi : omiletica formală)»³⁴.

Alături de regula fundamentală pe care o prescrie predicatorului de a duce viață exemplară, marele episcop african expune în cartea a patra unele principii omiletice, care și pentru panegiric sînt de mare importanță : «1) Retorica se deosebește de conținutul predicii, dar retorica poate fi întrebuințată pentru a ajunge la o expunere clară și plăcută a adevărului ; 2) Arta retorică se învață în tinerețe și avînd ca model pe marii maestri ai cuvîntului (...) ; 3) Influențat de către Cicero,

33. Diac. Prof. N. Balca, *Curs...*, cit., p. 20, 21. «Accentuăm faptul că importanță omiletică nu are numai cartea a IV-a — cum susțin unii omileți — ci toate cele patru cărți ale scrierii agustinienne. Importanță omiletică mai are și «De catehisandis rudibus» (*Ibidem*).

34. *Ibidem*. «Fericitul Augustin este influențat de «Ars oratoria» a lui Aristotel și de «De oratore» a lui Cicero (*Ibidem*).

Augustin susține ca predicatorul să predice de așa manieră încît să instruiască, să placă și să însuflețească»; 4) Să vorbească în așa fel încît să trezească atenția voluntară; 5) Predicatorul să fie mișcat de teama de Dumnezeu, respectul față de Sfinta Scriptură și de vitejia sfinților și a martirilor; 6) Orice îndeminare oratorică «se fundamentează pe predispoziția naturală. Cine n-are predispoziția naturală, aceleia regulile oratorice nu-i ajută cu nimic. Oratorii buni împlinesc aceste reguli fiindcă sînt elocvenți și nu le aplică pentru a deveni elocvenți; 7) Cine are predispoziții mărginite, să asculte mai bine oratorii iscusiți, decît să învețe retorică; 8) Aceluia care nu poate elabora o predică, din pricină să n-are talent, Fericitul Augustin îi dă sfatul să învețe predica altuia pe dinafară și apoi s-o rostească; 9) A vorbi cu înțelepciune este mai de preț decît a vorbi elocvent. Cuvîntul însă cîștigă înțelepciune pe măsură ce predicatorul se adîncește în studiul Sfințelor Scripturi. Cunoașterea acesteia poate înlocui elocvența, dar unite amîndouă ele au mai multă forță; 10) Epistola către Romani V, 3 și II Corinteni XI, 6 ne arată cum pot fi unite elocvența (profană) cu înțelepciunea (creștină); «11) Există trei feluri de stil: *genus grande*, *medium*, *submissum* (sau: superior, moderat și inferior) după importanța obiectului. Predicatorul are să vorbească numai despre adevăruri mari, ce se referă la Dumnezeu și la mîntuirea noastră. Dar ascultătorii nu pot suporta ca predicatorul să vorbească (prea mult, n.n.), în «*genus grande*». De aceea acesta trebuie să facă variație. Acolo unde este vorba să învingă dificultăți el trebuie să vorbească calm, cînd dojenește plin de măsură, iar cînd vrea să facă impresie puternică, «adică să laude, sau să certe, să vorbească cu putere, după cum el însuși ne dă nenumărate pilde în opera sa»³⁵. Căci într-adevăr, «un suflet expansiv ca al Fericitului Augustin dispune de toate resursele pateticului. În fața unor emoții puternice el știe să fie sublim, plin de nuanțe: «Admir forța pe care Sfinții Martiri au dobîndit-o în timpul chinurilor; noi trebuie în același timp să preaslăvim harul lui Dumnezeu. Martirii înșiși n-au vrut ca laudele ce li se aduc să fie raportate la ei, ci le trimit Aceluia despre care Psalmistul zice: «În Domnul sufletul meu se va preamări»³⁶.

c. *Aria retorică*, incluzînd: a) retorică teoretică; b) istoria discursului retoric și neoretoric; c) literatura oratorică profană în general și cea epidictică — mai ales encomiastică — în special.

d. *Aria teologică centrală*: a) Dogmatica și Simbolica Bisericii creștine ortodoxe; b) Istoria Bisericii creștine (inclusiv Ist. B.O.R.); c) Morala creștină ortodoxă.

e. *Aria aghiografică* cu: a) Liturgica teoretică și teologia mistică; b) patrologia și aghiografia (viețile sfinților); c) ascetica și filocalia.

Ascetica³⁷ îi ajută predicatorului să înțeleagă viața și năzuințele sfinților, a martirilor și a altor mari osîrduitori pe urmele lui Hristos.

35. *Ibidem*, p. 21—22.

36. Diac. drd. Marin Pană, *Activitatea omiletică a Fericitului Augustin*, «B.O.R.» XCI (1973) nr. 11—12, p. 1255.

37. De la ἀσκητική, εὐσέβεια (ἡ), exersare, deprindere, studiere, meditare, (în general): ocupație, meserie, profesie (G. Ioanidu, *Dictionar elino-românesc*, București, 1864, vol. I, p. 353).

Pentru aceasta este necesar ca el să adîncească operele ascetice clasice ale unor Sfinți Părinți ca : Pahomie Cenobiteanul, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Nil, Ioan Climachul (sau Climax), Diadoh de Foticeea, Sf. Dorotei, Sf. Maxim Mărturisitorul (Ἀόγος ἀσκητικός); iar despre desăvîrșirea preoților lucrările consacrate acesteia de către : Sf. Ambrozie, Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Grigore cel Mare, Evagrie Ponticul și Sf. Casian.

Ascetica are două părți : generală și specială ; cea generală se ocupă cu : a. Esența desăvîrșirii ; b. Felurile desăvîrșirii ; c. Treptele desăvîrșirii ; d. Mijloacele desăvîrșirii ; e. Datoria creștinului de a se desăvîrși ; f. Bunurile desăvîrșirii. Partea specială se ocupă cu : a. Atitudinea desăvîrșită față de Dumnezeu ; b. Atitudinea desăvîrșită față de semenii noștri ; c. Prototipuri ale desăvîrșirii.

De asemenea, aici mai trebuie să amintim și despre marea importanță pe care o are, din punctul de vedere de mai sus, *Filocalia* sau «iubirea de frumusețe». Este vorba despre o frumusețe spirituală, ce este în același timp adevăr și bunătate. Iar iubirea ce mișcă sufletul creștin spre această frumusețe cuprinde în sine trei trepte : erosul (în sensul creștin), filia și agape³⁸.

f. *Aria filologică*, avînd în componere : a. — Critica literară ; teoria literaturii, poetica, stilistica, semiotica, semantica etc. ; b. — Istoria literaturii beletristice ; c. — Literatura beletristică profană în general și cea solemnă în special.

g. *Aria estetică* : a. — Estetica pură ; b. — Istoria artei ; c. — audieri și vizionări artistice și oratorice la filme, teatre, emisiuni TV, conferințe, dialoguri, interviuri, mitinguri etc.³⁹, precum și privirea atentă la aspectele estetice din viața cotidiană și din natura înconjurătoare.

h. *Aria pastorală* înglobînd : a. Pastorală teoretică, teologia fundamentală și ecumenismul contemporan ; b. Istoria profană ; c. Canoanele Bisericii Ortodoxe, cărțile ei de cult și toate celelalte scrieri bisericești referitoare la bunele relații ale preotului cu ortodocșii și cu reprezentanții celorlalte culte, deci cu ceilalți oameni în general și cu enoriașii săi în special.

Am inserat mai sus printre izvoarele predicii creștine și unele surse din afara specificului bisericesc întrucît panegiricul omiletic, încă de la apariția sa, nu este altceva decît o reușită împletire între metoda retoricii profane și inefabilul conținut biblic, dogmatic și aghiografic al învățăturii dreptmăritoare creștine. Într-adevăr, panegiricul ca formă a predicii creștine nu este altceva decît rezultatul implantării panegiricului retoric, ca altoi profan, în tulpina predicii creștine. De aceea înainte de a trece la cercetarea amănunțită a specificului predicii panegirice, vom analiza pe scurt *panegiricul retoric*, ceea ce în economia înțelegerii temei noastre are rolul de treaptă indispensabilă spre ușa cunoașterii tezaurului nostru principal : «panegiricul ca formă a predicii».

38. A se vedea : H. Schulz, *Eros und Caritas. Die platonische Liebe und Liebe im Sinne des Christentums*, Halle, 1929.

39. Cert fiind faptul că «studiul modelelor va fi întotdeauna cea mai bună și cea mai rodnică retorică» (*Encycl. des gens du monde*, t. 20, p. 470).

4. Panegiricul și encomionul în retorica și poezia greco-romană de la origini până spre sfârșitul secolului IV d. Hr.

Desemnarea inițială a unui discurs prin cuvântul «panegiric» se află la Isocrate, născut la Atena în 436 și mort în 338 î.Hr.⁴⁰.

Isocrate «se pare că a urmat cursurile lui Prodicos» audiindu-l și pe Socrate; «în timpul războiului peloponeziac a fost discipolul lui Gorgias în Tesalia». Apoi, «ca să trăiască, a trebuit să exercite meseria de logograf. În 393 a deschis o școală de retorică⁴¹. Își recruta ucenici bogați, mai ales din Cipru⁴², reușind «să strângă o mare avere. Opera lui se compune mai ales din discursuri solemne, citite în public de alții»⁴³, pentru că, neavînd voce și fiind timid, el nu a putut să-și rostească nici măcar o cuvîntare⁴⁴.

Discursul său «împotriva sofistilor» «poate fi considerat lecția inaugurală a școlii sale». În Encomionul Elenei, «un gen ajuns la modă prin sofisti, Isocrate își intensifică atacul împotriva «celor care pretindeau că pot da altora învățătura virtuții pe cînd propria lor viață făcea proba contrară. Encomionul lui Busiris «este o replică dată sofistului Policrate», fiind și acesta autor de encomion (specie prin care sofistii rivalizau — în proză — cu poezii), care publicase «Acuzarea lui Socrate» și un vulnerabil «Encomion al lui Busiris», rege legendar egiptean⁴⁵.

Cel mai important discurs al lui Isocrate, la care el a lucrat 15 ani⁴⁶ publicat în anul 380, după unii citit la jocurile olimpice⁴⁷ din acel an (de către o persoană pusă de autor), iar după alții nerostit decît în exercițiile retorice⁴⁸, este cel scris în cinstea cetății Atena și intitulat *Ἀρχαῖος πανηγυρικός*.

Această expresie, sau mai exact, acest sens adjectival, întrebuintat în mod unanim multe secole după Isocrate este derivat din substantivul

40. Isocrate: 1. Un comandant al Corintenilor pe vremea războiului peloponeziac. 2. Renumitul orator atenian, fiu al lui Teodor, școlar al lui Prodicos și Gorgias, născut la anii 436 î. d. Hr. și murit de buna sa voie la 338, în vîrstă de 98 de ani, după bătălia de la Cheroneea. 3. Un alt orator Apoloniatic (G. Ioanidu, *Dicț. cit.*, vol. II, p. 165).

41. Jean Defradas, *Literatura Elină*, București, 1968, p. 133. Isocrate, care «a fost numit părintele oratoriei, deși nu a îndrăznit niciodată să abordeze luptele tribunei. Oratoria sa este o oratorie reflexivă și mai mult decît un orator, putem să-l numim maestru al oratorilor (Enc. univ. *Illustr.* t. 41 p. 67).

42. Andrei Marin, *Pagini alese din oratorii greci*, vol. I (*Andocide, Isaios, Isocrate*), București, 1969, p. 215.

43. J. Defradas, *op. cit.*, p. 133. «Isocrate, care n-a îndrăznit niciodată să abordeze luptele tribunei, s-a îngrijit în mod special de formă și nimeni n-a contribuit mai mult ca el spre a fasona, ca să zicem astfel, acest admirabil instrument de care Demostene avea să se servească cu toată superioritatea bunului său simț, a patriotismului și a genului său» (*La Grande Encycl.* t. 28..., *cit.*, p. 280).

44. J. Defradas, *op. cit.*, p. 133. Menționăm că «un serviciu mai real făcut de Isocrate, dacă nu retoricii propriu-zise, cel puțin criticii literare este distincția genurilor în scrierile în proză. El numește aceste genuri *ῥήσις* sau *ῥήσις* (A. Ed. Chaignet, *La Rhétorique et son histoire*, Paris, 1888, p. 1).

45. J. Defradas, *op. cit.*, p. 133—134.

46. *Encicl. Univ. Illustr.*, t. XLI, p. 756.

47. A. Marin, *op. cit.*, p. 125.

48. *Dizionario Letterario Bompiani* (...), t. V, Milano, 1951, p. 370—371.

πανηγυρίς(ή)⁴⁹, panegiric, care înseamnă adunarea întregului popor, a unei cetăți, stări, pentru celebrarea, în fața unui sanctuar comun⁵⁰, a unei sărbători sacre; reuniune a întregului popor, adunare generală într-un loc hotărît spre sărbătorire (prin urmare) dansuri, jocuri, oaspeți etc. (bîlci)⁵¹. Îndeosebi se numeau panegirii marile adunări însoțite de serbări și concursuri de la Olimpia, Delfi (pitice), Nemeea, Istm și altele⁵². La aceste adunări⁵³ din Grecia antică exista tradiția rostirii unor discursuri solemne care fiind consacrate la început elogiului unui zeu sau unei cetăți, s-au redus apoi la elogiul unui om (erou sau campion la jocuri)⁵⁴. Astfel Λόγος πανηγυρικός apare o cuvîntare elegantă, un discurs festiv, pronunțat într-o adunare solemnă a tuturor grecilor dintr-un spațiu cît mai larg posibil, într-o zi de sărbătoare religioasă.

Subiectul panegiricului trebuia să fie ales în așa fel încît să intereseze pe toți, întrucît discursul panegiric era și panhelenic (la aceste reuniuni făcîndu-se mereu apel la unitatea elenică).

Fiindcă în aceste discursuri o parte însemnată «o constituiau elogiile, cu timpul denumirea de «panegiric» a devenit sinonimă cu «elogiul»⁵⁵, iar înțelesurile de «cuvîntare în mare adunare» și de «cuvîntare solemnă» ale cuvîntului «panegiric»⁵⁶ au rămas umbrite de această primordialitate a sensului de «laudă»⁵⁷.

De-a lungul vremurilor, pentru a se exprima sensul noțiunii «panegiric», așa cum este înțeleasă ea astăzi⁵⁸, nu s-a întrebuintat întotdeauna același termen, ci numele de panegiric a fost precedat⁵⁹, ori folosit alternativ cu alte cuvinte, avînd sensuri aproape sinonime cu el: encomionul, elogiul, lauda, epiniciul, epitaful, necrologul ș.a.⁶⁰. Întru-

49. Cuvînt compus din πᾶν — tot, întreg și din ἄγους (forma eoliană a lui ἄγορά) — adunare, multime, piață, etc. (cf. G. Ioanidu, *op. cit.*, p. 24).

50. *Dicționar de termeni literari*, București, 1976, p. 314. Cf. *Grande Larousse Encyclopedique*, vol. VIII, Paris, 1963, p. 124.

51. G. Ioanidu, *op. cit.*, vol. II, București, 1864, p. 157. A se vedea astfel dorința firească a omului de a ieși din cotidian, din izolate sau singurătate, deci instinctul său social și festiv.

52. *Larousse XX-e siècle*, t. V, Paris, 1932, p. 342; Cf. *Nouveau Larousse Universel*, vol. II, Paris, 1949, p. 395.

53. Așadar, iacinițiile la Spartani, panateneele la Atenieni, efesiacele sau de-hile la ionieni, carneenele pentru doriani, matile jocuri (Olimpice, Pitice, Neemeice și Istmice) pentru întreaga Eladă, erau panegirii. (Cf. *Grand Larousse Encycl.*, loc. cit.; Cf. *Dictionnaire des Antiquités Grecs et Romaines*, t. 4, N-Q, Paris, p. 313). Tot astfel se pare că au fost diapoliile (Διαπολία, -ῶν), sărbătoare străveche a lui Zeus în Atena (G. Ioanidu, *op. cit.*, vol. I, p. 573) sau diasile (Διασια, -ῶν) adică numele dat în perioada tirzie aceluiași praznic (G. Ioanidu, *op. cit.*, vol. I, p. 547).

54. *Larousse du XX-e siècle*, t. V., cit., loc. cit.

55. *Dicționar de termeni literari*, cit., p. 314—315.

56. Chiar și fără aceste două distincții, «panegiricul înseamnă ceva mai bun decît elogiul. Elogiul conține, fără îndoială, lauda personajului, dar nu exclude o oarecare critică, un oarecare blam. Panegiricul nu cuprinde în sine nici blamul nici critica» (Emil Littré, *Dictionnaire de la langue française*, Gallimard, Hachette, t. V., 1962, p. 1301—1302).

57. *Reallexikon für Antike und Christentum sachwörterbuch*, Stuttgart, 1962, Band V, col. 332.

58. Atît în domeniul bisericesc, cît și în cel profan.

59. După cum vom arăta în continuare.

60. A se căuta sensurile acestor cuvinte în dicționarele enciclopedice.

cit corespunde cel mai deplin cu sensul triplu, aflat mai sus, de cuvîntare : 1) solemnă ; 2) în public ; 3) de laudă, vom insista preliminar doar asupra «encomionului»⁶¹.

Într-o formulare succintă, găsim encomionul definit drept un cîntec coral (sau chiar solo)⁶² bazat pe o compunere în proză sau în versuri la grecii antici pentru celebrarea faptelor⁶³ unui personaj în diverse ocazii⁶⁴.

Sub aspect literar, tot concis, îl găsim înfățișat ca poem liric sau discurs de elogiare a unui personaj important sau a unui erou⁶⁵.

Intrînd în detalii⁶⁶, constatăm că la început cuvîntul encomion avea trei sensuri : 1) După etimologia sa : cîntecul unei cete care serbează⁶⁷ ceva într-o localitate⁶⁷ ; 2) După originea sa scriptică, așa cum îl întîlnim la Pindar : cîntecul convival sau poezia banchetului⁶⁸ ; 3) După conținutul său : celebrarea sau proslăvirea unor persoane faimoase⁶⁹ îndeosebi prin victoriile la marile concursuri publice⁷⁰.

Într-adevăr, inițial ἐγκώμιον era un adjectiv întregit cu μέλος, vers, imn, cîntec de laudă ; ποιήμα — operă, poem, poezie (Pindar, Neem. I, 7 ; Olimp. II, 47) ; ὕμνος — cîntec (Pindar, Pitice X, 53 ; Olimp. X, 75) ; imn de laudă în cinstirea unui zeu sau suveran ; εἶδος — specie (Neem. IV, 78), gen (de la ἄδω = a cînta), deci un mod de exprimare muzicală în sensul că pe atunci poezia era cîntată și acompaniată de muzică — instrumentală sau corală. Fiindcă inițial la greci «nici nu se concepe poezia fără muzică sau muzica fără poezie : legenda vrea ca același Orfeu, inventator al versului hexametru, să fi fost și cel care a adăugat trei coarde noi la liră», ca Terpandru, inventatorul scoliei (...) să fi inventat totodată și lira heptacordă⁷¹. În istoria esteticii această remarcă este confirmată de faptul că în mod practic, «grecii au început doar cu două arte : o artă expresivă și o artă constructivă, fiecare avînd însă numeroase componente. Cea dintîi consta dintr-un amalgam de poezie, muzică și dans, denumit de specialiști «triuna horeia», iar cealaltă (consta) din artele plastice. Primul dintre cele două buchete artistice «exprima simțămintele și impulsurile omului prin cuvinte și gesturi, melodie și ritm. Termenul de «horeia» marchează rolul crucial al dansului ; el e derivat din horos, cor, semnificînd inițial un dans colectiv»⁷². Dar să ne întoarcem la encomion.

61. Encomionul avînd în domeniul eclesiastic o sferă mult mai largă decît ceilalți termeni.

62. *Grande Enciclopedia — Navarra*, vol. VIII, 1974, p. 145, col. 3.

63. *Dizionario Enciclopedico Sansoni*, vol. II E-L, Firenze, 1954, p. 70.

64. *Enc. It...*, cit., t. XIII, p. 952. «A se vedea de exemplu printre fragmentele lui Pindar encomionul lui Gheron și al lui Aminta (*Ibidem*).

65. *Enc. Univ. Illustr...*, cit., t. XIX, p. 1190.

66. *Reallexikon...*, cit., col. 333. (Cîntec coral care celebrează acțiuni însemnate) (*Dizionario Enciclopedico Italiano*, vol. IV, Roma 1956, p. 370, col. 2).

67. «De aceea (avem, n.n.) și Κῶμος pentru ἐγκώμιον, de exemplu la Pindar *Pytice*, 10, 53 ; *Neemeice* 3—4, (*Reallexik...*, cit., col. 333).

68. *Diz. Enc. It.*, t. 4, cit., p. 370.

69. *Grande Dizionario Encicl.*, vol. V, p. 38. Cf. *Dicț. de termeni literari...*, cit., p. 140.

70. *Diz. Enc. It.*, t. 4, cit., p. 370.

71. Pompiliu Eliade, *Ce este literatura*, Cluj-Napoca, 1978, p. 124.

72. W. Tatarkiewicz, *Istoria Esteticii*, București, 1978, vol. I, p. 40.

După cit se pare, firul ideii de *encomion*, pornind de la *κώμη*, sat mare, orășel, suburbie, trece prin *κῶμος* care, printre altele, se traduce ceată, mulțime adunată, companie, ospăț, adunare de desfătare și prin extensiune, cîntec într-o adunare festivă iar «en komio» înseamnă după literă; care se cîntă într-o sărbătoare, într-o procesiune prin comună⁷³.

În uzul vechii lirici corale⁷⁴ cîntecul de laudă pe care cortegiul sărbătorească (*κῶμος*) obișnuia să-l execute în cinstea campionului întors acasă de la întrecerile naționale se numea *ἐγκώμιον*⁷⁵ fiind sinonim cu termenul *ἐπινίκιον* mult mai rar întîlnit în poezie (Pindar, *Neem.*, 4, 78).

Prin epiniciu — *ἐπινίκιον* (*ἐπινίκιος* — *ἐπι*, *νίκη*) care se face după (și pentru) biruință⁷⁶, se înțelege un «cîntec de victorie, triumfal»⁷⁷. Astfel «epiniciu» — nume tradițional al unei compoziții lirice destinate celebrării unei victorii și în special unei victorii la întrecerile atletice și în concursurile de abilitate tehnică. La origine numai adjectiv, aplicabil oricărei opere sau acțiuni legate de victorie, și prin extensiune la sacrificii și la oferte votive. În istoria melică greacă epiniciul capătă maximă importanță prin meritul lui Pindar. Dar comparația cu Bachilide ne învață că o tradiție poetică era deja formată și genul avea caracteristicile lui certe⁷⁸. Așadar, epiniciul apare ca «o compoziție a poeziei melice grecești destinate celebrării învingătorilor la jocurile panhelenice care se cîntă îndată după victorie, în timpul cortegiului triumfal ori seara în timpul ospățului sau al întoarcerii în patria învingătorului»⁷⁹.

Fiind o poezie de ocazie deosebită și de comision, grandoarea epiniciului depindea de poziția socială și de mijloacele materiale de care dispunea învingătorul⁸⁰. «O formă modestă de epiniciu este *serenata* (serenada) executată de un grup de prieteni la ușa învingătorului sau pe locul victoriei, ori la întoarcerea lui în (patrie), ținutul său. Este și *komos*-ul cu al cărui nume se cunoaște *encomionul*, gen mult înrudit cu epiniciul»⁸¹.

Intrucît epiniciul și *encomionul* sînt legate pe de o parte atît de aspectul liric cit și de cel epic al literaturii, iar pe de alta atît de cel poetic, cit și de cel prozastic al acesteia, trebuie precizat că «elementele mai mult sau mai puțin constante⁸², pe care trebuia să le conțină un

73. *κώμη* (*κείμαι*, *κοιμάομαι*), mic orășel neîmprejmuit cu zid, sat mare (Frant. bourg, bourgade). 2. Cătun, mahala, enorie, de unde: *κῶμος* (ὁ) bacantică, pompă, ceremonie; (în general) companie, mulțime adunată (...) preumbulet de oameni beți pe uliți cu muzică și dansuri și chiar cei ce se plimbă într-un astfel de chip; (în genere) ospăț, adunare de desfătare (prin extensiune), cîntec cîntat în sărbătorească pompă (precum sînt ale lui Pindar) (G. Ioanidu, *op. cit.*, vol. I, p. 1306).

74. *Reallexikon...*, *cit.*, *loc. cit.*

75. Astfel traducem: *ἐγκώμιον*, τὸ = imn sau cuvînt laudător (...); *ἐπινίκιος* (ὁ, ἡ) care se face sau se cîntă în dans, ospăț sau (în, n.n.) sărbătorească adunare ș.c.l. (de unde) poet (icul, n.n.): *ἐγκωμιαστικός* «*Imnos*» Pind.: 2) cel dinăuntrul orașului; sau cel dintr-același oraș, pămîntean (ἐν *κῶμος* — sau *κώμη* —) (G. Ioanidu, *op. cit.*, vol. I, p. 638).

76. G. Ioanidu, *op. cit.*, vol. I, p. 888—889.

77. *Enc. Univ. Illustr.*, t. 20, p. 316.

78. *Enc. It.*, t. 14, p. 97 (Milano 1935).

79. *Grande Diz. Enc.*, t. V, p. 108.

80. *Diz. Enc. It.*, t. 4, *cit.*, p. 414.

81. *Enc. It.*, *loc. cit.*

82. *Ibidem*.

epiniciu sînt : Amintirea victoriei, natura concursului, circumstanțele luptei, lauda învingătorului, a familiei, a strămoșilor și a patriei sale, lauda zeilor care au prezidat jocurile sau care erau cinstiți în cetatea natală a învingătorului, aluzii la diverse legende locale, la miturile relative la fondarea jocurilor, sfaturi către campion etc.»⁸³.

De remarcat că rar se renunță la povestirea unui mit sau a unei legende care constituia partea centrală a cîntecului⁸⁴. Căci «mitul, la urma urmei, era încercarea grecului primitiv de a lua în poezie lumea externă, realitatea lumii externe. Artă trebuia să caute să imite natura. Mitul e considerat ca esențial poeziei, nu pentru că e expresia cea mai vie a fanteziei, ci pentru că dezbrăcîndu-se de lumina lui fantastică, de culorile și nuanțele lui, devine o schemă abstractă, construită pe baza vicisitudinilor omenestii, adică pe baza universalului, către care tinde filosoful. Ceea ce se cheamă lirică greacă nu e în general lirică decît în sensul tehnic și retoric, pentru că în realitate și ea se baza pe experiența mitică ; era, cum au observat anticii o reînviere a epopeii, răsărită sporadic în diferite colțuri ale Greciei, cînd nu se crease încă definitivă poezie a dramei. *Lirica a fost ceva tranzitoriu și subordonat*, care, deși cuprindea în sine o tendință aparte, nu știu să dea deplină dezvoltare independenței acestei tendințe (...) un astfel de progres nu fu realizat de greci. Tendința lirică fu reprimată, împiedicată, stingherită de ceea ce s-ar putea numi instinctul obiectiv : exigența de a face din poezie un corp. De aici interdicția făcută de Aristotel poetului de a vorbi în propria persoană. Indicațiunea aceasta era o inferioritate ? O limitare ? Limitare da, căci împiedica arta lirică de a tinde către acea lumină de interioritate, către lumea de experiențe subiective, în care-s mai bogate literaturile moderne. Dar era — poate — în genere o garanție de poezie mai pură⁸⁵. «Un element care nu poate să fie neglijat este împrejurarea că orice narațiune epică implică și un criteriu bine stabilit : pentru a acorda un sens și un interes unei narațiuni, este indispensabilă distincția dintre erou și vrăjmaș, dintre faptul de merit și faptul de reprobabil (...). Într-o epopee este și trebuie să fie un personaj al cărui dorințe, interese să fie adoptate de cititor : trebuie deci ca valorile urmărite de erou să-i apară și cititorului tot ca valori. Nu e greu de constatat, așadar, că tocmai particularitățile acestea, ale epicii în genere, arată că acest gen poetic e departe de a cuprinde numai elemente pur obiective, aparținînd numai lumii «exterioare», ci e obligatoriu ca subiectivitatea să-și impună atitudinea, preferințele ei. Dar subiectivitatea e tocmai caracterul esențial al liricii» (...)»⁸⁶, al genului liric, în cadrul căruia «poezia cea mai veche pare să fie oda. Oda este cîntare (gr. ὕμνη = cîntec, de regulă acompaniat de liră). Inițial, caracterul ei este religios, adresat divinităților. Cînd aplicarea ei s-a extîns, s-a precizat pentru uzul ei inițial denumirea de «odă sacră» sau «imn sacru». Oda antică, elină, se cînta în ceremonii publice de coruri special

83. Larousse XX-e siècle, t. 3, cit., p. 223.

84. Enc. It., loc. cit.

85. Ștefan Bezdechi, *Gînduri și chipuri din lumea antică*, Cluj-Napoca, 1980, p. 93—94.

86. Eugeniu Speranția, *Inițiere în poetică*, București, 1968, p. 138.

organizate. Cu vremea, cînd au apărut reprezentațiile teatrale, a fost introdusă oda și în desfășurarea scenică a tragediilor. Conținutul ei era divizat în trei părți : a) *strofa*, pe care corul o cînta începînd din partea stîngă a altarului (sau a scenei) deplasîndu-se încet spre partea opusă ; b) *antistrofa* care se cînta de aci, întregul cor deplasîndu-se iar spre mijlocul scenei sau pînă ce ajungea în dreptul altarului ; c) *epoda*, care se cînta stînd pe loc în fața altarului sau în mijlocul scenei. Cu vremea, însă, oda își pierde caracterul exclusiv hieratic și apar ode cu caracter laic, precum cele erotice ale poetei *Sapho* (sec. VII—VI î.e.n.) sau odele lui *Anacreon* (sec. VI—V î.e.n.) închinare vinului. La romani, ceremoniile religioase nu par să se fi cuprins în ritualul sacru al odei ca la greci, afară de unele cazuri speciale, cum au fost «Jocurile seculare» în timpul lui August, jocuri la care poetul *Horatîu* a contribuit compunînd imnul adresat zeităților protectoare.

Ditirambul este o varietate a odei, prin care, la început, era invocat *Bachus*, dar care, de asemenea, laicizîndu-se și părăsind anumite reguli de versificație a devenit expresia unei mari admirații. El putea fi adresat unor abstracțiuni, sau unor entități ca virtuțile, ca patria sau ca pacea și chiar unor personalități prestigioase, ca suveranii, eroii etc. Ditirambul se cultivă și-n zilele noastre. Imnurile naționale sînt, de fapt, ditirambice. Între altele, în opera lui *Eminescu*, ca exemplu de ditiramb este poezia închinată lui *Shakespeare*, sub titlul : «Cărțile». Tot caracter ditirambic au și unele cîntece populare ca «Miorița» sau «Toma Ali-moș». Sînt teorii care susțin că, de pildă «Miorița» ar fi de proveniență religioasă antică, dar că, transmițîndu-se de-a lungul generațiilor, și-ar fi pierdut vechea semnificație sacră, păstrînd totuși un fond apologetic de preamărire, de elogiare⁸⁷. Dar să revenim la antichitate începînd cu Pindar (c. 518—438, sau 522—442 î.Hr.). Acesta, considerat printul poezilor antici greci, a scris «Ode triumfale», ilustrînd aproape toate speciile genului liric coral scrise în cinstea învingătorilor la jocurile olimpice⁸⁸.

Epiniciile lui Pindar se divid în patru grupe, fiecare corespunzînd uneia dintre cele patru faimoase jocuri din Grecia Antică : Olimpice, Pitice (la Delfi), Neemeice și Istmice. Primul epiniciu al lui Pindar (un elogiu Pitic) s-a scris în anul 501 (î.Hr.) iar ultimul în anul 449⁸⁹. Materia epiniciilor pindareice era foarte bogată și de aceea ele sînt foarte variate. Autorul «tratează întotdeauna subiectul său cu o mare libertate ; în același timp, el știe să domine detaliile multiple și să degajeze din ansamblu fie o mare idee morală, fie o remarcabilă unitate de impresie. Odele sale sînt de dimensiuni foarte diverse : unele se compun dintr-o simplă triadă (strofă, antistrofă și epodă), altele cuprînd două, trei, patru sau chiar mai multe triade⁹⁰. Limita maximă o atinge Pitica a IV-a (compusă din 300 de versuri), în care se află un poem liric

87. *Ibidem*, p. 112—113.

88. Cf. *Mic Dicționar Enciclopedic*, București, 1971, p. 1498.

89. *Enc. Univ. Illustr.*, t. 20, cit., p. 316.

90. *Larousse XX-e siècle*, t. 3, p. 223.

90 bis. *Enc. It.*, t. 14..., cit., loc. cit.

despre isprăvile argonauților prezentat cu ocazia unei victorii agonistice a lui Argesilau, regele din Cirenne.

La Pindar numele de ἐγκώμιον indica epiniciile care se cântau în timpul banchetului dat în cinstea celor cărora li se celebra victoria la jocuri⁹¹ pentru ca mai tirziu să indice orice cîntec convival⁹².

O slăbire a sensului de mai sus — de cîntec convival care serba un protagonist — s-a întîmplat abia în secolul V î. Hr. cînd se arată o lărgire a noțiunii «encomion», care devine generică pentru cîntecul de slavă (de laudă) — epiniciul rămînînd doar un gen particular al lui. De acum encomionul va fi întrebuintat în evoluția următoare pentru : 1. *îmnurile adresate zeilor* ; 2. *lauda morților* ; 3. *cuvîntarea de laudă în proză*⁹³.

Acest al treilea sens este tocmai fîgașul principal al temei noastre. Dar acest fapt nu trebuie să ne determine să tratăm encomionul izolat, doar sub aspect retoric, ci, trebuie să recunoaștem că pentru o mai bună înțelegere a evoluției noțiunii este bine să urmărim și encomionul poetic — din care, de fapt, s-a dezvoltat encomionul în proză⁹⁴, bine știind că în istoria culturii, literatura orală a precedat pe cea scrisă, iar poezia, sau mai bine zis versificația, constituind copilăria literaturii, a precedat proza. Prin urmare, la început encomionul era o poezie, fie veritabilă, fie doar proză versificată. Era un poem⁹⁵, pregătit sau improvizat, cîntat în cor în timpul⁹⁶ unei sărbători solemne în onoarea celor distinși la jocuri.

Encomionul se cînta pe cînd învingătorul se întorcea acasă (Pindar, Olimp. IV, 8, VI, 78, VIII, 10, Pith. III, 73, V, 22) în timpul mersului⁹⁷ la opriri și la sosire, sau la ospățul festiv.

În cazul cînd treceau pe la un templu, sau cînd la sosirea acasă aveau loc ritualuri sacre, chiar dacă poemele cîntate atunci erau encomioane, ele primeau numele de epinicii și aveau un caracter mai elevat, mai solemn, ceea ce pretindea ca ele să fie mai bine pregătite și executate cu mai multă grijă⁹⁸. Așadar, encomionul nu este un epiniciu propriu-zis, fiindcă epiniciul are un caracter mai elegant, presupunînd nu ceva așa de intim ca acesta, ci un cadru mai oficial și mai bogat : templu, sacrificiu, ritual, repertoriu pregătit anume pentru cinstirea învingătorului și a zeității ocrotitoare etc. Deci pe lîngă ἐπινίκιον — (tradus) care se cîntă sau se dă, se subînțelege ἄμυξ = cîntec, sau βραβεῖον, premiu, iar pe lîngă ἐπινίκια care se sărbătoresc pentru biruință se subînțelege ἱερά = jertfe⁹⁹. De la un timp, a început să nu se mai cînte la

91. Diz. Enc. It., t. 4, cit., p. 370.

92. Grande Dizionario Enciclopedico, t. V, p. 38.

93. Reallexikon..., cit., loc. cit.

94. Mai precis, encomionul retoric (encomionul în proză) s-a născut și s-a dezvoltat ca o replică a encomionului epic în versuri.

95. Enc. Univ. Illustr., vol. 19..., cit., p. 1190.

96. Diz. Enc. It., t. 4..., cit., p. 370.

97. Acest mod de manifestare cîntată a simțămintelor înalte se pare că s-a transmis și la creștini, pentru cei morți — prin trisaghionul și ecteniile care se cîntă — pe cînd aceștia sînt conduși la biserică sau la cîmîtir.

98. Grande Diz. Encicl., t. V., cit., p. 108, Enc. It. t. XIII, cit., p. 952, Ib. t. XIV, p. 97.

99. G. Ioanidu, op. cit., vol. I, p. 888.

banchete doar poeme cu caracter coral, ci și poezii mai scurte și în formă de solo ¹⁰⁰. De aceea încă din perioada poeziei corale dorice se folosea ἑξώπιον pentru a indica acele cîntece convivale ale căror părți singure veneau cîntate pe rînd de către comeseni, cite unul singur și care mai tîrziu au primit numele de sholii, cele mai vechi cunoscute din izvoarele scrise fiind sholiile spre lauda eroilor antici Armodio și Aristogen, consemnate de Aristotel (Retorica I, 9) ¹⁰¹.

Așadar, *encomionul poetic* este un cîntec de sărbătoare și de banchet executat în cor și solo, cel mai adesea în versuri epice, în cinstea unui învingător la întrecerile publice.

Raportînd cele de mai sus la cele două epopei mari ale antichității greco-romane observăm că «o împrejurare care ne explică, în mare parte, fizionomia așa de specifică a poemelor homerice e caracterul lor așa numit agonal. Într-adevăr, totul militează în favoarea ipotezei că aceste poeme au fost menite să fie recitate la acele serbări pe care le cunoaștem, în epoca mai tîrzie a Greciei, sub formă de concursuri, sau reprezentații festive (*agones*). «Dacă am poseda — spune cu drept cuvînt Bréal — o listă a acestor sărbători în lumea ionică de la sfîrșitul secolului VIII și începutul celui de al VII-lea, așa cum avem lista sărbătorilor olimpice în Grecia europeană, am avea multe surprize, căci ele ne-ar lumina și mai bine asupra modului cum s-au născut aceste epopei homerice». De altfel, la Panateneele din Atena, ele nu erau reprezentate altfel, însă acest lucru trebuie să se fi bazat pe o tradiție anterioară. Ideea de concurs e foarte familiară epopeelor homerice: Homer descrie de trei ori astfel de jocuri, iar un războinic ce înaintează mîndru și strălucitor e comparat cu un fugar (alergător, n.n.) împodobit cu premiile ciștigate. Așa se explică și ideea de glorie (*athlophoros*), veșnic prezentă în aceste epopei, căci în această năzuință spre glorie trebuie să vedem în primul rînd și gloria pe care o visează poetul ce așteaptă sufragiile publicului său ¹⁰². Modelul cel mai tipic al encomionului poetic rămîne reprezentat de către epiniciile, respectiv encomioanele păstrate în întregime sau parțial de la Simonide, Pindar și Bachilide. Întrucît însă poezii acestia declară ei înșiși că sărbătoreștile lor cîntece se sprijină pe o veche datină festivă, să-i reamintim după precursorii lor:

1. Prin origine (poezia banchetului) și prin conținut (premărirea unei personalități), encomionul seamănă cu sholionul atic și tocmai de aceea se pare că a văzut Aristotel în improvizațiile populare în chip de sholii, îndeosebi în sholiile pentru uciderea tiranilor, primele encomioane (Ret. I, 9, 38) ¹⁰³.

2. În sens mai larg, pot fi considerate encomioane și următoarele compoziții: a) cîntecele eolice, în măsura în care ele cîntă (ᾠδὰν ἀνδρῶν) faptele glorioase ale oamenilor; b) cîteva dintre poeziile (cîntecele) poetei Sapho ¹⁰⁴ în cinstea prietenelor ei; c) partenile (cîntecele fecioa-

100. Enc. It., loc. cit.

101. Ibidem.

102. Șt. Bezdechi, op. cit., p. 65—66.

103. Reallexikon... cit., loc. cit.

104. «Safo (Sapho) (circa 625—c. 580, î.e.n.), poetă greacă. A trăit în insula Lesbos, unde a condus o școală de poezie» (Mic Dict. Enciclopedic..., cit., p. 1573).

relor) poetului Alcman¹⁰⁵; d) cîntecele lui Ibicus pentru ai săi (ζυλοί) frumoși, onorabili, glorioși; e) laudele (ἐπινίκαι) lui Anacreon aduse copiilor nobili.

Simonide din Keos¹⁰⁶ unul dintre poeții cei mai bine dotați în arta de a-i ferma pe oameni¹⁰⁷, este cel care a dat formă definitivă¹⁰⁸ imnurilor de triumf (ἐπινίκια) impletind laudele eroilor săi (printre care și cei căzuți la Termopile) cu ale personajelor mitologice¹⁰⁹. Iar dacă el recurgea totuși la cite un nevinovat joc de cuvinte¹¹⁰ în spatele cărora se citea virtutea țintită de moralist și înțelepciunea presărată de filosof¹¹¹, această alterare a epiniciului nu face altceva decît să prevestească fireasca lui restrîngere față de evoluția hotărîtă a encomionului poetic.

În fragmentele rămase de la Bachilide¹¹², în afară de epiniciile lui¹¹³, se află unele cîntece scurte¹¹⁴, care ne amintesc de acele improvizații numite ἀπασχῆ διαμυστα (improvizații poetice) ale sărbătorii (ζῶμος)¹¹⁵. Ele au provocat șovăială specialiștilor, aceștia ezitînd a le considera sholii sau encomioane¹¹⁶.

105. Alexis Pierron, *Histoire de la littérature grèque*, Paris, 1857, p. 179.

106. Simonides din Keos (sau Ceos) a fost un mare poet grec (circa 556—467 î.Hr.), care a scris «epigrame, elegii, ode eroice, remarcabile prin acuratețea stilistică» (*Mic Dicționar Enciclopedic*, București, 1971, p. 1603).

107. Alexis Pierron, *op. cit.*, p. 197.

108. «Glorioasă fusesoarta celor morți la Termopile / Și frumos le fusșfîrșitul; e-un altar mormîntul lor (...) / Locul ăsta de odihnă al eroilor de-acuma / Va cuprinde ca tovarăș faima Greciei întreagi. / Mărturie ne stă însuși Leonida rege-n Sparta». (Jean Defradas, *op. cit.*, p. 264, unde aceste versuri se află sub titlul: *Fragmentul 5*, care, la rîndul lui, are trimitere la următoarea notă: «Și acest poem, care poartă titlul: *Pentru cei căzuți la Termopile este un encomion*. Proslăvind sacrificiul celor căzuți la Termopile, poetul atribuie acestui sacrificiu o semnificație panelenică» (*Ibidem*).

109. «Se spune că virtutea mai de mult sălășuia / În virful unor stînci greu de urcat, / Și că acum e-nconjurată de lăcașul sfînt / Al zeilor; că nevăzută-i de al oamenilor ochi. / Și că spre dînsa doar cu ostenele te sui» (...). (Fragmentul 37, *Ibidem*, p. 264—265).

110. A. Pierron, *op. cit.*, p. 197, «Cînd bine-i merge, orice om e bun / Și-i rău, de-i merge rău. / Mai buni ca toți sînt cei iubiți de zei. / De-aceea eu, nenăzuind după un lucru / Cu neputință de-mplinit, nu îmi voi risipi / Zadarnic un crîmpei din viața mea, umblînd / După sperante vane / Pe-acest pămînt întîns / Ce-i doica noastră a tuturor- / Cătînd un om fără cusur. / De-l voi găsi vă voi vesti, / Ci eu voi lăuda și voi iubi pe-oricine / De bună voie nici un rău nu face, / Căci cu Nevoia nu se luptă nici chiar zeii» (*Fragmentul 4*, «dintr-un renumit poem liric coral compus de Simnide: *encomionul închinat lui Scopas*. J. Defradas, *op. cit.*, p. 263—264).

111. A. Pierron, *op. cit.*, p. 197.

112. Bachilide (sec. V, î.Hr.), poet liric grec, contemporan și rival al lui Pindar. A compus imne în versuri armonioase de o mare strălucire verbală. (*Mic Dict. Encicl.*, p. 1060).

113. «O braț-albă Calliope, de-acum carul tău cel trainic / Ți-l oprește și slăvește pre Cronidul Zeus, stăpînul / Zeilor olimpici. Cîntă pe Alfeu cu ale sale / Vesnic curgătoare valuri, pe voinicul Pelops Pisa, / Unde roibul Pherenikos, prin izbînda cucerită-n / Alergări, mîrire-aduse turnuitei Siracuze / Și aduse-a fericirii floare regelui Hieron» (Bachilides, *Oda a V-a în cinstea lui Hieron*, învingător la concursul hipic de la Olimpia — 476 î.Hr.), J. Defradas, *op. cit.*, p. 272. A se vedea și nota de la *ibidem*, p. 266, unde se specifică: «Această odă este un epiniciu».

114. Printre care și ditirambi: *Ibidem*, p. 62.

115. *Lexicon*, *cit.*, col. 2582 (Enkomion).

116. *Reallexikon*, *loc. cit.*

Cît despre Pindar, cea mai mare parte a operei sale urmează linia epiniciilor, a cîntecelor corale (encomioanelor) triumfale¹¹⁷, fiind încă — atît în ceea ce priveşte conţinutul, cît şi forma — puternic influenţate de poezia imnologică şi a numelor.

Din această cauză ele poartă o pecete solemnă, aproape sacrală, adecvată premiului învingătorului şi demnităţii acestuia, deşi cel prea-mărit este protectorul princiar (un «Mecena») al poetului¹¹⁸. Printre caracteristicile esenţiale ale acestei specii encomiastice se află inerenţa mitului, urmat de (trecerea bruscă la) observaţii personale, pe care aedul le face în numele întregii adunări. Căci, cu toate că în aceste encomioane vorbeşte însuşi poetul însărcinat să compună poemul encomiastic, el repetă mereu că adunarea festivă (τόν δὲ χορόν) este gura lui, ceea ce noi traducem (în sens invers) că de fapt gura lui este gura adunării, că el se face exponentul mulţimii¹¹⁹. Astfel, deja la Pindar χοράζειν capătă sensul de a lăuda, a preamări (Istm. III, 90, VI, 20, Nem. X, 35) iar la Simonide (din Keos) ἐρχώμεν este raportat la orice cîntec de laudă (Simonide, Fragm. 4). Remarcăm însă că odată cu dezvoltarea prozei artistice în Sicilia, sub influenţa retoricii sofistice, la sfîrşitul secolului V î.Hr. alături de *encomionul epic în versuri* de tip homeric, apare *encomionul în proză* (ἐρχώμεν λογιζόν) care, după cum vom vedea este folosit şi la concursurile publice.

Într-adevăr, encomionul epic în proză sau *encomionul retoric*, cu semnificaţia mai vastă de elogiu — a fost lansat de către Gorgias (483—375) prin ale sale encomioane de caracter mitologic şi glumeţ despre Elena şi Ahile şi prin encomionul despre eleni, amintit de Aristotel¹²⁰.

De atunci, «encomionul devine unul dintre speciile elocinţei de aparat»¹²¹, iar Gorgias rămîne ca «primul maestru al elocvenţei pompoase şi deci şi al prozei artistice antice»¹²². Totuşi, în această perioadă retorul sofist avînd «o funcţie socială şi artistică asemănătoare celei a anticilor lirici doriani», în encomioanele lui Gorgias «se simte încă o oarecare rezonanţă a vechiului gen poetic al encomioanelor lirice»¹²³. Cu Isocrate şi Xenofante, genul encomionului în proză ia mare importanţă şi deosebită dezvoltare.

117. «De-aci-nainte zeul, drept / Să-l tină pe Hieron ajutîndu-l / Să-şi împlinească scumpele lui planuri. / O muză, vin acum şi lingă / Deinomenes să cînti qvadriga / Biruitoare. A tătălui slavă / Şi pentru-al său fecior e dulce. / Ci haide, acumă, pentru-al Etnei / Stăpin, s-aflăm un imn să-i placă» (Pindar, *Fragment din prima odă pitică închinată lui Hieron din Etna*, învingător la curse de care — 470 î.Hr. la J. Deiradas, *op. cit.*, p. 262).

118. *Reallexicon...* *cit.*, col. 334.

119. *Lexicon...* *cit.*, col. 2582.

120. *Diz. Enc. It.*, t. 4, *cit.*, p. 370.

121. *Enc. It.*, t. XIII, p. 952.

122. E. R. Curtius, *Literatura Europeană şi Evul Mediu Latin*, Bucureşti 1970, p. 81. Cît despre proza sobră, Anaximandru din Milet (cca. 611—545 sau 547) «este socotit a fi cel dintîi filosof grec care a scris o lucrare cu conţinut filosofic şi aceasta este cea dintîi lucrare în proză. Cartea este intitulată *Despre natură* (περί φύσεως) care însă s-a pierdut». (Diac. N. Balca, *Ist. Filosofiei Antice*, Bucureşti, 1982, p. 20).

123. *Enc. It.*, t. XIII, *cit.*, p. 952.

Primei perioade a carierei lui Isocrate îi corespunde «Elena» și «Busiris», specie de encomion cu caracter mitic care, cu toate că aparține școlii lui Gorgias, se deosebește deja de aceasta prin câteva tendințe personale¹²⁴. În encomionul lui Busiris, Isocrate se îndepărtează de specia encomionului prin însăși critica pe care i-o aduce lui Policrate, pentru că acesta face critica în al său encomion dedicat lui Busiris: «Ție însă nu ți se cuvine să aduci această dojană. Căci din dorința de a-l elogia pe Busiris ai preferat să spui că el a deviat apele Nilului ca să-și apere țara și că, după ce aducea sacrificii, devora apoi pe străinii ajunși pe meleagurile lui, dar n-ai adus nici o dovadă cu privire la aceste fapte (...). Apoi, deși amîndoi facem afirmații contrare adevărului, discursurile mele sînt cel puțin discursurile de care trebuie să se servească aceia care aduc laude, în timp ce discursurile tale parcă ar fi spuse de cei ce vor să aducă injurii. Așadar, se pare că tu ai păcătuit nu numai împotriva adevărului acestor fapte, ci și împotriva canoanelor elogiului în general»¹²⁵. Dar cu mult mai virtuos apare personalitatea și noutatea spiritului isocratic în Encomionul lui Evagoras¹²⁶ — elogiul funebru pentru regele Ciprului, care devenise un înverșunat adversar al persilor. Aici, oratorul vrea să facă din elocința de aparat o demnă rivală a liricii antice și îi încredințează un scop literar și civil. Evagoras, encomion în proză, dar rivalizînd cu cel poetic, este — așa cum ne spune însuși Isocrate — primul exemplu de encomion pentru un contemporan recent dispărut, care va servi ca model cuvîntărilor următoare¹²⁷.

Pe parcursul timpului, față de alte genuri literare, encomionul avu șanse. El fu continuat atît prin pana lui Xenofante, al cărui «Agesilau» este unul din exemplele clasice de encomion, în care autorul profilează chipul ideal al condotierului¹²⁸, cit și prin encomioanele scrise de Teopomp în cinstea lui Mausolus, Filip și Alexandru¹²⁹.

Cît privește participarea la jocurile publice ale Greciei, se constată că din cele mai vechi timpuri existau acolo și concursuri de poezie și de muzică, la care se decerna cîte «un premiu special pentru poetul care cînta cu cel mai mare talent divinitatea sau eroul în cinstea căruia se celebra sărbătoarea locală» respectivă.

În cadrul acestor concursuri numite ἀγῶνες μουσικοὶ și anume la întrecerile nedramatice (ἀγῶνες θυμελικοί)¹³⁰ întreceri corale, a înflorit în sec. V. î.Hr. proba unui imn pe care, inscripțiile agonistice (ludice, des-

124. *Ibidem*.

125. A. Marin, *op. cit.*, p. 226—227.

126. «Consider că dacă unii dintre înaintașii noștri își datorează nemurierea meritelor lor, atunci și Evagoras este vrednic de acest dar și invoc faptul că și-n vremea noastră el a cunoscut fericirea desăvîrșită și asupra-i s-a revărsat din plin favoarea zeilor, mai mult decît asupra străbunilor noștri (...). Așadar, dacă unii poeți se folosesc de hiperbole la adresa unui personaj care a trăit înaintea noastră, numindu-l un zeu printre oameni, sau un zeu muritor, toate aceste epitete ar fi mai potrivite cu firea acestui bărbat vestit». (*Ibidem*, p. 173—174).

127. *Enc. It.*, t. XIII..., *cit.*, p. 952.

128. Al cavaleristului, al călărețului militar (*ibidem*).

129. *Diz. Enc. It.*, t. IV, *cit.*, p. 370.

130. *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, t. 2, Paris, 1926, p. 995.

pre jocuri) din epoca următoare îl numesc ἐγκώμιον ἐπικόν, adică *enkomionul epic în versuri* ¹³¹.

Importanța acestei probe concurs reiese din faptul că numele de ἐγκωμιόγραφος (scriitor de enkomioane) încoronat vine îndată după al trompetei și al crainicului, deci encomiograful deschidea seria concursurilor literare ¹³².

Dintre encomioanele epice în versuri ale epocii elenistice amintim: — al lui Simonide Magnes pentru Antioh cel Mare; al lui Musaios Ephesios dedicat lui Eumenes și lui Attalos; — al lui Leschides închinat lui Eumenes.

Cu toate că niciunul din ele nu s-a păstrat pînă astăzi, caracterizarea formei acestor encomioane și a valorii lor artistice este posibilă prin referirea lor la encomionul despre Ptolomeu Filadelful (idila 17) ¹³³ rămas de la Teocrit ¹³⁴, care este o lucrare mediocră ca valoare literară dar, tocmai de aceea, reprezentativă genului encomiastic epic poetic, prin respectarea «normelor tehnicii obișnuite ale acestei specii de compoziție» ¹³⁵.

Pe timpul lui Alexandru cel Mare s-a introdus, în cadrul concursurilor, obiceiul de a se face loc nu numai poeziei, ci și elocinței de aparat. Ca dovadă, în unele orașe este menționat de izvoare un alt encomion (decît cel epic în versuri) despre care citiva savanți, urmînd pe Boeckh (Corp. inscr. gr. 1585—1587), credeau că este un imn liric, care ar fi urmat imnului în versuri epice ¹³⁶. Chestiunea a fost rezolvată prin descoperirea altor inscripții, care menționează în mod expres un alt enkomion epic, (dar) în proză, un ἐγκώμιον καταλογάδιν ¹³⁷ sau ἐγκώμιον λογιζόν (corp. inscr. gr. loc. cit.). Astfel împreună cu acesta, după cum atestă inscripția (corp. inscr. gr. loc. cit.). Astfel împreună cu acesta, după cum atestă inscripția lui Dioscoride (după 167 i.Hr.) ¹³⁸, encomionul epic în versuri (ἐγκώμιον ἐπικόν), (apreciat doar în chip moderat de către colectivitățile republicane) găsea cea mai înaltă cultivare la cărțile eleniste ¹³⁹, fiind clar că în epoca elenistă «aretologia» ¹⁴⁰, uzuală în vechime în imnele închi-

131. Cf. *Ibidem*. Cf. *Reallexikon...* cit., p. 334.

132. *Dict. de Antiq. gr. et rom.* ... cit., loc. cit... «Și mai înainte se vor fi rostit acolo bucăți de elocvență, dar fără să fi fost în concurs» (*Ibidem*). Apoi aici este vorba de concursuri periodice, însă întrecerile oratorice ocazionale pot fi cu mult mai arhaice. Astfel în *Iliada* găsim o aluzie despre concursurile de elocvență care ar fi existat în epoca respectivă: «Vorbitu-le-a Toas Andremonianul, cel mai soi-man din etoli (...) de puțini biruit în știința vorbeii, cînd tinerii la vorbiri se-ntre-ceau în Ahaia» (*Iliada*, XV, 275—279, trad. de G. Murnu, București, 1967, p. 285).

133. *Reallexikon...* cit., loc. cit.

134. «Teocrit (Theokritos) (c. 315—c. 250 î.e.n.) poet grec. Originar din Sicilia. Creatorul poeziei bucolice («Idile») (*Mic Dict. Enc.*, cit., p. 1647).

135. *Enc. II.* loc. cit.

136. *Dict. de Antiq. gr. et rom.* ... loc. cit.

137. *Ibidem*. Καταλογάδην (κατάλογος), adv. în proză, καταλογῆ ἢ, citire (neîncîntare); de cîntec, κατὰ λέγω (G. Ioanidu, *op. cit.*, vol. I, p. 1165).

138. *Enc. II.* loc. cit.

139. *Reallexikon...* loc. cit.

140. De la (ἡ) ἀρετή, ἡς — vîrte și (ὁ) λόγος, οὗ, — cuvînt, vorbire.

nate zeilor, a fost transpusă asupra stăpînitorului ¹⁴¹, ca zeu vizibil (θεός ἐπιφανής), bineînțeles în forma familiară grecilor a stilului solemn, pompos». De aceea, Filon din Alexandria realizează encomionul lui August prin combinarea stilului pompos (existent și la Horațiu), care era la greci pentru zei, cu stilul athletic, laudativ al epiniciului pentru învingătorii la jocuri ¹⁴². «Genul va fi preluat de romani» ¹⁴³, la care encomioanele grecești se continuă atît prin poeziile epice, laudative ale poetilor augustani — Ovidiu, Varius și Anser — închinat protectorilor și potentatilor timpului lor, cit și prin sărăcăcioasa poezie a clienților, astăzi pierdută ¹⁴⁴.

Cît privește encomionul retoric, «sub imperiu, acest obicei s-a răspîndit aproape în toate provinciile de limbă greacă; se afla pe atunci un premiu special pentru elogiul în proză la mai multe sărbători publice; la Atena vedem spre sfîrșitul sec. II efebi obținînd acest premiu chiar și de șapte ori într-un singur an. În Italia jocurile grecești dădură prima probă la Napoli sub August. O coroană fu propusă pentru *laudatio in agon musicus* fondat la Roma de către Neron în anul 60; în fine în anul 96, Domițian institui una nouă, mai glorioasă decît toate, cînd el deschise concursurile care urmau a se ține din cinci în cinci ani la Capitoliu; acolo subiectul tradițional era al lui Jupiter Capitolinul. Elogiul împăratului de asemeni a fost adesea tema acestor întreceri oratorice (...).

Preamărirea adresată stăpînitorilor și celor mari, alături de lauda vieții la țară și a patriei, unită cu zugrăvirea vestitei vîrste de aur, își află terenul trainic în poezia bucolică, cel mai tirziu de la Vergiliu, pentru care fapt constituie un exemplu, printre altele, eglogele lui Carpur-nius Sicolus. Negreșit că aceasta se înțelege mai bine citind cuvîntările consolatoare — de exemplu lauda lui Drusus în Consolatio ad Liviam. Toate aceste encomioane, ca și cele din perioada timpurie, lucrează cu tehnica eposului clasic ¹⁴⁵. Aceleași bune rezultate le găsim și în proză, ceea ce dovedește că de cînd a început a lua un caracter de curte și oficial (din perioada elenistică), encomionul, atît cel poetic, cît și cel retoric, a evoluat, devenind o specie bine conturată. Elogiul suveranului deveni tema obișnuită a celor mai multe dintre întrecerile oratorice, iar sub imperiu, acest obicei se răspîndi în toate provinciile de limbă latină sau greacă, încît lauda împăratului s-a impus ca specie privilegiată în raport cu celelalte, înrudite cu ea: orația funebră; orația de nuntă; orația pentru ziua de naștere; discursul de consolare; cuvîntarea de salut, de felicitare ¹⁴⁶, onomastică etc. Așadar, «odată cu prăbușirea poli-surilor grecești și a republicii romane (...) principalele două feluri de cuvîntări, cea politică și cea judiciară au dispărut din realitatea politică

141. Ceea ce dovedește că «diferența pusă de Ammonio între *imn*, dedicat celebrării zeilor și *encomion*, propriu omului, nu poate fi riguros respectată» (*Enc. It., loc. cit.*). De fapt noțiunea ἐγκώμιον, de la o sferă largă, cuprinzînd zei, orașe și oameni de excepție (eroi, protagoniști la jocuri, etc.) se comprimă, referindu-se doar la personalitatea stăpînitorului politic.

142. *Reallexikon, loc. cit.*

143. *Enc. It., loc. cit.*

144. *Reallexikon, cit., loc. cit.*

145. *Ibidem.*

146. E. R. Curtius, *op. cit.*, p. 86.

(...) refugiindu-se în școlile de retorică (...). Tot atunci cuvîntarea epideictică a devenit o tehnică a laudei, potrivită oricărui subiect» și (...) însăși poezia a fost retorizată. Aceasta nu înseamnă nimic altceva decît că retorica și-a pierdut sensul inițial și rostul său original de existență. În schimb ea a invadat toate genurile literare»¹⁴⁷, panegiricul căpătînd astfel un loc privilegiat. De aceea, în rîndurile următoare, vom face o scurtă privire generală a acelor opere literare care, deși numai uneori sînt intitulate ca panegirice, după cuprins și formă aparțin acestei specii¹⁴⁸.

«O tratare cuprinzătoare a acestora încă nu există. Totuși lucrarea lui Lester K. Born, «*The perfect Prince according to the latin Panegyrist*», Am Journ. Philol. LV (1934) 20—35 care ia în considerație aceste scrieri în cadrul istoriei «oglinzilor princiare» este de folos ca reuniune a materialului. Natural, ceea ce s-a păstrat este numai o fracțiune neînsemnată a valului literaturii «panegirice» din zilele lui Nero și Domițian pînă la trecerea în «Bizantinismul» propriu-zis»¹⁴⁹. Dintre acestea menționăm pe următoarele :

A) În versuri :

1. *Panegiricus Messalae*. «În distihuri elegiace»¹⁵⁰ aflată în Corpus Tibulianum (3, 4)¹⁵¹, numită așa numai în fragmentum Cuiacianum, pe cînd în alte manuscrise se prezintă ca laudes Messalae. Este o poezie anonimă de 211 hexametri apărută curînd după anul 31. î.Hr. (...).

2. L. Varius, amintit mai sus, a compus înainte de anul 20 î.Hr. un *ditiramb*, poezie laudativă în cinstea lui August care însă cu greu își poate justifica titlul de Panegiric.

3. *De laude Pisonis* — poezie anonimă de 261 hexametri de la sfîrșitul domniei lui Claudiu sau începutul celei a lui Nero.

4. Lucanus a compus *Laudes Nerones*, la anul 60 după Hristos, lucrare pierdută, atestată de Suetoniu, Vacca și Statius Silvanius.

5. Statius Silvanus a compus *trei poezii* în cinstea lui Domițian, dintre care îndeosebi a doua (pierdută) și a treia (poem epic) ar merita titlul de panegiric¹⁵².

6. Publius Optatianus Porfyrius a scris la anul 325 o colecție de *poezii* foarte artificiale pentru lauda împăratului intitulată : *Panegyricus dictus Constantino Augusto*.

7. Claudian, cu ale sale *encomioane* (cîntece) dedicate celor șase consulate reprezentate prin : Honorius, Stilicon, Manlius, Teodorus, și prin frații Olybrius și Probinus.

147. *Ibidem*, p. 88.

148. Cîteva dintre ele sînt posterioare secolului IV și întregii epoci de aur creștine, dar noi le amintim aici, intrucît și acestea se păstrează între limitele tradiționale ale (genului) panegiricului retoric profan.

149. Pauly-Wissowa, Kroll, Mittelhaus, *Realencyclopädie...*, Stuttgart, XVIII, 2H, col. 578—579.

150. *Enc. It.*, loc. cit.

151. *Reallexikon*, loc. cit.

152. Pauly — Wissowa, loc. cit. Și Marțial (c. 40—104) a compus panegirice în versuri (*Diz. Enc. It.* ... loc. cit.).

8. Sidonius Apolinarius (430—488), episcop de Clermont, a scris trei *poezii laudative* în cinstea împăraților Avitus, Maiorianus și Anthemius, toate intitulate panegirice.

9. Merobandes, în cinstea celui de-al treilea consulat al lui Aetius are un *panegiric* în hexametri păstrat complet alături de altul, în proză, pe care îl semnalăm mai jos ¹⁵³.

10. Priscian a compus *poezia De laude imperatoris Anastasii* pe la anul 512.

11. Cassiodor a scris mai multe *poezii laudative* păstrate numai în bucăți în cinstea unor membri ai casei regeste a ostrogoților în decadele 2—4 ale secolului al VI-lea.

12. Venantius Fortunatus : printre ale sale «Carmina» — poeme din ultimele decenii ale secolului al VI-lea, se găsesc multe *poezii laudative* în cinstea unor demnitari, laici și clerici, ai imperiului franc.

13. Corripus : pentru Justin — patru cărți curînd după începutul domniei împăratului.

B) În proză :

14. Cicero apare ca un precursor care se apropie de *laudatio* prin *cuvîntările* sale despre Pompei (în pro Manilia) și despre Cezar (în pro Marcello), care de aceea au fost mult studiate de panegiriștii latini. De asemenea, vor fi servit ca model urmașilor săi și pierdutele sale laude în cinstea lui Cato și despre (legile, n.n.) Porcia. Numele de panegiric pe care istoriile noastre literare îl dau acestora nu l-a folosit pentru ele nici el însuși, nici alt martor antic.

15. Fronto a ținut mai multe *cuvîntări laudative* în cinstea împăraților Adrian și Antoniu, despre care este vădit că au servit ca model panegiriștilor de mai târziu. Titlul de panegiric pentru aceste *cuvîntări* pare a nu fi fost folosit de el.

16. Symmachus a ținut două *cuvîntări laudative* în cinstea împăratului Valentinian I (an 369 și 370) și una pentru Grațian (369), toate trei intitulate *laudationes*, la care se adaugă una pierdută, pentru uzurpatorul Maximus, probabil la 1 ian. 388.

17. Paulin de Nola, la sfîrșitul anului 394 sau la începutul anului 395, a compus o *cuvîntare* în cinstea împăratului Teodosie pe care el însuși (epistolă 28, 6) a numit-o «opusculum» și «libellus», Ieronim ca «liber» (epistolă 58, 8), iar Genodius (De vir. III, 49) ca panegiricum super victoria tyrannorum.

18. Merobandes mai are un *panegiric în proză*, pentru al II-lea consulat al lui Aetius (437) ¹⁵⁴.

Dea mai mare importanță din istoria literaturii panegirice latine o are însă colecția de discursuri de aparat pronunțate în fața împăraților de către oratorii gali descoperită la Mayența în anul 1433 de Giovanni Aurispo ¹⁵⁵, publicată pentru prima oară la Milan în anul 1482 sub

153. Pauly-Wissowa, *loc. cit.*, R. P. Pichon, *Histoire de la litterature Latine*, Ed. Hachette, Paris, 1906, p. 928.

154. Pauly-Wissowa, *op. cit.*, c. 579—561.

155. R. Pichon, *loc. cit.*; *Dict. d'Archeologie Chretienne*, t. 3, Paris, 1937, col. 1038, unde se precizează că a fost găsit în anul 1433 și copiat în jurul anului 1450, iar după aceea s-a pierdut.

titlul «*XII Panegirici veteres*»¹⁵⁶. Este reeditată de multe ori. În anul 1643 este tipărită la Paris sub titlul «*XIV Panegirici veteres*» de către Jean Gruter adăugându-se panegiricul scris de Ausoniu în cinstea împăratului Grațian și panegiricul scris de Ennodius, în cinstea lui Theodoric — regele ostrogoților¹⁵⁷. În afară de aceste două adausuri și de Panegiricul lui Pliniu, pe care îl lăsăm la urma seriei, *panegiricele colecției* sînt :

a) *Epoca diarhiei* (285—293)¹⁵⁸ :

1. (X) 289¹⁵⁹ : Panegiricul lui Maxim Hercule de către Mamertin, pronunțat la Trêves ;

2. (XI) 291 : Panegiricul zis Genetliacus sau horoscopul lui Maximian rostit tot de către Mamertin la Trêves ;

b) *Epoca tetrarhiei* : Constantin Cezar (293—305) : August (305—306).

3. (VIII) 297 : Panegiricul lui Constantin Clor după cucerirea Britaniei, pronunțat la Trêves de către Eumenius ;

4. (IX) 298 : Discursul de mulțumire al lui Eumenius, pentru restaurarea școlilor din Autum, pronunțat în fața prefectului din Lionnais, la Autum.

c) *Constantin Cezar și împărat* (306—337) :

5. (VII) 307 : Panegiricul de felicitare a lui Constantin cu ocazia căsătoriei sale cu Fausta, fiica lui Maximian ; discurs pronunțat la Trêves ;

6. (VI) 310 : Discurs adresat lui Constantin a treia zi după moartea lui Maximian, pronunțat la Trêves de către Eumenius ;

7. (V) 312 : Discurs de mulțumire a cetății din Autum către împărat pentru scutirile acordate, pronunțat la Trêves ;

8. (XII) 313 : Panegiric de felicitare a împăratului pentru campania din Italia și pentru victoria asupra lui Maxențiu, pronunțat la Trêves ;

9. (IV) 321 : Discurs în onoarea lui Constantin pentru cel de-al 15-lea an de domnie pronunțat la Roma de către Nazarius¹⁶⁰.

d) *Iulian împărat* (360—363) :

10. (III) 362 : Discurs de mulțumire al noului consul Claudiu Mamertin față de împăratul Iulian pronunțat la Constantinopol.

e) *Teodosie cel Mare împărat* : cu Valentinian (378—392) ; singur (392—395).

11. (II) 389 : Panegiricul lui Teodosie, alcătuit de către Latinus Pacatus Drepanius din Bordeaux după înfringerea uzurpatorului Ma-

156. *Encycl. des Gens du Monde*, t. XIX, p. 152.

157. Vaporeanu G., *Dictionnaire Universel de Littérature*, Paris, 1884, p. 1530, col.

1. Alte colecții au fost editate mai târziu de către Rhenanus (Bâle, 1520), Livinejus (Anv., 1599), Cellarius (Halle, 1703), Jaeger (Nuremb., 1779, 2 vol.), Arntzen (Utrecht, 1790—1797, 2 vol.).

158. A se vedea Eduard Gallétier, *Panegyriques Latins*, t. I, Paris, 1949, p. XXXVII—XXXVIII.

159. După numărul curent, cifra romană dintre paranteze reprezintă numerele de ordine ale respectivelor panegirice în cadrul colecției «*XII Panegyrici Veteres*», iar cifra arabă următoare indică anul tinereii fiecărui discurs.

160. Amintim și alocuțiunea către împăratul Constantin făcută de Eustațiu episcopul Antiohiei (J. P. Migne, P.G., t. XVIII, col. 673—676).

xim pronunțat la Roma ¹⁶¹. Fără îndoială că această colecție, ilustrând parcursul unui secol (289—389), apare «nu numai datorită faptului că împărații protejează și subvenționează școlile retorice; în afară de aceste motive personale, de recunoștință și admirație, *Panegiricele* exprimă sentimentele popoarelor de la periferia imperiului: bucuria lor de a se simți protejate și guvernate, încrederea în înțelepciunea lui Dioclețian și în vigoarea principilor săi locotenenți, răsuflatul ușurat al ieșirii dintr-un secol de anarhie și dezordine. Alegerea însăși a modelului pe care îl iau panegiriștii este destul de semnificativă: ei se inspiră din *Panegiricul lui Traian* făcut de către Pliniu, ca pentru a arăta că ei vor să reia tradițiile secolului al II-lea» ¹⁶².

Din punct de vedere pur literar însă, toate panegiricele în cauză lasă mult de dorit. «Elocvența acestor autori este lipsită cu totul de natural și de puritate, de seriozitate și de profunzime; este prin formă o elocvență școlărească și prin fond o elocvență de curte» ¹⁶³.

Numele «panegirici», cu care sînt numiți autorii acestor cuvîntări, provine după cum am mai spus, din limbajul retoricii grecești, în cadrul căreia discursul lui Isocrate de la 380 în cinstea cetății Atena a contribuit nu puțin. În manuscrisele care ne-au transmis aceste texte li se dă «în mod nedistinct titlul de panegirice, fără ca această denumire să implice o identitate totală a subiectelor» ¹⁶⁴.

În epoca imperială ocaziile pentru ca oratorii să poată lua cuvîntul înaintea suveranilor erau multe: sărbătorile Anului Nou, aniversările fondării Romei și ale ascensiunii la putere, felicitări pentru o campanie victorioasă etc., încît se țineau în fiecare an minimum șase panegirice.

La o dată pe care noi nu o putem preciza, se aducea la îndeplinire obligația impusă consulilor care intrau în funcție de a adresa împăratului ample mulțumiri intitulate «gratiarum actio», cum este cea a lui Ausoniu către Grațian. Republica romană deja cunoscuse cîteva lucruri asemănătoare, după cum afirmă Cicero că prima dată cînd consulul vorbea în fața adunării el trebuia totdeauna să-și exprime recunoștința față de cei ce l-au ales și să facă elogiul părinților săi ¹⁶⁵. Oratorii imperiului aveau deci în urma lor o lungă tradiție din viața publică a Romei, printre care și faptul că genul literar pe care ei îl cultivau acum produsese, în decursul secolelor, spre lauda celor mai mari ai acestei lumi, un număr incalculabil de orațiuni funebre ¹⁶⁶. De asemenea, tot cu rol de «gratiarum actio» a fost la început și «*Panegiricul lui Traian*» — rostit la 1 septembrie anul 100 de către Caius Plinius Secundus (cca. 61—cca. 114) în ziua preluării funcției de consul ¹⁶⁷.

161. Vezi Ed. Gallétier, *loc. cit.* Remarcăm că dintre cele 11 panegirice de mai sus, două aparțin primului Mamertin (X—XI), unul lui Drepanius (II), unul lui Claudiu Mamertin (III), unul lui Nazarius (IV), patru lui Eumenius (V, VI, VIII, IX), iar două sînt anonime (VII, XII).

162. R. P. Pichon, *op. cit.*, p. 781—782.

163. *Ibidem*, p. 782.

164. E. Gallétier, *op. cit.*, p. VII—VIII.

165. *Ibidem*, p. VIII.

166. *Ibidem*, p. IX.

167. Liana Manolache, *Pliniu cel Tânăr, Opere complete*, București, 1977, p. 11. Cuvîntarea de mulțumire a lui Pliniu este pentru prima oară întîlnită cu numele de «panegiric» la Sidoniu Apolinariu, în Ep. 7, 10 (*Ibidem*).

«Poate că acest discurs ar fi avut soarta altor multe asemenea discursuri rostite de la instituirea principatului», adică ar fi rămas printre actele (uitate ale senatului, dacă n-ar fi fost vorba de Traian și dacă Plinius nu i-ar fi asigurat o altă soartă revizuiindu-l, încît textul pe care îl cunoaștem (de 95 capitole) este de trei-patru ori mai întins decît cel inițial. Se știe că discursurile pronunțate în senat, erau de obicei scurte; acesta însă ar fi ocupat trei ședințe de cite o oră.

«Din punct de vedere literar, Panegiricul suferă defectele genului. Stilul — grandilocvent, artificial — abundă în elementele unei retorici de care Plinius nu s-a putut detașa; antiteze, exclamații, apostrofe, prosopopei, emfază, afectare, prolixitate. Comparația cu Tacitus, genialul său prieten și subiect de emulație, cu care îi plăcea să fie confundat și care a creat într-o lucrare de același gen (*Panegiricul lui Agricola*) o limbă inimitabilă, inegalabilă, îi este defavorabilă. Trebuie să-i recunoaștem însă claritatea expunerii, o vastă erudiție judiciară și simțul politic al schimbărilor importante începute de Traian. Cu toată forma sa afectată și tonul declamator, discursul este sincer în motivele sale fundamentale: exprimă asentimentul scriitorului pentru opera reformatoare a împăratului, pentru dovezile de valoare, dreptate, filantropie, umanitate, manifestate de Traian. Și pentru a pune mai bine în lumină meritele acestui împărat, Plinius evocă, în antiteză, epoca sumbră a lui Domițian, reușind să contureze portretul împăratului ideal¹⁶⁸. Așadar, în afară de faptul că este unul dintre cei mai agreabili scriitori ai acestei epoci, Pliniu cel Tânăr este cel care exprimă cel mai bine gusturile, obiceiurile, sentimentele esențiale ale ei. Valoarea sa ca om de literă este dublată prin interesul istoric întreținut de condeii săi. El ne conduce prin toate locurile interesante din Roma (de la senat pînă în sălile de lecturi publice) și din întreaga Italie. «Printre noi, Pliniu este îndeosebi un autor de scrisori; pentru contemporanii săi însă, era mai ales un orator», care, în ciuda faptului că din stilul său umflat se degajă «un ideal de elocvență destul de mediocru, difuz sub pretextul abundanței, afectat sub pretextul grandoarei», a fost foarte apreciat. De fapt «această elocvență nu este nouă, ci este cea a lui Cicero din zilele lui ghinioniste. Pliniu, într-un fel, profită de lecțiile lui Quintilian și revine la admirația oratorului clasic prin excelență, dar îl judecă cu gustul corupt al epocii. Nefiind în fond decît retor, el vede în Cicero numai retorul», nu și filosoful. Așa se explică de ce Pliniu a aplicat elogierii lui Traian această elocvență solemnă și bogată, mediocră pentru barou, dar care convenea mai bine genului de aparat. Și dacă la schimbarea consulilor dinaintea lui, aceștia se mulțumeau să adreseze cîteva cuvinte banale de mulțumire către împărat, Pliniu, a avut ideea să pronunțe un discurs veritabil pe care mai apoi l-a amplificat¹⁶⁹ și l-a publicat în anul 101¹⁷⁰, creînd astfel un gen nou.

Retorii gali din sec. IV care au alcătuit colecția «XII Panegirici latini» au pus în fruntea ei panegiricul lui Pliniu, ca fiind izvorul de

168. *Ibidem*, p. 15.

169. R. Pichon, *op. cit.*, p. 660—661.

170. Liana Manolache, *op. cit.*, p. 15.

inspirație al celorlalte. Dar atit acelea, cit și acesta sînt departe de a fi opere perfecte, întrucît chiar de la Pliniu se pot vedea unele vicii care se prelungesc și «se răsbindesc după două sute de ani și care par inerente genului însuși: excesul de elogiul în conținut și excesul de po-doabe în formă»¹⁷¹. Cu toate acestea Pliniu rămîne cu mult superior celorlalți panegiriști prin talentul literar și prin sinceritatea sa.

Cîteva mostre din Panegiricul lui Traian: «Strămoșii noștri, senatori, au procedat cu chibzuință și înțelepciune cînd au statornicit să înceapă cu rugăciuni orice acțiune și orice discurs (...). Cine trebuie să respecte și să urmeze acest obicei, dacă nu consulul, și cînd, dacă nu în ziua în care, din ordinul senatului și cu autoritatea statului, sîntem încurajați să aducem mulțumiri celui mai bun împărat?¹⁷² (...). În ce mă privește voi căuta ca discursul meu să fie pe potriva modestiei și cumpătării împăratului nostru (...), care, la gîndul că îi aduc mulțumiri mă tem să nu creadă, nu atît că sînt zgîrcit în laudele ce-i aduc, cit că sînt exagerat (...). În adevăr, bag de seamă că și zeli pun preț nu atît pe scrupulozitatea rugăciunilor celor care îi imploră, cit pe inocența și pioșenia lor și le este mai plăcut acela care vine la templele lor cu sufletul curat și neîntinat, decît cel cu un imn bine ticluit¹⁷³ (...). Cu cită plăcere vedem liniștea și calmul din jurul vîstieriei, așa cum era înainte de delatori! (denunțatori, n.n.) (...). Respectul legilor e asigurat și nici o silnicie nu se comite în numele utilității publice¹⁷⁴ (...). Îngăduie-mi, Cezar, aceste griji și preocupări de consul. Căci, cînd mă gîndesc că tu ai renunțat la contribuțiile voluntare (...) i-ai alungat pe delatori, ai redus impozitele, cred că (...) îți datorăm și mai mult pentru comportarea ta¹⁷⁵. Nu sînt îndreptățite motivele pentru care senatul și poporul roman ți-au adăugat și cognomenul de *Optimus*? (...). E ceva nou. Să știi că nimeni nu a meritat pînă acum acest titlu (...). Era mai bine să fii numai *Felix*? E un titlu care se dă pentru soarta cuiva, nu pentru caracterul lui. Era mai bine *Magnus*? E un titlu care aduce mai degrabă invidie decît strălucire¹⁷⁶ (...). Situația de împărat are nevoie de multe prietenii, de aceea grija de căpetenie a împăraților este să-și facă prieteni. Să urmezi întotdeauna această linie de conduită și împreună cu celelalte virtuți ale tale să o păstrezi pe aceasta (...). Cel mai plăcut lucru dintre cele date oamenilor este să fii iubit, dar nu mai puțin plăcut este și să iubești. Tu te bucuri de amîndouă¹⁷⁷ (...). Nu găsesc cuvinte mai potrivite decît acelea folosite de întregul senat: «Fericit ești!». Spunînd aceasta, nu admirăm bogățiile tale, ci sufletul tău. Căci adevărata fericire este tocmai să fii socotit vrednic de fericire (...)»¹⁷⁸. Dar de ce urmăresc și adun fapte răzlețe? Ca și cum aş putea cu adevărat să cuprind într-un discurs sau să păstrez în minte cele ce

171. R. Pichon, *op. cit.*, p. 661—662.

172. L. Manolache, *op. cit.*, p. 354 (Din Panegiricul lui Traian, cap. X).

173. *Ibidem*, p. 356 (Din Paneg. lui Traian, cap. 3).

174. *Ibidem*, p. 380 (Din Paneg. lui Traian, cap. 36).

175. *Ibidem*, p. 384 (Din Paneg. lui Traian, cap. 41).

176. *Ibidem*, p. 423 (Din Paneg. lui Traian, cap. 88).

177. *Ibidem*, p. 421 (din cap. 85).

178. *Ibidem*, p. 412 (din cap. 74).

voi, senatori, ca să nu fie date uitării, ați hotărît să fie înscrise în registrele oficiale și săpate în bronz. Înainte era obiceiul ca numai cuvîntările împăraților să fie încredințate veșniciei prin monumente de felul acesta, cită vreme aclamațiile noastre rămîneau închise între pereții senatului. Căci, așa cum erau, nici senatul și nici împărații nu se puteau mîndri cu ele. Acestea însă, publicate și transmise posterității, vor aduce folos și prestigiu statului ¹⁷⁹ (...). La sfîrșitul cuvîntării mele, eu, consul pentru cele omenești, vă rog, zei care sprijiniți și ocrotiți statul, și în special pe tine, Jupiter Capitolinus, să ne acorzi binefacerile tale ¹⁸⁰ (...). Cît de mult vă datorez vouă, senatori, este cuprins și în documentele oficiale (...). Voi priviți doar cu bunăvoință și încredere acest angajament: dacă am fost atras în cariera magistraturilor de cel mai perfid împărat înainte de a-și da pe față ura lui pentru oamenii buni, după ce și-a dat-o pe față m-am oprit ¹⁸¹; (...) dacă, în sfîrșit, îl iubesc pe cel mai bun împărat tot atît de mult pe cît m-a urît cel rău, eu vă voi acorda întotdeauna respectul cuvenit» ¹⁸².

Prin urmare, Panegiricul lui Traian, deși poartă în sine amprentele unui retor strălucit, el vădește trăsăturile de iremediabilă decadentă a literelor latine din această epocă. El a servit ca model pentru nenumărate compoziții ale genului; din el se inspiră atît scriitorii latini cît și cei elini, încît prin aceasta Grecia se făcu imitatoarea Romei ¹⁸³. Astfel nu e întîmplător faptul că în timpul imperiului apare iarăși în Grecia panegiricul pentru preamărirea cetății și poporului realizîndu-se astfel un discurs hibrid, care folosește ca model atît panegiricul lui Pliniu, pentru Traian, cît și pe cel al lui Isocrate în cinstea Atenei ¹⁸⁴. Este vorba de «Panatenaicul» și «encomionul Romei» scrise de retorul Elius Aristide ¹⁸⁵ (sec. II, d. Hr.) ¹⁸⁶, de «Antiohiacul» ¹⁸⁷ ilustrului retor Libaniu (sec. IV) în cinstea cetății Antiohia ¹⁸⁸ ș.a. Acești autori fiind reprezentanții *sofisticii a doua*, în care au fost instruiți și mulți dintre Sfinții Părinți ai epocii de aur creștine, au meritul că panegiricul retoric realizat de ei reprezintă o trainică bază de pornire a noului gen al omileti-

179. *Ibidem*, p. 413 (din cap. 75).

180. *Ibidem*, p. 427 (din cap. 94).

181. *Ibidem*, p. 428 (din cap. 95).

182. *Ibidem*, p. 429 (din cap. 95).

183. *La Grande Encycl.*, t. XXV, p. 941.

184. O altă cuvîntare strălucită a lui Isocrate în afară de *Panegiric* este *Panatenaicul* (*Enc. It.*, t. XVI, p. 188).

185. *Diz. Enc. It.*, loc. cit. Acest retor grec a mai scris și *elogiul prietenului său Alexandru*. (*La Grande Encyclopedie*, t. XV, p. 861). Tot Aelius Aristides «combină lauda cetăților faimoase cu *elogiul împăratului în funcțiune*, Marcu Aureliu. Probabil că din acest timp termenul «panegiric» a devenit specializat în acest ultim înțeles (*Encyclopedia Britanică*, Chicago, 1969, t. 17, p. 221) de laudă a stăpînitorului, semnificație pe care anterior o avusese cuvîntul *encomion*.

186. Referitor la același secol, lui Lucian de Samosata (120—180 d.Hr.) i se atribuie de către unii *elogiul lui Demostene și al patriei sale*, în timp ce alții i le contestă (*La Grande Encyclopedie*, loc. cit.).

187. *Dizionario Enciclopedico Italiano*, loc. cit. și *Enciclopedia Italiana*, t. XXV, p. 188.

188. Adăugăm că Themistius a scris mai multe *panegirice adresate împăraților* (*La Grande Encyclopedie*, loc. cit.).

voi, senatori, ca să nu fie date uitării, ați hotărât să fie înscrise în registrele oficiale și săpate în bronz. Înainte era obiceiul ca numai cuvântările împăraților să fie încredințate veșniciei prin monumente de felul acesta, cită vreme aclamațiile noastre rămăneau închise între pereții senatului. Căci, așa cum erau, nici senatul și nici împărații nu se puteau mindri cu ele. Acestea însă, publicate și transmise posterității, vor aduce folos și prestigiu statului¹⁷⁹ (...). La sfârșitul cuvântării mele, eu, consul pentru cele omenești, vă rog, zei care sprijiniți și ocrotiți statul, și în special pe tine, Jupiter Capitolinus, să ne acorzi binefacerile tale¹⁸⁰ (...). Cît de mult vă datorez vouă, senatori, este cuprins și în documentele oficiale (...). Voi priviți doar cu bunăvoință și încredere acest angajament : dacă am fost atras în cariera magistraturilor de cel mai perfid împărat înainte de a-și da pe față ura lui pentru oamenii buni, după ce și-a dat-o pe față m-am oprit¹⁸¹ ; (...) dacă, în sfârșit, îl iubesc pe cel mai bun împărat tot atît de mult pe cît m-a urît cel rău, eu vă voi acorda întotdeauna respectul cuvenit»¹⁸².

Prin urmare, Panegiricul lui Traian, deși poartă în sine amprente de unui retor strălucit, el vădește trăsăturile de iremediabilă decadentă a literelor latine din această epocă. El a servit ca model pentru nenumărate compoziții ale genului : din el se inspiră atît scriitorii latini cît și cei elini, încît prin aceasta Grecia se făcu imitatoarea Romei¹⁸³. Astfel nu e întîmplător faptul că în timpul imperiului apare iarăși în Grecia panegiricul pentru preamărirea cetății și poporului realizîndu-se astfel un discurs hibrid, care folosește ca model atît panegiricul lui Pliniu, pentru Traian, cît și pe cel al lui Isocrate în cinstea Atenei¹⁸⁴. Este vorba de «Panatenaicul» și «encomionul Romei» scrise de retorul Elius Aristide¹⁸⁵ (sec. II, d. Hr.)¹⁸⁶, de «Antiohiacul»¹⁸⁷ ilustrului retor Libaniu (sec. IV) în cinstea cetății Antiohia¹⁸⁸ ș.a. Acești autori fiind reprezentanții *sofisticii a doua*, în care au fost instruiți și mulți dintre Sfinții Părinți ai epocii de aur creștine, au meritul că panegiricul retoric realizat de ei reprezintă o trainică bază de pornire a noului gen al omileti-

179. *Ibidem*, p. 413 (din cap. 75).

180. *Ibidem*, p. 427 (din cap. 94).

181. *Ibidem*, p. 428 (din cap. 95).

182. *Ibidem*, p. 429 (din cap. 95).

183. *La Grande Encycl.*, t. XXV, p. 941.

184. O altă cuvîntare strălucită a lui Isocrate în afară de *Panegiric* este *Panatenaicul* (*Enc. It.*, t. XVI, p. 188).

185. *Diz. Enc. It.*, loc. cit. Acest retor grec a mai scris și *elogiul prietenului său Alexandru*, (*La Grande Encyclopedie*, t. XV, p. 861). Tot Aelius Aristides «combină lauda cetăților faimoase cu *elogiul împăratului în funcțiune*, Marcu Aureliu. Probabil că din acest timp termenul «panegiric» a devenit specializat în acest ultim înțeles (*Encyclopedia Britanică*, Chicago, 1969, t. 17, p. 221) de laudă a stăpînitorului, semnificație pe care anterior o avusese cuvîntul *encomion*.

186. Referitor la același secol, lui Lucian de Samosata (120—180 d.Hr.) i se atribuie de către unii *elogiul lui Demostene și al patriei sale*, în timp ce alții i le contestă (*La Grande Encyclopedie*, loc. cit.).

187. *Dizionario Enciclopedico Italiano*, loc. cit. și *Enciclopedia Italiana*, t. XXV, p. 188.

188. Adăugăm că Themistius a scris mai multe panegirice adresate împăraților (*La Grande Encyclopedie*, loc. cit.).

cii creștine, predica panegirică, de care ne vom ocupa în paginile următoare, după ce, mai întâi, vom prezenta câteva observații (foarte utile în cunoașterea fenomenului panegiric al predicii) asupra noțiunii «panegiric».

4. Sensurile noțiunii «PANEGIRIC» de la Isocrate (sec. IV î.Hr.) până în perioada primilor împărați creștini (sec. IV d.Hr.)

În rindurile precedente, pe de o parte am asistat la fixarea deplină a vechii noțiuni laudative «encomion» ca termen tehnic în poezia și retorica antică, iar pe de alta am constatat că de la un timp folosirea în mod specializat a acestui termen s-a redus, datorită concurenței cuvîntului «panegiric». Cu toată durata și complexitatea acestui proces, nu este greu de observat că obstacolul cel mai persistent al acestei substituiri de nume a fost «Panegiricul lui Isocrate».

În continuare vom încerca să lămurim pe scurt trecerea lentă de la panegiricul isocratic la panegiricul cezarului.

Mai întâi însă să facem cunoștință succint cu conținutul și forma faimosului panegiric. Scopul urmărit de Isocrate în acest discurs era restabilirea unității tuturor grecilor și organizarea unei expediții comune împotriva perșilor.

Discursuri cu o temă asemănătoare rostiseră în fața grecilor adunați la Olimpia atît Gorgias (392), cît și Lisias (399). Vorbînd a treia oară pe această temă, Isocrate pune problema altfel decît ceilalți oratori. Singurul mijloc de a reuși în această acțiune comună a grecilor este ca în disputa pentru hegemonie dintre Atena și Sparta, cea de a doua să renunțe în favoarea celeilalte, care are merite și posibilități mai mari în conducerea tuturor grecilor ¹⁸⁹.

Exordiuul acestei capodopere a oratoriei antice cuprinde trei puncte : 1) pentru opere de felul Panegiricului, nu este rezervat nici un premiu la sărbătorile gymnice ¹⁹⁰, unde se etalau calitățile fizice ; dar gloria este pentru el o răsplătă destul de frumoasă ; 2) același subiect a mai fost tratat și de alții ; dar el se mîndrește că-i va întrece pe toți ; 3) discursurile epidictice ca «*Panegiricul*» sînt fără utilitate practică ; totuși, din discursul său se poate scoate o lecție folositoare». Tratatul cuprinde «două chestiuni : a) drepturile Atenei la hegemonie ; b) necesitatea și oportunitatea războiului împotriva perșilor».

În concluzie, rezumînd, oratorul declară «că nu va exista război mai just și mai popular ca acesta (...). Poeți și oratori vor immortaliza victoria grecilor» ¹⁹¹.

Și acum, câteva fragmente : «Pe bună dreptate deci sînt lăudați aceia care au înființat aceste adunări (...) ne adunăm în același loc unde rugăciunile și sacrificiile ne amintesc de originea noastră comună și ne apropie sufletește mai mult unii față de alții pentru viitor (...). Atena dispune de cele mai multe și mai frumoase spectacole (...). Tot în Atena

189. A. Marin, *op. cit.*, p. 125.

190. Fiindcă premiul pentru concursul în proză s-a introdus pe vremea lui Alexandru cel Mare (*Dict. de Antiq.gr. et rom., loc. cit.*).

191. A. Marin, *op. cit.*, p. 126—127.

PREDICA PANEGIRICĂ ÎN PRIMA ETAPĂ (313—400) A EPOCII DE AUR CREȘTINE

1. Panegiricul ca gen al predicii în Biserica primelor veacuri

a) *Noțiunea «panegiricul omiletic»*: După cum am arătat în introducere, rădăcinile genului predicatorial urmărit de noi, în afară de domeniul omiletic, se află și în cel retoric, întrucât panegiricul ca formă a predicii se vădește a fi continuatorul pe de o parte al panegiricului de la romani, iar pe de alta al laudei funebre²¹⁰ a lor, care la rindul ei, este și primul tipar al necrologului sistematic creștin²¹¹. În această privință, găsim la romani că, printre alte particularități, panegiricul, care se ținea pentru cei vii, putea fi considerat «necrologul viilor» (deoarece purta în sine avangustul necrologului propriu-zis al acestora) și viceversa — cuvîntarea funebră a lor era inversul panegiricului propriu-zis (cuvîntul funebru echivalînd cu «panegiricul celor morți»)²¹². De aici se deduce că lauda funebră era la romani o cuvîntare ideală a fiecărui om de seamă²¹³, pe care însă, el și-o dorea rostită cit mai tîrziu²¹⁴, înlocuind-o pe parcursul vieții (și imaginîndu-și-o) prin (substitutul ei) panegiricul retoric. Cît privește afinitatea dintre panegiricul predicatorial și panegiricul împăratului, aceasta se datorește pe de o parte, faptului că, însuși elogiul suveranului se aseamăna ca structură cu lauda funebră latină, fiind — după cum am spus — avangustul acesteia, iar pe de alta, că la sfîrșitul primelor trei veacuri creștine pe cînd panegiricul era folosit într-un mod din ce în ce mai neinteresant de către oratorii laici, amvonul creștin îl preluă de la aceștia dîndu-i încă de la început sensul principal pe care și-l păstrează și astăzi de cuvîntare funebră adusă unei personalități cinstite cu onorurile canonizării de către Biserică²¹⁵. Panegiricul ca formă a predicii, utilizat mai întîi pentru martiri și pentru necrologul unor vrednici creștini, s-a extins treptat la preamărirea tuturor categoriilor de sfinți. Panegiricul ca formă a predicii este o parte a predicii de laudă în cadrul căreia el apare ca un procedeu deosebit, ca o metodă întreit valabilă: 1) a prezentării materialului (conținutul care este de predicat: merite și laude, sub aspectul

210. «Lauda funebră era un uzaj foarte răspîdit în societatea antică; la acest uzaj se adaugă cel al panegiricului pe care îl întîlnim în epoca creștină; ele sînt inseparabile» *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne*, vol. cit. Fasc. CXL, 14, col. 1016).

211. Cf. *Dict. des Antiq. gr. et rom.*, cit., p. 998.

212. *La Grande Encyclopedie*, t. 25 ...cit., p. 941. «Confuzia se crează datorită faptului că grecii, dascăli (maestri) în arta de a vorbi și creatori ai tuturor formelor de elocință, nu au simțit niciodată nevoia să delimiteze cu rigurozitate genurile oratorice. Romanii, oameni mai metodici, au stabilit de timpuriu distincții precise între diferitele feluri de cuvîntări» (*Ibidem*. A se vedea și nota 44 din lucrarea de față). *La romani are prioritate genul deliberativ și cel judiciar*, ele «avînd ca trăsături distinctive: urbanitatea și gravitatea» (*Enc. Univ. Ilustr.*, t. 40, p. 67).

213. După cum și astăzi cite un bătrîn îl roagă pe preot ca atunci cînd va muri și-i va oficia slujba înmormîntării să-i țină și o cuvîntare frumoasă.

214. Întocmai ca folosirea «locului de veci», pe care omul harnic și-l pregătește din timp, dar dorește să se folosească de el cit mai tîrziu.

215. *La Grande Encyclopedie*, loc. cit.

lor de *conținut* laudativ); 2) a stilului și limbajului pe de o parte, iar pe de alta a folosirii fructuoase a laudei (ca *formă* a ei); 3) a planului corect (a schemei panegirice).

Altfel spus, expresia «ca formă a predicii» din titlul lucrării noastre are trei înțelesuri principale: 1. — panegiricul ca gen, ca parte a predicii, adică avînd un domeniu substanțial, posedînd un conținut propriu, rezervat din întregul materiei predicii și anume evidențierea meritelor reieșite din viața, faptele, virtuțile, suferințele, moartea și minunile sfinților, iar pe altă parte din laudele meritate de ei; 2. — panegiricul ca stil, ca specie de predică, ca fel aparte de chip elegant, strălucitor, grandilocvent, elogios al predicii, ca formă (înțeleasă) ad litteram, ca preocupare deosebită pentru stil și limbaj, fără multe restricții asupra conținutului, dar marcînd o predică în costum de gală, plină de ornamente lingvistice și de laudă — ca formă, deci ca o haină de sărbătoare, ca un veșmînt al predicii; 3. — Panegiricul ca schemă, ca o construcție literară aparte, ca o succesiune specială a materialului laudativ al predicii evangheliei, ca o modalitate eficace de prezentare a conținutului revelat al predicii, ca un mod sistematic al transducerii solemne a cunoștințelor și îndemnurilor sacre, corespunzînd exigențelor psihice ale ascultătorilor. Aceasta constituie o metodă pedagogică ingenioasă și atrăgătoare.

Observăm că doar primul și al treilea aspect sînt proprii (aproape exclusiv) numai panegiricului ca formă a predicii, pe cînd stilul panegiric poate fi găsit în diverse proporții și în celelalte specii ale predicii laudative precum și în alte genuri omiletice, retorice și literare.

Expresia «ca formă a predicii» fiind mai lungă, în paginile următoare vom alterna folosirea ei cu determinativul «omiletic» derivat din cuvintele bisericești omilie și omiletică. Deci să le vedem mai întîi pe acestea. Pe de o parte cuvîntul «omilie» pentru a desemna o cuvîntare bisericească îl întîlnim mai întîi la Origen (✠ 254)²¹⁶. Această noțiune «vine de la cuvîntul grec «ὁμιλία», care s-a întrebuițat atît în limbajul Noului Testament, cît și al elocinței creștine de mai tîrziu. Cuvîntul «ὁμιλία» chiar în limba greacă a fost întrebuițat la început pentru a exprima înțelesul a două noțiuni deosebite și anume de «reuniune», «adunare», «societate» și în același timp de «convorbire», «întreținere». La baza cuvîntului «ὁμιλία» stau cuvintele grecești inițiale de «ὁμοῦ» (adverb: împreună în același timp, în același loc, deopotrivă) și «ἅλῃ» (mulțime) și deci contopirea lor ne dă noțiunea de mulțime de oameni adunată»²¹⁷. Pe de altă parte «Omiletica ortodoxă este o importantă disciplină teologică de învățămînt, în legătură cu toate celelalte discipline teologice și în primul rînd cele de profil practic. Dar ea este și o adevărată artă religioasă creștină retorică (...) în legătură cu toate disciplinele filozofice, logice și psihologice, precum și retorice generale. Sfinții Părinți ai Ortodoxiei ne-au rămas exemple de elocință verificată și anterior (creștinării lor, n.n.) și la amvonul Bisericii. Fondul temeinic al cuvîntului dumnezeiesc are tre-

216. Pr. N. Petrescu, *op. cit.*, p. 47.

217. Pr. Dr. Mihail Bulacu, *Omilia exegetică-biblică*, p. 14; vezi și n.n. nr. 16.

ință și de o formă clară și atractivă, pentru o exprimare convingătoare mișcătoare.

Omiletica ortodoxă este — astfel înțeleasă — disciplina expunerii cuvântului dumnezeiesc pe înțelesul tuturor credincioșilor, cu apel și rîjin la toate disciplinele teologice ortodoxe, începînd cu dogmatica (...). Deci cuvîntul dumnezeiesc și adevărata lui interpretare stau la temelia omileticii ortodoxe ca explicare, după cum stau și la temelia gramaticii ortodoxe ca noțiune și adevăr etern de credință»²¹⁸.

Prin urmare, întrucît de la cuvîntul «*omilie*» provine numele disciplinei teoretice a predicii «*Omiletica*» și întrucît aceasta din urmă include și panegiricul, ne simțim pe deplin îndreptățiți a întrebuița expresia «panegiricul omiletic», ca expresie sinonimă cu noțiunile deja noscute, «predica panegirică» și «panegiricul ca formă a predicii».

Ținînd seama de faptul că noțiunea de *predică encomiastică* (aplicabilă atît în predica parenetică, cît și în cea tematică) o include pe cea a alineatului precedent (de predică panegirică) și că presupune o doză mare de laudă în conținut și o măreție evidentă în formă o considerăm sinonimă cu noțiunile : encomionul omiletic, predica de laudă, cuvîntul bisericesc solemn, predica festivă etc., iar sensurile sugerate de ele le stabilim după cum urmează :

Predica <i>Encomiastică</i> (de laudă)	celestă (transcendentă)	adorativă :	divino-hristică
		venerativă	angelo-sacră
	terestră (immanentă)		aghiografică (<i>Panegirică</i>)
			protocolară
			elogios-funebră

Cu privire la tabloul de mai sus precizăm, în primul rînd, că prin predica protocolară înțelegem tipul cuvîntărilor solemne la diverse ocazii : instalarea preoților și a arhierilor, sfîntirea bisericii, vizita chirohului, conferințe teologice festive, alegeri parohiale, aniversări eclectice (întîlniri de absolvenți) etc., iar prin elogios-funebră ne referim la partea laudativă a necrologului. Se pot încadra aici și o parte din cuvîntările la botezuri, cununii etc. și anume acelea în care dominant este elementul pastoral, nu cel doctrinar. Este bine ca în panegiricele protocolare curente să se folosească superlativul absolut («foarte») și nu cel relativ («cel mai») — deși în vechime așa se obișnuia — pentru a nu răni, cum se întîmplă adeseori, invidie față de cel laudat și repulsie față de laudător (panegirist). Un model permanent de panegiric protocolar îl constituie pentru toți creștinii acela al Sfîntului Grigorie Taumaturgul, numit «*Panegiric sau Cuvînt de mulțumire adresat lui Dumnezeu*» rostit în prezența acestuia și a publicului în anul 238 la Cezareea

218. Pr. prof. Mihail Bulacu, *Omilia ortodoxă și Omiletica ortodoxă*, «S. T.», a II-a, XXIX (1977), nr. 9—10, p. 634—635, cf. *La Grande Encyclopedie*, t. XX, 210; Cf. *Enc. It.*, t. XXV, p. 346. Cf. *Grand Larousse Encyclopédique* t. V, p. 934;

Palestinei. În acest «logos panegiric», Sfântul Grigorie îl califică pe genialul exeget creștin drept «paradisul plăcerilor (duhovnicești)»²¹⁹. Tot în raport cu tabloul precedent specificăm, în al doilea rând, că prin expresia «angelo-sacre» înțelegem cele referitoare la îngerii buni și la toate lucrările sacre în sensul real și înalt al acestui cuvânt, adică la toate cele sfinte sau sfințite din punct de vedere creștin-ortodox : cruce, icoane, moaște, sfinte taine, acte de cult și acte moral-creștine etc.

De asemenea, în al treilea rând, subliniem faptul că dintre toate sensurile noțiunii «predica encomiastică» înscrise în tablou ne vom ocupa în mod special numai de aspectul ei *aghiografic*, acesta fiind pînă în prezent cel mai cristalizat obiect al cuvîntării laudative creștine. Prin urmare, ne rămîne de studiat în mod amănunțit noțiunea de «panegiric omiletic», prin care înțelegem predica de laudă în cinstea persoanelor umane proclamate «sfinți» de către Biserică, în frunte cu Prea Sfînta Fecioară Maria.

A) Semnificativă în acest sens este apropierea cuvîntului «panegiric» de «panaghie», care poate avea un întreit înțeles : 1) Atotsfînt, deci referindu-se la Sfînta Treime ; 2) de reprezentare a Prea Sfîntei Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecioara Maria ; 3) de referire la Aceasta împreună cu toți sfinții, îndeosebi cei dintre oameni, deci domeniul de referință al temei de față.

B) Despre pomenirea sfinților la un soroc binecunoscut marelui public și despre vechimea acestui mod de prăznuire ne stă mărturie cuvîntul antic «*παράκλησις, ἰδος(ῆς)*» (se înțelege *ἡμέρα*), sfîntă zi, consfințită la închinare de zeitate²²⁰. Vom zice deci că encomionul este lauda pentru orice temă, pe cînd panegiricul este numai laudă în cinstea sfinților (dintre oameni). Într-adevăr, panegiricile sfinților, împreună cu cele ale împăraților romani sînt singurele cărora li se poate păstra în mod rezonabil și deplin numele de panegiric²²¹. Iar dacă în vestita lucrare din 1773 a abatelui Antoine Leonard Thomas, «*Essai sur les eloges*»²²² s-a omis a se trata despre panegiricile sfinților, se pare că aceasta s-a făcut tocmai pentru ca între această noțiune și «elogiu» să se facă o distincție clară²²³, egală cu cea dintre domeniul bisericesc și cel laic.

La întrebarea dacă psalmii de laudă, acatistele, imnele liturgice laudative, sinaxarele, poeziile religioase solemne, rugăciunile de laudă și de mulțumire sînt panegirice răspunsul este că deși, acestea sînt producții panegirice, ele trebuie privite doar ca niște izvoare utile ale panegiricului omiletic. Astfel, avînd tema panegiricului ca formă (gen, parte, stil, metodă) a predicii, nu și a poeziei, inmografiei, biografiei, aghiografiei etc., trebuie vegheat cu energie spre a rămîne neconținut pe terenul propriu, pe care ni-l putem imagina ca un triunghi ale cărui laturi pornesc din mijlocul a trei domenii independente între ele : omiletic — aghiografic — laudativ. Forma panegirică (laudativă) desigur că aparține multor domenii dar pe noi ne interesează doar în ca-

219. Pr. Prof. Ioan Gh. Coman, *Patrologic*, ed. 1956, p. 106.

220. G. Ioanidu, *op. cit.*, vol. II, p. 152—153.

221. *La Grande Encycl.*, t. XXV, p. 942.

222. O altă ediție a acestei vestite lucrări : t. I, II, Paris, 1819.

223. *La Grande Encyclopédie*, t. 25, p. 942.

drul prediciei, iar aici raportată numai la sfinții de pe pământ, nu și la celelalte nume sacre.

De aceea, pe de o parte, atât la sfinți, cât și la Dumnezeu și la cele sacre, distingem lauda cultică de lauda omiletică, iar pe de altă parte, constatăm că noțiunea «panegiricul omiletic» urmărită de noi, neacoperind decât circa o pătrime din sfera noțiunii «predica de laudă», nu este decât o parte a noțiunii «operă laudativă creștină».

Așadar, panegiricul omiletic este o cuvîntare de laudă în cadrul cultului în cinstea Maicii Domnului și a oamenilor proclamați sfinți de către Biserică. El este o laudă biografică, fie sub aspect istoric, fie moral. În primul caz faptele sînt expuse discursiv, iar în al doilea, profilul religios moral al sfințului este conturat prin înfățișarea citorva virtuți dominante. În acest fel panegiricul omiletic se recomandă ca o solemnă, oratorică și creștină prelucrare a datelor tradiției (oficiale sau populare) despre oamenii sfinți avînd ca baze concrete viețile sfinților, sinaxarele, sărbătorile etc. și mai ales actele martirice, care stau la baza apariției sistematice a panegiricului ca formă a prediciei.

b) Apariția panegiricului omiletic sistematic

«Inscripțiile de pe mormintele martirilor din primele secole și îndeosebi cele din catacombe ne vorbesc, în mod direct, despre cultul sfinților în timpul persecuțiilor. Potrivit acestor inscripții, martirii sînt *avocații* credincioșilor (Fericitul Augustin P.L. 38, 1209)». În «*Martyrium Policarpi*, compus pe la anul 156, este prezentat cultul Sfîntului Policarp de Smirna și chemarea Bisericii de a-l cinsti și imita pe acest bărbat apostolic». Spre sfîrșitul primelor trei veacuri creștine cultul martirilor, care la început avea manifestări timide și locale, s-a răspîndit în tot cuprinsul Imperiului Roman și printre altele, aflăm că Sfîntul Ciprian, episcopul Cartaginei, care a scris despre sfinți că moartea lor nu întrerupe rugăciunea lor pentru cei vii (Epist. 60, 5)²²⁴, a adoptat obiceiul de a adresa panegirice martirilor cartaginezi chiar deasupra mormintelor lor, gest întîlnit și la mulți alți părinți ai Bisericii din Răsărit și Apus²²⁵. Așa se explică de ce în veacul al IV-lea, care a fost productiv în toate genurile omiletice, înfloarește și panegiricul, ca «gen de cuvîntare festivă cu caracter narativ, în care se laudă, în cuvintele cele mai frumoase, faptele virtuozose ale sfinților martiri, luptători pentru Hristos, pentru că pilda lor să rodească în sufletele credincioșilor virtuți necesare cîștigării Împărăției lui Dumnezeu, cîștigării mîntuirii»²²⁶.

Faptul că alături de martiri sînt cinstiți liturgic și preamăriți prin panegirice și celelalte categorii de sfinți nu dovedește un compromis, ci dimpotrivă, o virtute a Bisericii, întrucît dăruirea completă include, dar nu implică în mod necesar, martiriul. Astfel odată cu încetarea prigoanelor sfințenia ia alte forme: imitarea lui Hristos — ca o continuare a

224. Arhim. Chesarie Gheorghescu, *Cultul Sfinților în Biserică*, «G. B.» XXXIX (1980), nr. 6—9, pag. 507.

225. *La Grande Encyclopédie* t. 25, p. 941.

226. Mag. Simion S. Caplat, *Aspecte omiletice în cuvîntările Sfîntului Vasile cel Mare*, «S. T.», seria II-a, XVII (1965), nr. 7—8, p. 469—470.

martiriului — se întrupează în pustnici și monahi, în ierarhi și dascăli ai Bisericii, în credincioși de diferite categorii, în rîvna de a imita pe Hristos și a păși pe urmele sfinților Lui. Cuvîntările Sfinților Părinți sînt pline de îndemnul de a imita pe dreptii Vechiului Testament și pe sfinții răsăriți din «butucul viei» — Hristos. Așa vorbește Sfîntul Vasilie cel Mare despre folosirea Sfintei Scripturi, dar și a actelor martirilor și *panegiricelor*, iar Sfîntul Ioan Gură de Aur pune mereu în fața credincioșilor chipurile sfinților ca să-i atragă la lupta sfințeniei, ca să-i îndemne a le urma pilda. «Dacă ziceți că Dumnezeu e Preainalt ca să-L puteți imita, deși harul Său v-a dat această putere, imitați cel puțin pe oamenii care au fost slujitorii Lui așa cum sînteți și voi : imitați pe Iosif... pe Moise... pe Pavel... pe fericitul martir Ștefan»²²⁷.

«Într-adevăr, în martiriu se afirmă jertfa supremă, cum și o încheie conștiința a transcendenței. Sensul original al noțiunii de martiriu este acela de martor autentic al adevărului ; a da mărturie de adevăr cu întreaga ființă ; în orice situație și cu orice risc». Totuși «ofranda singelui nu este un semn exclusiv, ci inclusiv al acestei mărturii. «Dacă martiriul», zice Clement Alexandrinul, «constă în a mărturisi pe Dumnezeu, orice suflet care înaintează cu curăție în cunoștința lui Dumnezeu, care păzește poruncile, este martir prin viața și cuvintele lui. El răspindește credința sa, fie prin vărsarea singelui, fie de-a lungul întregii vieți, fie în momentul plecării sale. «Cuvintele acestea se referă în primul rînd la martiriul gnosticului, la «mucenicia albă», care constituie fondul permanent și cel mai bogat al Bisericii, la acea «cruce de fiecare zi», «jertfă a laudei» sau «roada buzelor» (Evr. XIII, 15), la ofranda «gîndului smerit», a «gîndurilor curate» (Marcu Ascetul), la «dărnicie», la «binefacere» etc., care toate sînt expresii ale mărturisirii creștine»²²⁸ și care au putut fi realizate pe scară largă doar odată cu încetarea persecuțiilor păgîne împotriva Bisericii. Într-adevăr, principalul factor care a favorizat apariția și dezvoltarea ca formă retorică a panegiricului omiletic a fost libertatea cultului creștin decretată prin Edictul de la Milan din anul 313 de către împăratul Constantin cel Mare. «De acum înainte Biserica poate fără piedici să-și glorifice morții săi iluștri în fața lumii și nu există onoruri pe care ea să nu le decerneze celor care, cu sîngele lor, au cimentat libertatea ei. Căci ea simte că această libertate n-a fost deloc căpătată, ci cucerită. Martirii au triumfat asupra puterilor întinericului și pretutindeni unde s-au păstrat prețioasele relicve ale acestor eroi se ridică monumente și se înalță imnuri de recunoștință»²²⁹, după cum scrie și Teodoret de Cyr, în valoroasa sa «Terapeutică» pentru «tămăduirea» celor ce pătimeau de «maladiile helenice», din care reținem : «Dar pe voi aceasta nu vă

227. Ierom. Prof. N. Mladin, *Sfinții în viața morală ortodoxă*, «S. T.» seria II-a, VIII (1956), nr. 1—2, p. 19—20.

228. Pr. Constantin N. Galeriu, *Jertfă și Răscumpărare*, teză de doctorat în teologie «G. B.» XXXII (1973), nr. 1—2, p. 64.

229. Hippolyte Déchayé, *Les passions des Martyres et les genres littéraires*, Bruxelles, 1921, p. 183. Cf. Pr. Prof. Ioan Gh. Coman; *Patrologie*, 1956, cit., p. 112—115. Cf. Pr. Prof. I. Rămureanu, *Actele martirice*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești* nr. 1, București, 1982, p. 8—10.

convinge ca să cîntați laudă Dumnezeului martirilor : din contră, voi rideți, voi vă bateți joc de onoarea pe care toată lumea le-o acordă, voi considerați ca o pată a vă apropia de mormintele lor !

Dar dacă toți oamenii s-ar putea ofensa de aceasta, numai grecii nu ar avea dreptul să se indigneze de asemenea practici, căci de la ei provin libațiile, ofrandele pentru morți, eroi, semizei și oamenii care sînt zeificați ! (...) ²³⁰.

Deci pentru ce atunci voi, care ați dat atîtor morți titlul de zeu, vă ridicați contra noastră care, pe martirii noștri, fără a-i face zei, îi cinstim ca pe martorii și slujitorii fideli ai lui Dumnezeu ? ²³¹ (...). Cît despre cele acordate de către noi martirilor, acestea nu sînt totuși, amiciei mei, nici sacrificii, nici libații ; noi îi onorăm ca oameni divini și prieteni ai lui Dumnezeu, căci ei au iubit pe Creatorul și Mîntuitorul lor pînă în gradul de a crede că nu există nimic mai vrednic de dorit decît să fie uciși pentru el ²³². De aceea cel care a prezidat aceste lupte ale lor le-a dat o glorie nemuritoare și o memorie care biruiește timpul (...). Sufletele acestor viteji triumfători parcurg cerul, intră în corul celor fără de trupuri, în timp ce corpurile lor, pe care fiecare mormînt nu le păstrează cu gelozie pentru el, orașele și satele cărora ele le sînt împărțite le numesc mîntuitoare de suflete și tîmăduitoare de trupuri, le cinstesc, ca pe păzitoarele și protectoarele localității și, primindu-le ca pe niște ambasadori din jurul Stăpînului Universului, prin ele obțin darurile divine ale Acestuia. Căci deși (...) trupul sfîntului s-a împărțit, harul rămîne întreg și o singură pîrticică de relicvă are o putere egală cu cea pe care ar fi avut-o martirul dacă el n-ar fi fost împărțit absolut deloc, căci harul extinzîndu-se îndreaptă darurile sale asupra celor care se roagă cu o deprindere care este pe măsura credinței lor ²³³. De aceea ei sînt cu adevărat frunțașii umanității, campionii și protectorii săi cei care înlătură nenorocirile și preîntîmpină relele pe care le cauzează diavolii ²³⁴. Într-adevăr, acestor oameni, care au fost flăcările religiei și care și-au dat viața pentru ea, noi le dăm numele de milostivi și «tămăduitori», fără a-i califica drept îngeri (ἀγγέλους) —departe de noi această nebunie — ci amici ai lui Dumnezeu și slujitori ai Lui devotați, care se poartă cu familiaritate față de Dinsul și cer pentru noi abundența celor bune ²³⁵. Sanctuarele glorioșilor noștri martiri sînt splendide, ele atrag toate privirile, ele sînt impozante prin grandoarea lor, decorate cu bogăție și strălucire. Și noi nu mergem aici doar odată sau de două ori, nici chiar numai de cinci ori pe an ; ci noi celebrăm aici pănegerii adesea, iar adesea înseamnă toate zilele în care noi oferim cîntece Domnului martirilor ²³⁶.

230. P. Canivet, *Theodore de Cyr, Thérapeutique* ...cit., II Livres VII—XII, p. 314. Cf. P. G. t. 84, 47—64. *Libații* (în practicile religioase din antichitate, «act ritual constînd din umplerea unei cupe cu vin, lapte sau apă curată, din gustarea și apoi vîrsarea ei ca un omagiu adus divinității, (p. ext.) închinarea paharului în cinstea cuiva la ospete» (*Mic Dicț. Encicl.*, p. 533).

231. P. Canivet, *Theodore de Cyr, Thérapeutique*, ...cit., p. 319.

232. *Ibidem*, p. 322.

233. *Ibidem*, p. 313—314.

234. *Ibidem*, p. 323.

235. *Ibidem*, p. 327.

236. *Ibidem*, p. 333.

Într-adevăr, Domnul nostru, pe propriii săi morți i-a pus în locul zeilor voștri (...). Și iată că în locul Pandiilor, Diasiilor, Dionisiacelor și al celorlalte sărbători ale voastre este în cinste Petru, Pavel, Toma, Sergiu, Marcel, Leonțiu, Antonin, Mauriciu și alți martiri care se sărbătoresc cu festivități publice. Și în locul procesiunilor de odinioară cu riturile lor și cu palavrele lor obscene, se celebrează caste panegirii care nu comportă nici beție, nici dansuri, nici rîsete, ci cîntece divine, audiența unor discursuri sacre, o rugăciune care se potrivește lacrimilor fierbinții. Acum pentru că voi vedeți avantajul cultului martirilor, evitați, prietenii mei, eroarea demonilor! Cu martirii care vă vor lumina calea și va vor conduce, angajați-vă pe drumul care duce la Dumnezeu, pentru a lua parte la corul lor din perioada vieții veșnice! ²³⁷. Așadar, «aniversarea morții martirilor (...) este transformată într-o zi de bucurie și de voieșie. Credincioșii locului se adună, vecinii se veselesc împreună cu ei, episcopii din împrejurimi aleargă să dea sărbătorii mai multă solemnitate. Momentul este întru totul indicat pentru a adresa mulțimii, dornice să asculte, cuvinte care să exprime această solidaritate. Unul dintre episcopi (sau chiar mai mulți, pe rînd) amintește ocazia panegiriei, determinîndu-i sensul și străduindu-se a îndrepta cugetele credincioșilor spre cele cerești. Elocința însăși este înzestrată cu o temă nouă, *elogiul mucenicului*. Și astfel se constituie *un nou gen de literatură* care răspunde necesităților cultului, adaptîndu-se la noua situație (s.n.).

Se înțelege că multe dintre aceste discursuri nu au putut să lase nici o urmă în istoria literelor creștine. Ele erau adesea improvizate și nu se găsea întotdeauna printre auditori un tahigraf pentru a înfiriipa un text, cu gîndul că acesta ar fi fost important spre a fi transmis posterității.

Ceea ce totuși ni s-a păstrat dintre acestea constituie un valoros material pentru a ne face o idee precisă despre natura genului și pentru a ne permite să reconstituim influențele sub care el s-a format, cu atît mai mult, cu cît cea mai mare parte a pasajelor rămase aparțin celor mai mari personalități ale elocvenței creștine și au servit ca modele mai multor generații de predicatori.

Astfel, «în operele Sfinților Vasile, Efrem, Grigorie de Nazianz, Grigorie de Nissa, Ioan Hrisostom, Asterie al Amasiei putem studia, dacă nu primele panegirice pronunțate pe mormintele martirilor, cel puțin pe cei care fixară definitiv regula *unei noi ramuri a genului epideictic* (s.n.) ²³⁸. Cu alte cuvinte, dacă vom spune că acești protagoniști ai epocii de aur a Bisericii creștine, în frunte cu Sfîntul Grigorie de Nazianz ²³⁹, sînt creatorii sau părinții panegiricului creștin omiletic, această afirmație va fi doar pe jumătate exactă și anume în sensul că ei sînt primii care au realizat panegiricul omiletic sistematic, de tip retoric, pe cînd cealaltă parte de adevăr se revarsă peste acel panegiric omiletic, anonim pentru noi, dar presupus cu stringență, care nu a fost elaborat

237. *Ibidem*, p. 335.

238. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 183—184.

239. «Care este, de altfel, și creatorul acestui *gen omiletic*» (Pr. Prof. Ene Braniște, *Despre cinstirea sfinților în Biserica Ortodoxă*, «Ortodoxia», XXXII (1980), nr. 1, p. 53.

pe indelete, ci a țîșnit direct și simplu din inima și gura multor arhieri și preoți aflați în taină lingă moaștele mucenicilor pe vremea persecuțiilor creștine. Dintre măsurile pe care Biserica le-a luat pentru venerarea sfinților mucenici amintim : 1. Strîngerea, păstrarea cu grijă și cinstirea cultică a moaștelor (rămășițelor trupești) ale martirilor²⁴⁰; 2. Zidirea de Biserici numite martirii, locurile unde erau îngropate osemintele sfinților mucenici²⁴¹; 3. Zugrăvirea chipurilor pe pereții catacombelor sau pe icoane, cum scrie Sfîntul Asterie al Amasiei despre mucenița Eufimia : «Un pictor credincios (...) a pictat pe pînză, prin artă, după putere, toată istoria muceniei sale, și a atîrnat tabloul la vedere, lingă mormînt²⁴²; 4. Adresarea către aceștia a multor rugăciuni și imne liturgice²⁴³. 5. Pelerinajele și construirile de Biserici închinat pomenirii (hramului) lor²⁴⁴. 6. Adoptarea numelui lor ca nume de botez, prin care sfinții devin modele de viață și ocrotitori ai persoanelor respective²⁴⁵. 7. Consemnarea în scris a vieții, a faptelor, a muceniei și a eventualelor minuni în martirice (pasiones) care erau citite în adunările liturgice. 8. Instituirea sărbătorilor lor, care erau de regulă zilele aniversării anuale a morții lor martirice (...) socotită ca (...) naștere pentru viața veșnică și fericită din ceruri (γενέθλια, natalitia)²⁴⁶. 9. Elogiul sfinților mucenici prin predici solemne numite encomii (ἐγκώμια) sau panegirice (λόγοι πανηγυρικοί, laudationes), ținute în zilele pomenirii lor²⁴⁷. Dar, așa după cum am mai spus, predicile panegirice se referă la toate categoriile de sfinți : «în panegiricele creștine, care sînt istorisiri pioase, se proslăvesc faptele virtuozose ale sfinților pentru ca acestea să devină pentru viața creștinilor făclii luminoase pe drumul vieții, care îi conduc pe aceștia cu pași repezi pe calea evlaviei creștine»²⁴⁸. «Sfinții sînt oameni care s-au ridicat mai presus de ceilalți, prin puterea virtuților lor și prin slujbele pe care le-au adus omenirii în suferință. Este bine să înfățișăm slăbiciunii omeniești chipul tăriei și de a scutura moliciunea sufletelor noastre prin pilda sufletelor viteze care au trăit mai înainte de noi și ne îndeamnă din înaltul cerului. Oratorul însărcinat a face lauda unui sfînt are o înaltă țintă de îndeplinit : a scoate la iveală mărirea viteazului său prin toate podoabele graiului și a îmboldi poporul să urmeze virtuțile lui. Piatra de care se poticnește cuvîntarea de laudă este exagerarea și răceala. A lăuda prea mult, pe un sfînt, în paguba altora, te face de rîs. A nu da o înfățișare destul de înaltă despre el, este a nu-ți atinge ținta»²⁴⁹. În istoria predicii cele mai reușite panegirice omiletice s-au alcătuit în epoca de aur creștină (325—461) și îndeosebi în prima ei parte (325—400), după cum se va vedea în capitolul următor.

240. *Ibidem*, p. 50. Pr. Prof. I. Rămureanu, *Actele Martirice ...cit.*, p. 14—15.

241. Pr. Prof. Ene Braniște, *Despre cinstirea sfinților*, art. cit., p. 50.

242. Pr. D. Fecioru, *Asterie al Amasiei, Omilii și Predici*, în «Izvoarele Ortodoxiei», nr. 9, București, 1946, p. 218.

243. Pr. Prof. Ene Braniște, art. cit., p. 52.

244. *Ibidem*, p. 48.

245. *Ibidem*, p. 54.

246. *Ibidem*, p. 47.

247. *Ibidem*, p. 53.

248. Mag. Simion Caplat, *Aspecte omiletice ...cit.*, p. 470.

249. Arhim. I. Scriban, *Privelisti din cîmpul omileticii*, București, 1927, p. 17.

2. Autorii reprezentativi ai panegiricului omiletic din secolul al IV-lea

a) *Specificare.*

În secolul al IV-lea își desfășoară activitatea predicatorială un șir de mari teologi, care au reușit să ridice elocvența bisericească la culmi ce au depășit chiar pe acelea din perioada clasicismului profan. Desigur că acest fapt se datorește și împrejurărilor în care activau aceștia. Marii cuvântători din acest veac se adresau societății culte a păgînismului în decadență, pentru a o atrage spre noua doctrină, cît și societății culte a creștinismului, pentru a o întări în credință. Și într-un caz și în altul marii predicatori creștini din această epocă știau că nu pot face acest lucru cu folos decît prin multiple și subtile mijloace de convingere și printr-o elocvență strălucitoare în care să-și îmbrace cuvîntările lor.

Predicatorii acestei perioade aveau o simpatie aleasă pentru cultura și forma clasică. Simpatia aceasta își avea obirșia în cultivarea și educația pe care predicatorii acestui timp și-o făcuseră sub îndrumarea (...) marilor retori profani și din lectura marilor clasici ai Greciei și ai Romei. Dar interesul pentru clasicism le venea și din conștiința că ei vorbesc unor urechi care s-au adăpat la izvorul bogat al celei mai strălucitoare culturi pe care a produs-o umanitatea antică. Elocvența profană a retorilor ²⁵⁰, cu discursurile «lor măiestrite aruncă o ultimă strălucire pe cerul păgînismului ce apune, formînd astfel gustul pentru cuvîntul ²⁵¹ rostit cu măiestrie» și punînd astfel mari pretenții și predicatorilor creștini ²⁵². O altă cauză care a făcut ca în secolul IV să înflorească predica Bisericii creștine «a fost libertatea cultului. Libertatea cultului însemna libertatea propovăduirii Evangheliei, ceea ce pentru creștinism implica dezvoltarea nu numai a literaturii cît mai ales a predicii vorbite» ²⁵³. De asemenea și dezvoltarea cultului liturgic «creștin, ce ia forme din ce în ce mai sublimе, a contribuit la schimbarea metodei de a predica și a concepției despre predică. Predica își pierde caracterul ei neartistic și rudimentar și a început a fi construită la un nivel sistematic și oratoric. Grija de a spune un lucru după reguli stabilite și definitive și de a încununa spusa cu argumente temeinice din care să se deducă concluzii valabile pentru toate împrejurările similare se face peste tot prezentă în predica acestei epoci patristice» ²⁵⁴. Astfel «faptul că cultul și locașurile de cult au luat în aceste timpuri forme din ce în ce mai majestuoase a dat naștere unei activități predicatoriale în care cuvîntul vorbit trebuia să aibă strălucire, pentru a corespunde cu măreția serviciilor divine și a catedralelor. Și, în sfîrșit, aniversările martirilor și ale sfinților, sfințirile de biserici, ceremoniile care însoțeau sfințirea de ierarhi și înmormîntările acestora, trebuiau să îmbrace haina de sărbătoare a elocvenței: cuvîntările ținute cu aceste ocazii tre-

250. Diac. Prof. Nicolae Balca, *Curs ...cit.*, p. 41—42.

251. *Ibidem*, p. 42.

252. *Ibidem*.

253. *Ibidem*.

254. *Ibidem*.

buiau să aibă un stil vrednic de asemenea circumstanțe. Acestea sînt motivele ce au contribuit ca, pe lângă omilia exegetică, să înflorească în acest timp și panegiricul și cuvîntarea funebră²⁵⁵. Astfel mulți dintre marii predicatori care au ilustrat amvonul Bisericii în sec. IV au fost și panegiriști²⁵⁶.

Cercetînd în acest sens opera lor omiletică, reținem pe următorii :

b) În Răsărit :

1. *Metodius — episcopul Liciei (sec. III—IV)* care ne-a lăsat o predică despre Simeon și Ana în care aflăm plăcute cuvinte și pasaje panegirice²⁵⁷.

2. *Eusebiu de Cezareea (cca. 265—340), marele istoric bisericesc.* Este cunoscut în omiletică prin 12 omilii și prin patru discursuri solemne²⁵⁸ : «unul ținut la sfințirea unei biserici din Tir, altul²⁵⁹ pronunțat la Constantinopol în cinstea împăratului Constantin²⁶⁰, cu ocazia aniversării a 30 de ani de domnie ai acestuia și al treilea despre martiri, ținut la Antiohia». Alături de acestea trebuie adăugat și «Cuvîntul lui Constantin către adunarea sfinților» care formează cartea a cincea²⁶¹ din opera biografică «Viața lui Constantin»²⁶².

3. *Sfîntul Efrem Sirul (306—379), supranumit «profetul Siriei» și «lira Sfîntului Duh», a scris multe predici : dogmatice, moral-ascetice și festive.* Dintre acestea din urmă notăm panegiricele la Nașterea Maicii Domnului, la Sfînții Apostoli, la Sf. Ștefan, la Sf. Vasile, la Sfînții 40 de Mucenici²⁶³, la Cleonic și Eutropiu, la Vlasie, la Sfîntul Mucenic Teodor²⁶⁴. Mai ales predicile din această categorie ale Sfîntului Efrem

255. *Ibidem*, p. 43.

256. De exemplu, fără a fi panegirist, *Sfîntul Atanasie* († 373), în cîteva din scrierile sale care au forma unor cuvîntări se distinge «mai mult prin claritatea stilului și tăria argumentelor decît prin eleganta formelor» (*Ibidem*, p. 44). De la el ne-a mai rămas o lungă și frumoasă scriere despre *Viața Sfîntului Antonie cel Mare* (J. P. Migne, P. G. t. 26, c. 838—976), tradusă de către Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, tipărită în vol. 15 din colecția «Părinți și Scriitori Bisericești» : *Sfîntul Atanasie cel Mare, Scrieri, partea doua*, București, 1988. De asemenea, de o mare importanță omiletică sînt «cele 50 de omilii duhovnicești» : *Ομιλίαι πνευματικά* rămase sub numele Sfîntului Macarie Egipteanul († 390). Acestea sînt alocuțiuni scurte în general, pline de imagini și de viață, dar și de o nobilă gravitate ascetică și pline de avînt mistic» (Dr. C. Krieg, *op. cit.*, p. 42).

257. J. P. Migne, P. G. t. 18, col. 347—382. Menționăm că din sec. I sau IV ne-a rămas de la Pseudo-presbiterii și diaconii Ahaei *Epistola despre martiriul Sfîntului Andrei* (P. G. t. 2, c. 1187—1248).

258. «Se pare că dintre cele 14 omilii latine publicate sub numele său, primele două aparțin lui Eusebiu de Emessa» (Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Patrologie*, ed. 1956, p. 157).

259. J. P. Migne, P. G., t. 20, c. 1315—1440.

260. Eustațiu, episcopul Antiohiei (sec. IV) are și el o *alocuțiune în cinstea împăratului Constantin* (J. P. Migne, *op. cit.*, t. 18, c. 673—676).

261. Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Patrologie*, 1956 ...*cit.*

262. Cărțile I—IV, în J. P. Migne, *op. cit.*, c. 905—1232; Cartea V-a, *ibidem*, c. 1233—1316.

263. Diac. prof. N. Balca, *Curs* ...*cit.*, p. 44.

264. *Αντινόω το Βόρτολι, Ἐφερε τοῦ Σπρίου, λόγοι καὶ παρακλήσεις*, (con. licența de Superiori e Privilegia, 1721). În această ediție înaintea celor trei panegirice se află Panegiricul Sfîntului Arhidiacon Ștefan, care ni se pare cel mai reușit din punct de vedere panegiristic.

Sirul sînt «expuse într-un stil poetic, într-o formă vie și atrăgătoare, care trezește în suflet sentimente profunde și imagini vii»²⁶⁵. Iată trei fragmente din panegiricele sale: «Și a mărturisit dumnezeiescul Vlasie în cetatea Sevastiei, pe cînd împărațea Dioclețian și era ighemon Agriocolaos în Sevasta, de la care și-a îndurat sfîrșit mucenicesc și moarte pentru Hristos. Și acum, într-adevăr, în ceruri, primește viața în Hristos, bucurîndu-se întru totul, dăruind tuturor care cu credință îl cheamă în ajutor, mintuirea sufletului și a trupului spre slava Domnului nostru Iisus Hristos, împreună cu Tatăl și cu Duhul Sfînt, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin»²⁶⁶. «Fericitul Teodor Tiron, împlinînd drumul muceniei sale și înfățișîndu-se înaintea lui Dumnezeu, îl ruga și pentru tovarășii săi de ostășie, Sfîntul Eutropiu și Cleonic și Vasilisc, despre care povestim acum. Mai pe urmă, după mucenicia Sfîntului Teodor, rău sfîrșindu-se Publie, a venit în Amasia alt ighemon, numit Asclepiodotos, crud și neomenos și uneltind multe grozăvii împotriva creștinilor. Deci venind la conducere, după porunca împăraților Maximian și Maximin a început să facă cercetări împotriva creștinilor și îndată chemînd pe păzitorul cheilor, cu numele de Evilasie, a poruncit să fie citit martiriul Sfîntului Teodor (...). Apoi i-a zis lui Evilasie: unde sînt cei scriși în povestirea lui Teodor? Evilasie a zis: legați împreună cu alții, sînt păziți în temniță (...)²⁶⁷. «Atunci sfîntul apropiindu-se de idol a zis: îți vorbesc ție surdule și fără simțire, (...) să grăiască demonul care locuiește în tine, dacă vrei jertfă de la mine. Și demonul a zis cu strigăt mare: Ascultă Ighemone, (...) nu rămîn în locul acesta. Trifon m-a gonit din Macedonia și Tirsos mi-a distrus șederea în Nicomidia. Am venit aici (în Perga Pamfiliei n.n.) și Teodor mă alungă. Unde să fug nu știu»²⁶⁸.

4. *Sfîntul Grigore Teologul (330—390)*, episcop de Nazianz și arhiepiscop de Constantinopol, a lăsat un număr de 45 cuvîntări dintre care, deocamdată²⁶⁹, amintim aceste panegirice: la Sfîntul Ciprian de Antiohia (cuv. 24) «în care Sf. Grigorie confundă pe Sfîntul Ciprian de Cartagina cu magicianul și apoi martirul Ciprian de la Antiohia»; la Macabei (cuv. 15)²⁷⁰, care pare a fi cel mai reușit panegiric al său²⁷¹ și la Sfînții Martiri în general»²⁷² (cuv. 35)²⁷³. De către mulți specialiști

265. Diac. Prof. N. Balca, *Curs ...cit.*, p. 44.

266. *Lupta Sfîntului Mucenic Vlasie*, la A. Βόρτολι: Ἐφερευ τοῦ Σοφίου...cit., p. 369.

267. Sfînții Mucenici Cleonic și Vasilisc, *ibidem*, p. 370.

268. *Mucenicia Sfîntului și slăvitului Teodor Martirul*, *ibidem*, p. 381.

269. Puțin mai jos, într-un context mai adecvat, amintim atît celelalte panegirice ale acestui sfînt autor cît și pe ale sfînților Grigorie de Nyssa și Ioan Gură de Aur.

270. Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Patrologie*, ed. 1956 ...cit., p. 180. Confuzia lui Grigorie se explică prin graba cu care el a trebuit să improvizeze acest discurs (...). Textul pe care-l posedăm provine fără îndoială de la o stenografiere a discursului, piesă cu atît mai prețioasă cu cît ea ne permite a surprinde pe viu elocvența lui Grigorie, și spontaneitatea gîndurilor sale. Însă artă propriu-zisă nu prea aflăm aici, expunerea este împrăștiată, lacunară chiar, așa cum este de așteptat de la o improvizație» (J. Bernardi, *La predication des Pères Capadociens*, Marseille, 1918).

271. Dr. Cornel Krieg, *Teologia Pastorală*, t. III: *Omiletică*, Torino—Roma, 1920, p. 48.

272. Pr. Prof. E. Braniste, *Despre cinstirea sfînților*, cit., p. 54.

273. ...cit., t. III, p. 26, col. 257—262.

Sfântul Grigorie este considerat *inițiatorul genului, panegiric omiletic sistematic*. La el se resimte bine influența retorilor păgini, dar și tăria de a nu se fi lăsat prea mul furat de mrejele lor, cum s-a lăsat Sfântul Grigorie de Nyssa.

Fantezia bogată a Sfântului Grigorie de Nazianz care îi plămădea în minte imagini și asemănări expresive, inteligența sa ascuțită, inima nobilă și puternicul său talent practic făcea din el un «*orator înnăscut*», care prin intermediul studiului stăruitor a cîștigat o înaltă virtuozitate, încît pe drept a fost supranumit «*Isocrate creștin*»²⁷⁴.

5. *Sfântul Vasilie cel Mare* (329—379), coleg de școală înaltă și prieten pe viață al Sfântului Grigorie, ca predicator a dovedit o cultură de elită și o educație aleasă, o dicțiune extraordinar de convingătoare și un caracter energic și perseverent, dar plin de tact. În afară de 9 omilii la Hexaameron și 13 omilii la Psalmi a mai scris 24 de cuvîntări pe teme dogmatice, morale, pedagogice și panegirice. Din ultima categorie a scris: la Sfinții 40 de Mucenici (cuv. 19), la Sfântul Mucenic Varlaam (cuv. 17) la Sfântul Mucenic Gordie (cuv. 18), la Sfântul Mucenic Mamant (cuv. 23), la Sf. Mucenița Iulita²⁷⁵ (cuv. 5). Datorită iscusinței sale omiletice și mai ales panegirice, «*Erasmus de Rotterdam îl numește «Demostene creștin», care a întrecut în elocvență și în măiestria cuvîntului pe un Pericles, Lisias, Isocrate, Demostene, toți mari maeștri ai cuvîntului*». De aceea «*oricine dorește să devină un orator sau panegirician desăvîrșit n-are nevoie de Platon ori Demostene dacă-l ia ca model pe Vasilie*. Nu există scriitor a cărui limbă să fie mai dură, mai frumoasă, mai măreață sau să dovedească o gîndire mai puternică și mai clară decît a lui Vasilie. El unește tot ceea ce este necesar pentru a convinge, el leagă claritatea cu blîndețea și scurtimea»²⁷⁶.

6. *Sfântul Grigorie de Nyssa* (cca. 335—395) fratele Sfântului Vasilie cel Mare, a pus retorica și filosofia în slujba teologiei, fiind, ca și Origen, adeptul exegezei alegorice. Patriarhul Fotie al Constantinopolului laudă modul de exprimare al acestui Sfînt Părinte în felul următor: «*Stilul lui Grigorie de Nyssa revelează acea splendoare și armonie pe care posteritatea o va admira atît de mult în opera marelui episcop*. Nici un retor, spunea un critic care se pricepea la limbajul artistic, nu are frază așa de viu strălucitoare și urechii atît de plăcută ca fratele marelui Vasilie»²⁷⁷. În afară de multe omilii exegetice și de cîteva cuvîntări morale el ne-a mai lăsat pe de o parte cîteva cuvîntări encomiastice divino-hristice, deci la sărbători Împărătești, iar pe de alta, vestitele sale predici panegirice^{277 bis} dintre care amintim pe cele la sfinții: Ștefan, Teodor și 40 de Mucenici²⁷⁸. De celelalte panegirice și de specificul panegiristic al Sfântului Grigorie de Nyssa ne vom ocupa pe larg în altă parte a acestui capitol.

274. P. G. t. 44, col. 45.

275. P. G., t. 31, col. 237—600.

276. Diac. Prof. N. Balca, *Curs ...cit.*, p. 45—46.

277. P. G., t. 44, col. 45.

277bis. Pr. Prof. I. G. Coman, *Patrologie*, 1956 ...cit., p. 172.

278. Drd. Pinte Dumitru, *op. cit.*, p. 147.

7. *Sfântul Asterie al Amasiei din Pont* († după 400) «este unul din puținii scriitori bisericești ai epocii de aur a literaturii creștine care ne-a lăsat numai predici» (...). De la el ne-au rămas 16 cuvântări care se pot clasifica «după caracterul lor în patru grupe: omilii, predici, cuvântări encomiastice și o ecfrază». Pe lista ultimelor două categorii se înscriu următoarele: «Cuvînt de laudă la sfinții verhovnici apostoli: Petru și Pavel. Cuvînt de laudă la sfîntul mucenic Foca. Cuvînt de laudă la sfinții mucenici. Cuvînt de laudă la sfîntul Ștefan cel dintîi mucenic (...). Ecfrază la mucenicia prea slăvitei mucenițe Eufimie»²⁷⁹. Iată cîteva fragmente dintr-un panegiric al acestui mare autor eclesiastic: «Pe acest bărbat sfînt, marele folostior al creștinilor, l-a adus la lumina zilei, orașul vecin Sinope (...). Ocupația lui Foca era cultivarea unei grădini pe care o avea înaintea porții cetății, la gura Istmului (...). După ce învățătura creștină a fost propovăduită (...) orice creștin era căutat ca un rău făcător (...). Nevrednicia ocupației, faptul că era grădinar, nu l-a ascuns (...). Călăii care trebuiau să-l pedepsească (...), au venit și au găzduit chiar la cel căutat (...). Călăii țineau ascunsă pricina călătoriei lor (...), dar (...) de dragul primirii și găzduirii călduroase (...) i-au făcut cunoscută taina lor, că ei caută pe Foca pentru a-l pedepsi (...). Liniștit (...) le spune: (...) «Cunosc pe Foca (...). Nu locuiește departe de aici și mîine dimineată vi-l voi arăta» (...). După ce în timpul nopții și-a pregătit mormîntul și cele necesare îngropării, a doua zi (...) îi ruga să îndrăznească să-l ucidă»²⁸⁰.

8. *Sfîntul Ioan Gură de Aur* († 407)²⁸¹ cel mai mare orator al Bisericii Creștine, «al cărui caracter este tot atît de aur ca și vorbele gurii sale» a fost și va rămîne modelul ideal al vorbitorului bisericesc de totdeauna²⁸². Orator înăscut, el s-a perfecționat cu maximă sîrguință la școala retorului păgîn Libaniu care l-a considerat «cel mai demn urmaș» al său dacă «nu l-ar fi furat creștinii» (Sozomen, *Historia Eccl.* 8, 2). Inițiat în studiul Sfintei Scripturi de episcopul Diodor din Tars, hirotonit preot de Flavian patriarhul Antiohiei (386) și numit predicator al Bisericii mame, desfășoară continuu timp de 11 ani o foarte fericită activitate omiletică ale cărei roade pot fi gustate și astăzi²⁸³. De la el ne-au rămas aproape 700 de omilii²⁸⁴ și un mare număr de cuvîntări exegetice, ocazionale, morale și laudative. Dintre acestea din urmă reținem: Cuvîntările la praznicele împărătești²⁸⁵ și cele 50 de panegirice ale sale cuprinse în *Patrologia Greacă* printre care 7 panegirice în cinstea Sfîntului Apostol Pavel, unul spre lauda lui Iov, Eliazar și a Macabeilor; despre Ignatie și Vavila, episcopi ai Antiohiei; la mucenicii Foca și

279. Pr. D. Fecioru, *Asterie al Amasiei, Omilii și Predici, cit.*, p. 34—35.

280. *Ibidem*, p. 188—191.

281. De la predecesorul Sfîntului Ioan Gură de Aur în scaunul patriarhal, Nectarie (381—397), avem două cuvîntări, din care una prezintă și interes panegiric: 1) (...) 2) *despre Agapio și Gabadio*.

282. Diac. N. Balca, *Curs ...cit.*, p. 48.

283. Dr. C. Krieg, *op. cit.*, p. 49.

284. Diac. N. Balca, *Curs ...cit.*, p. 49.

285. Dintre care 16 au fost publicate în numărul 5 al colecției «*Izvoarele Ortodoxiei*» în traducerea Pr. D. Fecioru cu titlul: *Sfîntul Ioan Hrisostom, Cuvîntări la praznicele împărătești*, București, 1942.

Lucian, la Juventin și Maximin, soldați martirizați pe timpul lui Iulian Aposratul, la sfintele mucenite Berenice, Prosdochia și Domnina, la Sfinții Varlaam, Roman, Iulian, Basus, la sfintele Pelaghia, Drosida, Tecla²⁸⁶, etc.

9. *Amfilohie de Iconiu* (cca. 340—cca. 403) probabil văr primar al Sf. Grigorie de Nazianz, discipol și prieten al lui Vasilie cel Mare, «a scris multe omilii cu caracter polemic» din care «s-au păstrat numai fragmente (...). Alte omilii s-au transmis în întregime»²⁸⁷, dintre care cele mai semnificative pentru noi sînt două : pentru Sfîntul Ștefan²⁸⁸ și pentru Lazăr cel înviat²⁸⁹. În ambele se «resimte influența lui Libaniu»²⁹⁰, ceea ce îl face pe Amfilohie și mai oportun în cadrul de față.

10. *Eusebiu, episcop de Emesa*, a lăsat trei predici, dintre care una despre Sfîntul Ioan Botezătorul, în care, împreună cu dezvoltarea istorico-dogmatică, aflăm și cîteva expresii și pasagii panegirice²⁹¹.

11. *Sfîntul Epifanie de Salamina* (sau Constanța, în Cipru, 315—403), ne-a lăsat șapte omilii, dintre care a cincea este «Spre lauda Sfîntei Maria Născătoarea de Dumnezeu», în care autorul se exprimă în acest chip : «Regele David a ieșit din rădăcina lui Iesei, iar din tribul regelui David Sfînta Fecioară ; sfîntă fiică a unor oameni sfinți ; ai cărei părinți au fost Ioachim și Ana ; aceștia în viața lor au bineplăcut lui Dumnezeu și au rodit un fruct de același fel, pe Sfînta Fecioara Maria, templu sfînt și totodată mama lui Dumnezeu»²⁹². O, Sfîntă Fecioară, mamă a luminii celei veșnice, a luminii care iluminează în ceruri cetele îngerilor ; a luminii care iluminează negrița privire a serafimilor ; a luminii care iluminează soarele cu torțe strălucitoare ; a luminii care iluminează marginile pămîntului pentru a crede în Sfînta Treime ; a luminii care a spus²⁹³ : «Eu sînt lumina lumii» (Ioan 8, 12).

c. În *Apus*, predica secolului IV rămîne sub multe aspecte în urma celei grecești-orientale atît în ceea ce privește conținutul cît și forma. Și cu toate că literatura și retorica în Apus veneau, ca școală, de la greci, prin mijlocirea traducerilor făcute de oameni luminați ca : Ambrozie, Ieronim, Rufin etc., genul predicii panegirice chiar dacă va fi fost practicat, nu ne-a rămas reprezentat în scris. Presupunem totuși că a fost cultivat din două motive : 1) Chiar în traducere cuvîntările panegirice ale părinților Răsăriteni trebuiau să rodească imitatori ; 2) Genurile apropiate de panegiric care s-au cultivat în Apus și au rămas în opere, ne obligă să credem, că autorii lor, avînd atîta entuziasm și măiestrie literară, erau și buni predicatori panegiristi. Așa trebuie că s-a

286. Pr. prof. Ene Braniste, *Despre cinstirea sfinților ...cit.*, p. 54. Cf. Idem, *Sfinții Trei Ierarhi în cultul creștin* «B.O.R.» LXXVI (1958), nr. 1—2, p. 181.

287. Pr. prof. Ioan G. Coman, *Patrologie*, p. 185.

288. *Ibidem*, p. 186.

289. P. G., t. 39, col. 59—66.

290. Pr. prof. Ioan G. Coman, *Patrologie*, 1956, p. 186.

291. P. G., t. 86 I, col. 509—526.

292. P. G., t. 43, col. 488.

293. *Ibidem*, col. 493. Alți autori de lucrări înrudite cu predica panegirică din secolele III—IV : Sextus Iulius Africanus (sec. III) a lăsat *Passio S. Symphorosae et filiorum* (P. G. t. 10, col. 65—68) iar de la Amfilohie de Iconium avem *Viata Sfîntului Vasilie cel Mare* (P. G. t. 29, col. 292—316).

întimplat cu : 1. *Sfântul Ilarie de Pictavi* (Poitiers, 315—368) care «a fost primul scriitor de imne în Biserica apuseană, probabil sub influența Răsăritului. Cartea *imnelor* pomenită de Ieronim s-a pierdut în întregime. Numai trei imne descoperite» în 1887 îi aparțin. I s-au atribuit, se pare, pe nedrept, imne ca : «Gloria in excelsis Deo», «Te-deum» și alte piese poetice²⁹⁴. 2. *Ambrozie, marele episcop al Mediolanului (Milanului, cca. 339—397)* a scris și el «imne numeroase, dintre care numai patru sînt de o autenticitate indiscutabilă»²⁹⁵. În afară de imne el a mai lăsat patru necrologuri : două la moartea fratelui său Satyrus²⁹⁶ și cîte unul la înmormîntările împăraților Valentinian II²⁹⁷ și Teodosie²⁹⁸. De asemenea Sf. Ambrozie a mai scris predici liturgice, dogmatice și morale la care se adaugă iscusitele sale omilii exegetice în care se întilnesc multe pasagii elogioase la adresa unor personalități biblice, ca Abel, Noe, Avraam, Isaac, Iacov, Iosif, Ilie, Nabot, Iov, David și Tobie²⁹⁹. În aceste omilii ca și în acele scrieri ale sale care sînt derivate din predică, talentul autorului se manifestă cu multă dezinvoltură ceea ce face, adesea, ca în cuvîntul său să apară un avînt poetic³⁰⁰.

3. Un alt autor, *Zenon, episcop de Verona* († 380)³⁰¹ în primele sale 93 de «tratate» are multe lucruri de la Sf. Vasilie și de la Sf. Grigorie de Nazianz. Limba lui e (...) plină de vogă retorică. Are ca teme o serie de virtuți ale cîtorva personaje vetero-testamentare pe care le referă la Hristos³⁰². De aceea opera lui Zenon și din punct de vedere panegiric poate fi cercetată cu folos. 4) *Sf. Niceta de Remesiana (Bela Palanca în Iugoslavia ; † circa 415)*, în afară de scrierea (cu caracter misionar-intern) ; «De utilitate hymnorum» numită și «De psalmodie bono», i se atribuie aproape în mod unanim și «Te Deum laudamus», imn celebru în proză ritmică³⁰³, al cărui autor, cu un astfel de talent și cu o astfel de fierbinte rîvnă creștinească nu se putea să nu fi rostit și predici panegirice. 5) *Sf. Paulin, episcop de Nola (Italia, provincia Campania* (cca. 353—431) vizitat de către Sf. Niceta de Remesiana în anii 398 și 402, a lăsat 35 de poeme, dintre care 14 în cinstea Sf. Felix³⁰⁴, cîte unul în fiecare an, la 14 ianuarie, povestind fie fragmente din viața sfîntului, fie minuni ale acestuia (...). Poemul 6 laudă pe Sf. Ioan Botezătorul, iar în altele comentează chipurile zugrăvite pe pereții bisericilor,

294. Pr. prof. Ioan G. Coman, *Patrologie*, 1956, p. 228.

295. *Ibidem*, p. 233. Acestea sînt : *Aeterne rerum conditor, Deus creator omnium, Jam surgit hora tertia și Intende quis regis Israel* (Arhid. Nicolae Corneanu, *Aspecte din lirica ambroziană*, «S. T.», seria II, X (1958), nr. 7—8, p. 443.

296. P. L. t. 16, col. 1345—1372—1414.

297. *Ibidem*, col. 1417—1444.

298. *Ibidem*, col. 1447—1468.

299. Diac. prof. N. Balca, *Curs ...cit.*, p. 51.

300. Dr. C. Krieg, *op. cit.*, p. 54.

301. P. L. t. 11, col. 150, ș. u., și col. 473 ș. u. ; t. 119, col. 579 ; t. 218, col. 969.

302. Dr. C. Krieg, *op. cit.*, p. 52.

303. Pr. prof. Ioan G. Coman, *Patrologie*, p. 237.

304. «Sf. Felix, făcător de minuni», al cărui mormînt se află la Nola (*Ibidem*, p. 268).

imitind în aceasta pe Prudentiu³⁰⁵. 6) *Prudentiu* (348—405) este «cel mai strălucit reprezentant al poeziei latine creștine»³⁰⁶, din epoca de aur a Bisericii și «cel mai mare liric latin după Horațiu»³⁰⁷. Alături de alte valoroase antologii poetice ale sale³⁰⁸, el prelucrează și «Actele martirilor» dind un prim monument de artă creștină, poezia biografică, prin poemul «Peristephanon»³⁰⁹. Acesta de fapt nu este altceva decât o colecție de panegirice în versuri. Peristephanon — «Despre cununile martirilor» povestește în 14 imne viața și moartea unui număr de martiri spanioli, romani, africani (...). Aceste 14 poezii epico-lirice se inspiră din tradiția populară și nu fac istorie sau critică, ci operă de edificare (...). Forma, exprimată în diferiți metri, este savantă și artistică³¹⁰, ceea ce confirmă opinia că o dată «cu Prudentiu vine inspirația creștină în artă»³¹¹. Pentru predica panegirică, opera lui Prudentiu, prin avântul, coloritul și scopul său edificator creștin, rămîne o sursă imensă și un model permanent. 7) *Chromațiu, episcop de Aquillea (în nordul Italiei, la sfîrșitul secolului IV)*, ne-a lăsat în predicile sale un veritabil tablou al perfecțiunii creștine. «Pentru Chromațiu, ca și pentru Ambrozie și pentru Augustin, martirul este creștinul perfect: numai acesta și-a trăit deplin viața în credința lui Hristos. Nimic nu este mai prețios pentru Biserică decât mărturia sa: prin mărturia martirilor săi Biserica își arată fidelitatea sa față de Hristos; ea dovedește, de asemeni, popoarelor că în ea sălășluiește Duhul puterii (Sermon 9, 39—40)»³¹².

Fontanini, celebrul istoric din Acvileea din secolul XVIII scria despre marele episcop: «Chromațiu nu are un stil sublim, dar limba sa este limpede, stilul său este curgător și fără ieșiri; el folosește cuvîntul potrivit și nu este niciodată vulgar; stilul care se cuvine unui episcop care se adresează poporului. Frază sa este elegantă și precisă; raționamentele totdeauna bine adaptate la subiectele tratate»³¹³. Într-adevăr, «fără a viza sublimul, Chromațiu știe să fie patetic. El excelează în găsirea sentințelor bine cumpănite care trebuie să se imprime în sufletele auditorilor săi»³¹⁴. Iată cîteva exemple: — Mîntuirea credincioșilor este hrana sfinților (Sermon 3, 111) (...). — Moartea este învinsă prin moartea învingătorilor. — Martirii de aceea primesc moartea pentru Hristos ca să rămînă pentru totdeauna în Biserică. Fiindcă moartea mar-

305. *Ibidem*, p. 269. În cîteva dintre celelalte poeme, Paulin inaugurează fie epitalamul creștin (25), fie consolarea creștină în versuri (31), fie *protropticonul* creștin (17), adică imnul de însoțire, cultivat de poeții necreștini Luciu, Propertiu, Tibul, Horațiu, Staliu și alții. (*Ibidem*).

306. *Ibidem*, p. 261.

307. *Ibidem*, p. 267.

308. «El crează epica alegorică prin poemul său *Psychomachia*» (*Ibidem*) și «adevărată odă creștină prin opera sa *Cathemerinon*» (*Ibidem*). Mai are *Ditlochacon*, *Apotheosis*, *Hamartigenia* etc. (*Ibidem*, p. 265).

309. *Ibidem*, p. 267.

310. *Ibidem*, p. 265.

311. *Ibidem*, p. 267.

312. Chromace D'Aquilée, *Sermons*, tome I, Sermon 9, 39—40, în *Sources Chrétiennes*, nr. 154, Paris, 1969, p. 80.

313. *Ibidem*.

314. *Ibidem*.

tirilor este podoaba Bisericii și cununa virtuții (Serm. 9, 37—40)»³¹⁵. 8) *Fericitul Augustin* (354—430), *ilustrul episcop de Hippo* (în Africa) a cărui operă omiletică este, după a Sfintului Ioan Gură de Aur, cea mai bogată³¹⁶ pe care ne-a lăsat-o clasicitatea creștină. În afară de omiliile sale «*enarrationes*» sau «*tractatus*» asupra unor texte biblice ne-au rămas de la el numeroase sermone. În volumele 38—39 ale ediției Migne (P. L.) se cuprind 363 de sermone originale, dintre care pentru tema noastră reținem pe cele *De sanctis* (începînd din volumul 38 coloana 782). Mai ales «între predicile liturgice, acelea pe care Fericitul Părinte le-a ținut cu ocazia sărbătorilor sfinților, descoperă în chipul cel mai minunat elocința acestuia. El slăvește pe martiri și pe sfinți, din pricină că în viața acestora se descoperă neputința păcatului față de alianța cu Hristos. Fericitul Augustin îi proslăvește ca pe niște mărturisitori plini de glorie ai credinței în Hristos, care (...) au binemeritat cununa netrecătoare a sfințeniei»³¹⁷. De aceea sfinți ca Vincențiu de Lerin, Sf. Ioan Botezătorul, Sf. Apostol Petru, Sf. Laurențiu, Cf. Ciprian, Sf. Ștefan etc. sînt tratați uneori în mod didactic, uneori în mod panegiric, iar alteori în mod combinat, ca în pasajul următor: «Cît de glorioasă este coroana de învingător a martirului Laurențiu și împodobită cu o așa mare mulțime de virtuți — ca și cu o livadă de flori — întreaga Romă este martoră. Căci în această Biserică, cum desigur ați auzit, el avea slujba de diacon. Aici dădea singele sfînt al lui Hristos, aici și-a vărsat și propriul său sînge pentru numele lui Hristos (...). El L-a iubit pe Hristos în viața sa și L-a urmat în moartea sa (...). Tot astfel și noi iubiți frați, dacă iubim cu adevărat, să-L imităm»³¹⁸.

Așadar, convingerea că mucenicul este exponentul celei mai exemplare figuri, pentru auditorii, din cetele sfinților, era dominantă în această primă jumătate a epocii de aur creștine. Din această cauză mucenieii constituiau pe atunci cel mai mare număr dintre cei canonizați ca sfinți de către Biserică, lucru care s-a reflectat puternic în operele omiletico-panegirice și în cele aghiografico-immografice pe care le-am amintit mai sus³¹⁹. Dar oricine vrea să pătrundă spiritul elocvenței acestor sfinți autori nu vor reuși să separe printre predicile lor pe cele care au ca obiect pe martirii și pe sfinții recunoscuți ca atare încă de pe atunci de către Biserică, de acele cuvîntări, și ele destul de numeroase, care se încadrează tot în genul epidictic³²⁰, «dar a căror temă

315. *Ibidem*, p. 58—59.

316. «Critica a identificat aproximativ 800 de omilii, inclusiv cele exegetice, la Ioan» (Pr. N. Petrescu, *op. cit.*, p. 55).

317. Mai ales «între predicile liturgice, acelea pe care Fericitul Părinte le-a ținut cu ocazia sărbătorilor sfinților, descoperă în chipul cel mai minunat elocvența acestuia. El slăvește pe martiri și pe sfinți, din pricină că în viața acestora se descoperă neputința păcatului față de alianța cu Hristos. Fericitul Augustin îi proslăvește ca pe niște mărturisitori plini de glorie ai credinței în Hristos, care prin tăria credinței lor, au binemeritat cununa netrecătoare a sfințeniei» (Diac. N. Balca, *Curs ...cit.*, p. 54).

318. Augustin, *Sermone de Sanctis*, în «Die Predigt der Kirche», Band V Leipzig 1959, cap. III, p. 82—85. P. L. t. 38, col. 1385—1393, 1395, 1397; t. 39, col. 2127, 2128, 2351; t. 46, col. 855.

319. Acest lucru se reflectă și în continuare.

320. H. Delèhay, *op. cit.*, p. 187.

proprie este elogiul unui personaj remarcabil prin pietatea sa, fie că deja reputația sfințeniei sale îl apropie de martirii înșiși, fie că este privit ca aparținând unui rang inferior. Se vor citi deci, pentru o mai bună înțelegere a panegiricelor martirilor»³²¹, elogiile aduse lui Vasilie, lui Atanasie, lui Cezarie, Gorgoniei, lui Grigorie cel Bătrîn de către *Sfântul Grigorie de Nazianz*, cele aduse lui Efrem, lui Grigorie Taumaturgul, Macrinei, lui Meletie, Pulheriei și Flacilliei, de către *Sf. Grigorie de Nyssa*, ori cele aduse episcopilor de Antiohia, Filogoniu, Eustațiu și Meletie, de către *Sf. Ioan Gură de Aur*.

În fine, toate discursurile pe care le-am amintit mai sus «sînt cu atît mai interesante de studiat cu cît majoritatea lor reflectă acest moment de evoluție în care cultul sfinților se lărgea pe nesimțite, cînd onorurile inițial rezervate martirilor, încep a se aduce în mod egal cu cele destinate episcopilor, asceților, fecioarelor». Aprofundînd această chestiune specială, concomitent cu înniruirea sofistică, înțelegem că unele dintre aceste elogiuri vor semnifica puncte de reper în istoria unei desfășurări care trebuie să aibă deosebit de mari consecințe³²². Căci, după cum vom vedea mai departe, nu putem înțelege panegiricul omiletic, apărut în epoca de aur creștină decît în strînsă legătură cu practica regulilor retorice din vremea aceea, după cum fac dovadă elogiile sacre rămase din acea epocă.

3. Generalități despre influența sofisticii a doua asupra panegiricului predicii creștine

Influența retorismului sofistic asupra Sfinților Părinți care au alcătuit panegirice omiletice și necrologuri în epoca de aur a Bisericii apare ca o trăsătură comună și specifică lor, de care ei, în ciuda eforturilor pe care le-au depus, nu s-au putut dispensa decît parțial, iar aceasta din două motive: pe de o parte pentru că mergînd în anturajul retorilor, metodele și personalitatea acestora li se imprimaseră în suflute ca o a doua natură, iar pe de altă parte, pentru că pregătirea aperseptivă și gusturile estetice ale publicului ascultător erau conservatoare din punct de vedere cultural³²³. Într-adevăr, foarte mulți dintre noii creștini, care în secolul al IV-lea umpleau în masă basilicile creștine, îndeosebi cei din pătura de sus, aveau pregătirea intelectuală, artistică și literară de nuanța sofisticii a doua și de aceea ascultau cu plăcere predicile expuse după planul și stilul cultivat de acest curent³²⁴.

321. *Ibidem*.

322. H. Deléhayé, *op. cit.*, p. 187—188.

323. Sfîntul Grigorie de Nazianz răspindea celor care făceau cu răutate comparație între elocvența sa rafinată și simplitatea apostolilor; «Eu i-aș imita, credeți-mă, pe pescari, dacă aș avea în locul cuvîntului, puterea minunilor». De aceea, el avea dreptate cînd spunea că nu era singur responsabil de uzul acestor mijloace: «Ceea ce voi îmi reproșați mie vă place vouă înșivă (...). În aceștia voi nu căutați preoți, ci retori» (*Ibidem*, p. 190).

324. «O perioadă bine cadentată, o comparație frumoasă, o deslășurare fericită, făceau pe acești amatori de vorbire frumoasă să tresară de plăcere și satisfacția lor se traducea în aplauze» (*Ibidem*) despre care Sfîntul Ioan Gură de Aur spunea că-s mai potrivite la teatru decît în Sfîntul Lăcaș (*Ibidem*, p. 191).

Dintre Sfinții Părinți ai sec. al IV-lea, cel mai fidel următor al normelor sofisticii a doua rămîne, atît cantitativ, cit și calitativ; Sfinții Grigorie de Nyssa, specialist de mijloc din punct de vedere oratoric³²⁵, pe cînd Sfinții Vasilie cel Mare și Grigorie de Nazianz, oratori de frunte, depun eforturi susținute spre a se descătușa de formele și structurile vechii retorici, reușind, însă, doar parțial^{325bis}.

Se pune întrebarea: Care erau aceste forme impuse de către școala retorică³²⁶ a vremii, împotriva cărora obiceiul publicului nu permitea decît schimbări timide³²⁷ și care erau dascălii lor? După Hermogene, teoreticianul excelent al elocinței de aparat, întîlnim pe Theon, sofist din Alexandria, contemporan cu împăratul Adrian (a scris în Προγράμματα despre encomion și psogos: laudă și dojană), apoi pe Menandru de Laodiceea care a scris la sfîrșitul secolului al III-lea după Hristos un tratat περί ἐπιδεικτικῶν alături de care se înscrie și τέχνη ρητορικὴ lui Pseudo-Denys de Halicarnas din același secol. De acest domeniu s-a ocupat în egală măsură Aftonios la sfîrșitul secolului al IV-lea, în προγράμματα și alți autori din secolele II—IV³²⁸. Ei grupează discursurile encomiastice în laude: 1) ale zeilor; 2) ale morților; 3) ale celor vii. Din mulțimea clasificărilor făcute de ei, noi reținem ceea ce ne interesează și anume discursurile care au ca obiect pe morții glorioși³²⁹. Față de aceștia, retorii sofisti recomandă trei feluri de cuvîntări: ³³⁰ 1) **monodia**, în care se amestecă pateticul (jălnicul) cu lauda, cu ocazia unui mort recent, făcînd să domine doliul; 2) **cuvîntul consolator**, la cîteva zile sau săptămîni după înmormîntare³³¹; 3) **epitaful** pentru o persoană care a murit de mai mult timp, în care se neglijează doliul, iar consolarea fiind redusă, domină³³² encomionul curat³³³ (elogiul pur, a cărui structură este aici aceeași cu a logosului bazilical³³⁴. Iată, în afară de introducere și încheiere, care este schema encomionului (pa-

325. Ferdinand Boulenger, *Gregoire de Nazianz. Discours funèbres*, Paris, 1908, p. XII.

325bis. Louis Méridier, *L'Influence de seconde sophistique sur l'oeuvre de Gregoire de Nysse*, cit., p. 6. Semnificativ în acest sens este faptul că Sfinții «Treierarhi» și Sfinții Grigorie de Nyssa de obicei «rămîn în corespondență cu dascălii lor păgîni și că această relație atestă solidaritatea unei legături (sufletești, n.n.) care, datorită divergențelor — adeseori absolute — de credință și de atitudine, n-a putut rezista decît ca o comunitate de entuziasm literar. Acest mod de compromis între creștinism și elenism, această cuplare între gîndirea creștină și retorica profană produce curiozitate prin însăși caracterul său paradoxal» (*Ibidem*, p. 5).

326. *Ibidem*.

327. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 194.

328. *Ibidem*, p. 195; Ferdinand Boulenger, *op. cit.*, p. XII—XIII.

329. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 196.

330. a) *Schema monodiei* (în tratare): vaiet (pentru prezent), elogiul (pentru trecut) vaiet (pentru viitor), b) *Schema cuvîntului de consolare* (παρὰμυθητικός λόγος) (în tratare): partea I, monodie; partea II-a, consolare.

331. (F. Boulenger, *op. cit.*, p. XX—XXI).

332. *Schema epitafului* (în tratare): I. Elogiul, adică encomionul, al cărui plan este redat de noi în text. II. Foarte puțin vaiet, ca punte de trecere (la): III. Consolare (*Ibidem*, p. XXIV—XXV).

333. Aftonios făcea distincție între epenos (laudă) și encomion (elogiu). După el, primul nu cerea lungi discursuri, pe cînd al doilea trebuia să respecte anumite reguli. (*Ibidem*, p. XV).

334. *Ibidem*, p. XXV. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 196.

negiricului retoric) propusă de Menandru : 1) Țara, orașul, naționalitatea : πατρίς, πόλις, ἔθνος; 2) Familia, γένος; 3) Cele în legătură cu nașterea, τὰ περὶ τῆς γενέσεως; 4) Calitățile naturale, τὰ περὶ φύσεως; 5) Educația sa, ἀνατροφή; 6) Copilăria, παιδεία; 7) Profesia (ocupatia), ἐπιτηδεύματα; 8) Faptele sale, πράξεις; 9) Succesele sale, τὰ τῆς τύχης; 10) Comparații, σύγκρισις³³⁵.

Așadar, specificul primordial al acestei elocințe este că sofistul aproape întotdeauna aplică o schemă pregătită dinainte. Noi vedem de la Menandru că toate cazurile posibile aparținând de genul epidictic fuseseră catalogate de către sofistă : fiecare își primise planul său special compus în mod amănunțit, sofistul trebuind să-și modeleze elocința sa după aceste tipare rigide³³⁶. Din această cauză, considerabila producție a sofisticii a doua care evoluează pe o durată mai mare de trei secole, degajă o impresie unică : artificialul ei. Ea este ruptă de viață. Sofistul nu este nici om politic, nici avocat, ci profesionist în probleme fictive, mijlocind teme a căror realitate este acoperită de simulacrul ei³³⁷. Astfel, «veac de veac, începînd încă din secolul al V-lea î.Hr., sofistii și retorii elaboraseră rețete, din ce în ce mai detaliate, mai riguroase și mai constrîngătoare, după care se putea vorbi și scrie frumos despre orice. Iar secolul al II-lea al erei noastre a fost o epocă de dominație aproape exclusivă a acestui tip de formalism³³⁸ (...). Într-adevăr, puțini erau mai prețuiți decît aceia în stare să încînte un ceas publicul avid, cu vorbe alese și melodioase, cu gânduri ingenioase și paradoxale, cu o ținută studiată în efectele ei dramatice și sugestive. Cuvîntul sărăcit de rostul lui (...) era iubit pentru el însuși, pentru fosforescența, cadența, eufonia lui, chiar dacă în formalismul său sterp nu aducea nici o idee nouă, nu chema spre nici o faptă și spre nici un ideal. Oamenii care practicau această artă umblau din oraș în oraș, de-a lungul și de-a latul imperiului, căutînd un public mereu proaspăt și stîrnind în el, fiecare după puterile sale, un entuziasm febril și hiperbolic»³³⁹. După metoda sofistă «chestiunea de fond importă puțin, ea servește, pur și simplu, de temă, de punct de plecare, pentru a nu zice de pretext. Noi sesizăm aici legătura care este între a doua și prima sofistă și anume că are dreptate Filostrate cînd spune că a doua nu trebuie să fie numită nouă, deoarece ea este veche, întrucît și într-una și în cealaltă se manifestă același spirit. Sofistica a doua, întocmai ca și cea a lui Gorgias, se bazează pe acest principiu că nu există idee adevărată sau falsă, că nu există decît idei în mod logic legate și că în fond totul se reduce la cuvînt. Marele secret este de a da publicului impresia unui tur de forță, surprinzător de bine executat, fără dificultate aparentă. Sofistul este în mod propriu un virtuos capabil să jongleze pe orice temă variații strălucite»³⁴⁰.

335. F. Boulenger, *op. cit.*, p. XXV—XXVI. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 197. Leonard Spengel *Rhetores Graeci*, t. III, Leipzig, 1893, p. 368—376; A. Ed. Chaignet, *La Rhetorique et son histoire*, Paris, 1888, p. 304.

336. Louis Mériadiér, *op. cit.*, p. 11.

337. *Ibidem*, p. 8.

338. Petru Creția, *Epos și Logos*, București, 1981, p. 70.

339. *Ibidem*, p. 122.

340. L. Mériadiér, *op. cit.*, p. 9.

Foarte iscusiți erau sofistii în domeniul cuvintărilor demonstrative, dat fiind că această elocvență de lux îi scutea de exigențele oratoriei practice și făcea ca artificialul sofisticii să se etaleze în mod liber. În acest caz «arta retorului consta în a enunța în legătură cu principalele puncte din schema de mai sus, considerații care se întorceau în favoarea celui pe care el și-a propus să-l celebreze, iar triumful său oratoric, provenit din asocierile cele mai ingenioase, era cu atât mai mare cu cât el putea să scoată mai multe motive de laudă din subiectele cele mai slabe»³⁴¹. Prin urmare, mai ales în această elocință, de apărat, «fondul avînd pentru el o foarte mică importanță, sofistul nu-și propune să gîndească just, să descopere sau să pună în lumină adevăruri; aici, ca și în exercițiile de școală, se simte condus de principiul că ideile sînt indiferente și că el ar fi fără îndoială incapabil de reflexii filosofice (...). Caracterele esențiale ale elocinței sofistice, așa cum se manifestă ele în operele unor autori ca: Aelius Aristides, Himerios, Libanios» Temistius, Proheresius, Dion de Prusa, Polemon, Herodius Atticus etc., sînt următoarele: 1) «Mai întîi extraordinara bogăție a invenției (...). Bune sau rele, puțin importă dacă ideile nu valorează decît prin efectele care se produc» în sufletele ascultătorilor, aceștia mirîndu-se nu de conținutul ideilor, înțeles de ei, ci de mulțimea și de indescifrabilitatea acestor idei. Așadar, sofistul vizează în mod unic virtuozitatea oratorică. Esențial pentru el este să «uimească publicul cu abundența inepuizabilă a resurselor sale»³⁴² (...); 2) Apoi gustul sofistului pentru argumentare și încă o argumentare intensă și îndrăzneată, nu numai în cuvîntările deliberative și juridice, ci chiar în operele genului epidictic, care nu pare compatibil cu întrebuintarea dialecticii. 3) Această subtilitate se transformă adesea în paradox, care este foarte iubit de sofisti³⁴³. 4) Obişnuința de a folosi comparația ca argument. 5) Tactul, măsura și tonul adecvat, în locul sincerității și lamentării necesare în cuvîntările patetice³⁴⁴. 6) Provocarea pateticului printr-o serie de exclamații și întrebări întreprinse, simulînd o dezordine de spirit inexistentă³⁴⁵. Mai sînt și alte caracteristici pe care le vom aminti în paginile care urmează.

În privința felului cum trebuie folosite elementele componente ale elogiului, Theon face o distincție generală între: a) elementele elogiului (τόποι, locuri comune) și b) modul în care trebuie să ne servim de acestea.

1) *Elementele elogiului*: Există trei baze ale elogiului: 1. — Bunurile exterioare; 2. — Bunurile trupesti; 3. — Bunurile sufletești. «1) Bunurile externe (τὰ ἔξωθεν). Acestea sînt după Theon, mai întîi originea (εὐγένεια); apoi patria (πόλις), naționalitatea (ἔθνος), stăpînirea lumescă (πολιτεία), rudenția; apoi educația (παιδεία), prietenia (φιλία), gloria (δόξα), puterea (ἀρχή), avuția (πλοῦτος), avantajul de a avea mulți sau buni copii (εὐτεκνία), o moarte ușoară (εὐθανασία); 2) Bunurile corpului, (ὑγεία), forța (ισχύς), frumusețea (κάλλος), vivacitatea simțurilor (εὐαισθησία);

341. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 197.

342. Louis Mériadiér, *op. cit.*, p. 11.

343. *Ibidem*, p. 12—13.

344. *Ibidem*, p. 14—15.

345. *Ibidem*, p. 16.

3) *Bunurile sufletului* (τὰ περι ψυχῆν). Acestea sînt : (...) mai întîi sentimentele virtuozose (τὰ σπουδαῖα ἡθικά): înțelepciunea (φρόνιμος), cumpătarea (σώφρων), curajul (ἀνδρείος), dreptatea (δικαίος), pietatea (ῥοῖος), noblețea (ἐλευθερίος), măreția sufletului (μεγαλόφρων), apoi acțiunile care decurg din acestea (...) a) *după obiectele sau consecințele lor* : Se vor lăuda faptele săvîrșite pentru binele altuia și nu cu un scop interesat ; (...) cele care au avut în vedere cîntea și nu utilul sau plăcerea ; (...) faptele săvîrșite de un particular în vederea binelui public (...), supliciile sau pericolele înfruntate pentru prieteni ; (...) b) *după împrejurări* : oportunitatea lor (διά τὸν καιρὸν) dacă le-a săvîrșit singur sau primul ; (...) dacă a fost pe cînd el nu avea pe nimeni ; (...) dacă a făcut mai mult decît alții ; (...) dacă a avut puțini colaboratori ; (...) dacă ceea ce a făcut depășește vîrsta săvîrșitorului ; (...) dacă este în ciuda oricărei experiențe ; (...) dacă faptele i-au adus pedeapsă ; (...) în fine, dacă ele au fost efectuate cu facilitare și promptitudine (...). La aceste locuri comune se pot adăuga multe altele ; de ex. : pentru ca elogiul să fie mai complet, se va aminti ideea că și oamenii de seamă au trebuit să moară ; se vor face ipoteze asupra a ceea ce el ar fi putut face dacă moartea nu l-ar fi surprins ; el va fi comparat cu persoanele ilustre ; se vor scoate efecte fericite din unele apropiieri de cuvînte, din omonime, din supranume (porecle, n.n.)³⁴⁶ etc.

2) *Modul de a pune topii de mai sus* (τὸ ποι) *în valoare* : Pentru tot ceea ce privește rasa, calitățile fizice și bunurile externe, (...) se va arăta că eroul s-a folosit de aceste avîntaje cu reflexie ; că a făcut-o cu moderație, dacă el a fost în prosperitate ; iar dacă a cunoscut adversitatea, că a știut să evite înjosirea, nedreptatea etc. Cînd se va ajunge la virtuți, se va începe prin a face o descriere generală a celor în care personajul s-a remarcat ; numai după aceea se vor aborda faptele care vor servi ca bază a elogiului. Se vor trece *sub tăcere acuzațiile* aduse *contra eroului*, căci o acuzație trezește ideea greșelilor care au putut fi comise ; ori «*aici nu trebuie făcută o apologie, ci un elogi*»³⁴⁷. Atît pentru cuvîntările funebre : *monodia*, *cuvîntul consolator* și *epitaful*, cît și pentru *panegiric*, vorbitorul apelează la locurile comune obișnuite ale *encomionului*, pe care însă, le combină de fiecare dată într-o altă ordine și în proporții diferite³⁴⁸, după specia pe care urmărește a o expune. Prin urmare, așa se prezintă esența metodică a retoricii sofiste, care influențînd aspectul formal al predicii de la începutul epocii de aur a Bisericii creștine, a dus la crearea panegiricului omiletic.

4. Adaptarea elementelor planului sofistic la cerințele panegiricului ca formă a predicii creștine

Fiindcă spațiul nu ne permite să prezentăm pe fiecare autor în parte, ne vom mulțumi doar să spicuiem din producțiile panegirice³⁴⁹ ale epocii de glorie a Bisericii, avînd în atenție numai aceste două puncte

346. F. Boulenger, *op. cit.*, p. XVI—XVII.

347. *Ibidem*, p. XVIII.

348. *Ibidem*, p. XV.

349. La cele amestecate cu vaiet (jeluire) și consolare, vom face abstracție de aceste însușiri, păstrînd în atenție singur elogiul.

de vedere : a) al planului (schemei) și b) al stilului (și al limbajului). În privința conținutului, adică a celor mai semnificative idei dogmatice morale, cultice, canonice etc., lăsăm ca ele să se întrevadă din citatele ce se vor aduce din aceste capodopere omiletice. Pentru început, să ne referim la *exordiu* (προοίμιον), luînd ca prim exemplu un pasaj din Panegiricul Sfîntului Grigorie Taumaturgul făcut de către Sfîntul Grigorie de Nyssa în care «aliura sofistică se vede din amplificarea (αἰγισ) făcută pentru a revela importanța subiectului și dificultatea de a-l trata convenabil»³⁵⁰ ; autorul spune că este pătruns de insuficiența sa, dar că faptele vor vorbi destul de bine : «de așa mare importanță este deci obiectul cuvîntării noastre ; pentru mine însă este din toate părțile fără primejdie de a ataca subiectul, fie că este în stare să atingă mărirea faptelor, fie că nu. Căci dacă vorbirea ar egala minunile, ea îi va pune în uimire pe ascultători prin fapte. Dacă însă rămîne în urma mărimii, atunci și în felul acesta faima celui elogiât este preamărită. Căci cel mai bun elogiul pentru un bărbat este cînd se arată că el nu poate fi egalat de puterea elogiatorilor»³⁵¹. În introducerea panegiricului Sfîntului Ciprian, făcut de către Sfîntul Grigorie de Nazianz se vedește aceeași înclinație spre amplificare : «Memoria tuturor martirilor trebuie sărbătorită și pentru toți cu rîvnă trebuie să ne deschidem limba și urechea și inima, vorbind și ascultînd cu bucurie ce se spune despre ei și socotind totul mai neînsemnat decît lupta lor (...). Tu însă, Ciprian, ești pentru mine lucrul și numele cel scump, tu valorezi pentru mine mai mult decît ceilalți martiri (căci martirii nu-i pizmuiesc pe martiri)»³⁵².

1) De obicei oratorul creștin abordează elogiul cu intenția de a se degaja complet de uzajul profan eliminînd mai ales «topii» *patriei și rasei*³⁵³. Dar el revine și uneori chiar zăbovește asupra acestora, cum se procedează în panegiricul Sfîntului Grigorie Taumaturgul amintit mai sus, în care, după ce autorul declară că evită să vorbească despre patria pămîntească a sfîntului, în favoarea celei cerești, revine explicînd semnificația numelui Pontul Euxin : «Totuși, nimeni să nu creadă că eu, fiindcă nu știu să spun nimic important despre patria și strămoșii bărbatului, sub pretextul că disprețuiesc asemenea lucruri, ascund rușinea lor. Căci cine nu cunoaște epitetul Pontului ? (...). Căci dintre toate țările și mările, singur acesta este numit ospitalier (euxinus) (...). Orașul (s.n.) marelui Grigorie este oarecum coroana tuturor orașelor

350. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 201.

351. Iohann Röhm, *Sf. Grigorie de Nyssa, Cuvîntare despre viața Sfîntului Grigorie Taumaturgul* în «Bibliothek der Kirchenväter», t. II, Kempten, 1874, p. 505. Iată și un pasaj de același gen de la Marele Vasile : «Cuvîntările de laudă întru pomenirea sfîntilor nu se pot supune regulilor oratorice ale cuvîntărilor de laudă, că oratorii, în discursurile lor au ca material pentru laudă faptele și întîmplările din lume ; dar pentru aceia pentru care lumea a fost răstignită (Gal. 6, 14), cum este cu putință ca ceva din cele din lume să le dea pricină de laudă ?» (Pr. D. Fecioru, *Sfîntul Vasile cel Mare, Scrieri, partea întâia*, în «Părinți și Scriitori Bisericești», nr. 17. București, 1986, p. 535.

352. I. Röhm, *Sf. Gr. de Nazianz, Cuvîntare la Sf. Martir Ciprian*, în «B. K.» t. I, p. 164—165.

353. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 201. Tradus exact (...) «simulînd a se degaja» (...) (*ibidem*).

din jur, pe care un conducător proeminent din numărul acelor care au întărit domnia romanilor, anume Cezar, din iubire și înclinare către loc, l-a socotit vrednic de a fi numit după numele său, Noua-Cezaree. Însă aceasta nu se potrivește cu scopul nostru, ca și cum am crede că noi prin aceasta am putea să-l prezentăm mai onorabil pe marele bărbat, dacă pământul este îngreunat de roade, dacă orașul este împodobit cu edificii frumoase, dacă pe marea învecinată are loc un transport bogat nestinjenit din toate părțile. Nici pe străbunii săi care precedaseră nașterea sa după trup, nu-i voi aminti în cuvîntarea mea (...). De asemenea cum și din cine s-a născut, sau în ce oraș a locuit la început, trecem cu vederea, ca necorespunzător cu scopul nostru actual, și noi vom să începem cu elogiile noastre acolo, unde a început viața lui virtuoașă»³⁵⁴ (...).

În panegiricul la marele mucenic Teodor, Sfîntul Grigorie de Nyssa spune că «patria nobilului a fost așadar țara dinspre răsăritul soarelui (...) acum însă el este un cetățean al lumii și un martir al întregului pămînt»³⁵⁵.

2) Deși este indicată obîrșia eroilor elogiați, se observă această tendință de universalizare, prin care ei devin simultan cetățeni ai lumii întregi și ai Cerului, cum se vede și în panegiricul Sfîntului Ciprian făcut de Sfîntul Grigorie de Nazianz. «Acest Ciprian a fost odinioară cartaginezul, de acum însă numele cel mai mare al său este cel al întregului pămînt»³⁵⁶.

În cuvîntul de laudă la Sfîntul nostru Părinte Efrem, Sfîntul Grigorie de Nyssa vorbește asemănător: «La acel Efrem mă gîndesc, care se află în gura tuturor creștinilor, Efrem Sirul, căci nu mă rușinez de obîrșia aceluia, de ale cărui obiceiuri sînt mîndru (...). Efrem care este cunoscut aproape pretutindeni sub soare (...). Efrem, care în adevăr este Enfratul duhovnicesc al Bisericii»³⁵⁷.

În panegiricul la cei 40 de mucenici, Sfîntul Vasile îi consideră pe acești cetățeni ai lumii, care prin jertfă au devenit locuitori ai Ierusalimului celui de sus, «mama lui Pavel și a celor asemenea lui». Dar neamul lor, în înțeles trupesc, este întreg neamul omenesc, iar în înțelesul spiritual, ei sînt frați între ei și fii ai lui Dumnezeu prin harul divin³⁵⁸.

În panegiricul închinat marelui său prieten, Sfîntul Grigorie de Nazianz spune că «dacă pentru alții este mare lucru să se fălească cu meritele strămoșilor, pentru Vasilie, dimpotrivă, este mare lucru că meritele sale personale se răsfrîng asupra strămoșilor, întocmai ca un

354. I. Röhms, *Sf. Grigorie de Nyssa, Cuvîntare despre... Sfîntul Grigorie Taumaturgul*, în «B. K.», t. II, p. 507—508.

355. I. Röhms, *Sf. Grigorie de Nyssa, Panegiric la marele mucenic Teodor*, în «B. K.», t. II ...cit., p. 495.

356. Idem, *Sfîntul Grigorie de Nazianz, Cuvîntare la Sfîntul Martir Ciprian*, cit., p. 165.

357. Idem, *Sf. Grigorie de Nyssa, Cuvînt de laudă la Sfîntul nostru Părinte Efrem*, în «B. K.», t. II ...cit., p. 465.

358. Pr. D. Fecioru, *Sfîntul Vasilie cel Mare, Scrieri, partea I-a ...cit.*, p. 535.

riu care curge înapoi, spre izvor»³⁵⁹, iar în necrologul surorii sale Gorgonia același sfânt autor declară: «Un altul n-are decît să proslăvească patria și familia decedatei și astfel să se țină scrupulos de regulile panegiricului». Și totuși, revine, dar condiționat: «De legea oratoriei, care dă reguli și orînduiește acest punct al retoricii, mă voi ține numai atît ca să fac amintire de părinții noștri, căci chiar n-ar fi drept să trecem sub tăcere pe nascătorii și educatorii (...) care cer de la mine și așteaptă zugrăvirea vieții lor (...). Mă gîndesc la Grigorie și la Nona, soția sa³⁶⁰ (...). De la ei a primit Gorgonia viața și cîntea, de la ei și sămînța temerii de Dumnezeu (...), lucruri care lipsesc multora care se fălesc mult cu obîrșia lor și sînt mîndri de faima strămoșilor. Însă dacă trebuie să vorbesc mai înțelept și mai măreț despre ea, Gorgonia are ca patrie Ierusalimul Ceresc, orașul acela care nu este văzut de ochi, ci numai de spirit, căruia noi îi aparținem ca cetățeni, spre care sînt îndreptați pașii și înclinările noastre, unde Hristos este cetățean și cetățeni ceata și comunitatea celor întîi născuți, care sînt însemnați în ceruri (Evrei XII, 22—23), care adoră pe marele ziditor al orașului prin contemplarea slavei Lui și-L înconjură în veșnic cor. Noblețea lor constă în păstrarea chipului Dumnezeiesc și în strădania de a deveni asemenea chipului de la început (...) aceasta o știu și o vestesc, sufletul ei este mai nobil decît tot ceea ce posedă tot Răsăritul (Iov I, 3) (...) se lipsește de nașterea ei de sus sau de jos și cîntărește după un îndreptar mai bun cu un cîntar mai bun decît face majoritatea; pentru ea aici nu decide singele ci viața, nu la rudenie și obîrșie privește ea, la cei ce sînt covîrșiți cu laudă sau dojană, ci numai la personalitate»³⁶¹.

3) După ce am dat exemple despre bunurile exterioare celui panegirizat, să trecem acum la cele care se referă la *nașterea* lui. În descrierea vieții Sfintei Macrina, făcută într-o vastă epistolă panegirică, despre care nu se știe precis cui i-a fost adresată, Sfîntul Grigorie de Nyssa spune că sora sa mai avea un nume tainic, de Tecla, poruncit în vis mamei sale, Emilia, în pragul nașterii copilei, de către o ființă maiestuoasă. Or, Sfîntului Grigorie i se pare că apariția nu avea ca rost, îndrumarea mamei sale la alegerea numelui³⁶², «ci mai curînd să prezică despre felul cum va fi viața copilei și să semnifice prin această identitate de nume că ea își alegea același gen de viață»³⁶³, ca Sfînta și marea Muceniță Tecla.

4) Să urmărim acum în ce fel prezintă autorii sfinți *calitățile naturale* ale celui panegirizat: *τα περί φύσεως*.

Sfîntul Grigorie de Nazianz, către cei adunați pentru comemorarea perechii (jumătății) sale duhovnicești, spunea: «Vom lăsa deci pe seama celor ce se interesează de așa ceva — frumusețea, voinicia și înfățișarea

359. Pr. Nicolae Donos, *Sfîntul Grigorie de Nazianz, Apologia și elogiul lui Vasilie*, Huși, 1931, p. 126.

360. I. Röhm, *Sfîntul Grigorie de Nazianz, Necrolog la sora sa Gorgonia*, în «B. K.», t. I ...cit., p. 359—360.

361. *Ibidem*, p. 361—362.

362. Pierre Marval, *Gregoire de Nysse. Vie de sainte Macrine*, Paris, 1971, p. 146—147.

363. *Ibidem*, p. 148—149.

lui Vasilie; și aceasta nu pentru că el ar fi fost inferior în această privință celor ce pun preț pe astfel de nimicuri și se ocupă numai de trup, mai ales dacă ținem seama de vremea când era încă tânăr și încă nu-și slăbise trupul prin asceză (...). Deci nu voi lăuda la Vasilie decît cele ce, în nici un caz, nu vor putea fi socotite de prisos sau străine de scopul acestei cuvîntări»³⁶⁴. Același Sfînt autor, lăudînd pe defunctul său frate Cezar, zicea: «Fără a vorbi de avantajele sale exterioare, de frumusețea sa, de statura sa înaltă, de grația în toate lucrurile, de perfecta armonie a persoanei sale³⁶⁵, (nu ne este propriu a ne făli cu aceste calități, care de către alții sînt totuși considerate destul de importante) eu voi continua povestirea mea și voi veni la ceea ce mi-ar fi dificil de a tăcea chiar dacă eu aș vrea aceasta (...). Cezar era deasupra tuturor celorlalți prin rapiditatea și evidența inteligenței sale (...)»³⁶⁶.

În panegiricul mucenicilor de la Sevasta, Sfîntul Vasilie descrie vigoarea lor fizică și morală doar în cîteva cuvinte: «Deosebiți de toți ceilalți prin mărimea trupului, prin floarea și puterea vîrstei, au fost rînduiți să slujească în armată»³⁶⁷.

În fine, în necrologul împărătesei Flacillia, Sfîntul Grigorie de Nyssa spune despre aceasta: «În ea se întrunea orice calitate a trupului și a sufletului și ea oferea vieții omenеști o minune de necrezut, cît de multe bunătăți puteau să se cuprindă unite cu un suflet într-un trup; (...) (Căci ce frumusețe ar mai putea prezenta cineva, care să fie superioară aceleia care se arată la ea? privirea ei ar putea fi suficientă pentru viața nepoților!) ea însă cum era nu se poate descrie în cuvinte. Căci arta n-a lăsat despre ea nici un chip exact și chiar dacă unul ca acesta există în picturi sau statui, toate rămîn în urma adevărului»³⁶⁸.

5) Cu privire la *educație* (ἀνατροφή) Sfîntul Grigorie de Nyssa spune despre Sfîntul Grigorie Taumaturgul: «Acest mare bărbat și-a însușit întreaga cultură a elinilor și devehi, deoarece din proprie experiență cunoscuse slăbiciunea și dubioasa știință a învățătorilor lor, un discipol al Evangheliei (...) și în Egipt, în marele oraș al lui Alexandru (...) oferă tovarășilor săi de o vîrstă cu el ciudatul spectacol de a vedea un tînăr care era împodobit cu abstenența, care depășea vîrsta lui»³⁶⁹.

Despre Cezar, Sfîntul Grigorie Teologul spunea că el excela în toate științele, cum alții excelează într-una singură, și că geometria și astronomia erau înțelese de el ca științe ale armoniei divine în lume. Cît despre medicină, era primul din imperiu în această specialitate³⁷⁰. Din această cauză, cu toate că a declarat sus și tare că este creștin, el

364. Pr. Nicolae Donos, *Sf. Grigorie de Nazianz, Apologia și elogiul lui Vasilie ...cit.*, p. 127—128.

365. Saint Gregoire de Nazianz, *Eloge funebre de Cesaire son frere, dans «Les auteurs grecs»*, Paris, 1860, p. 18.

366. *Ibidem*, p. 20.

367. Pr. D. Fecioru, *Sf. Vasilie cel Mare, Scrieri ...cit.*, p. 535.

368. I. Röhm, *Sfîntul Grigorie de Nyssa, Cuvînt funebru la Împărăteasa Flacilla*, în «B. K.», t. II ...cit., p. 537—538.

369. *Ibidem*, p. 511.

370. Saint Grégoire de Nazianz, *Eloge funebre de Cesaire*, ...cit., p. 21, 22.

nu a fost exilat, împăratul Iulian dorind «foarte mult să-l păstreze pe Cezar, a cărui știință era ornamentul curții lui»³⁷¹.

În panegiricul Sfintului Ciprian, Sfintul Grigorie de Nazianz spune : «Despre știință sa depun mărturie operele sale, căci a compus multe și mărețe lucrări pentru noi, după ce prin îndurarea lui Dumnezeu Care creează și transformă totul, el și-a îndreptat formația sa spre mai bine, supunînd-o rațiunii»³⁷².

În panegiricul distinsului său amic, Sfintul Grigorie relevă : «Încă din vîrsta cea fragedă Vasilie a primit de la marele său tată (...) cea mai curată educație, pe care dumnezeiescul David o numește «de zi» în contrast cu cea «de noapte» (...). După ce și-a însușit pe deplin educația din casa părintească, cit este necesar pentru a se orienta în viață (...) a plecat la Cezarea (...)»³⁷³, metropolă a culturii (...). De aici a mers la Bizanț, capitala Orientului, renumită pentru cei mai desăvîrșiți oratori și filosofi (...). De aici a fost trimis de Dumnezeu și mînat de străsnica lui sete de știință la Atena (...)»³⁷⁴. Eu eram ceva mai demult la Atena (...)»³⁷⁵. Cînd după trecerea timpului ne-am mărturisit reciproc aspirațiile intime și că ținta străduințelor noastre este filosofia, din acea clipă am avut totul în comun (...)»³⁷⁶. Se părea că avem amîndoi un singur suflet care pune în mișcare două corpuri (...). Un singur lucru urmăream amîndoi, virtutea și realizarea speranțelor viitoare, să trăim, adică, viața viitoare înainte de a fi părăsit pe cea de aici. Cu privirile ațintite spre această țintă (...), petreceam și noi cu prieteni, dar nu cu cei desfrînați, ci cu cei cumpătați, nu cu cei scandalagii, ci cu cei mai cuminți și cu care petrecerea ne era de folos, dîndu-ne bine seama că *mai ușor poți contracta viciul, decît să te deprinzi cu virtutea, după cum mai ușor capeți boala decît să redobîndești sănătatea*. Cit privește studiile, iubeam nu atît pe cele plăcute, cit mai ales pe cele folositoare, pentru că cele dintîi împing pe tineri spre viciu, pe cînd celelalte spre virtute. Numai două căi cunoșteam amîndoi (...), cea dintîi ducea spre casele noastre sfinte și spre profesorii care propovăduiau în ele, pe cînd cea de a doua la profesorii de științe profane (...)»³⁷⁷. Să readucem însă cuvîntarea pe făgașul ei ! (...). Cine era mai stimat ca dînsul, fie dintre tineri, fie dintre bătrîni ? (...). Cine avea mai puțin nevoie de erudiție, din cauza caracterului său ? Și cu toate acestea, cine a avut mai multă erudiție, pe lîngă un astfel de caracter ?³⁷⁸ (...). La el găsim cea mai strînsă unire între sîrguință și talent și doar aceste două calități duc la progresul științelor și artelor (...). Cine se poate compara cu dînsul cînd

371. *Ibidem*, p. 50.

372. I. Röhm, Sf. Gr. de Nazianz, *Cuvîntare la Sfintul martir Ciprian*, în «B. K.», ...cit., p. 166.

373. Pr. N. Donos, *Sfintul Grigorie de Nazianz, Apologia și elogiul Sfintului Vasilie*, cit., p. 129—130.

374. *Ibidem*, p. 131—132.

375. *Ibidem*, p. 133.

376. *Ibidem*, p. 137. Aici ca și în multe alte locuri din scrierile Sfîinților Părinți, cuvîntul *filosofic* are sensul de *viață ascetică*. (*Ibidem*).

377. *Ibidem*, p. 138—139.

378. *Ibidem*, p. 141.

este vorba de retorică (...), de gramatică (...) ³⁷⁹, de filosofie ? (...). În ce privește astronomia, geometria și matematica n-a-nvățat decît atît cît era necesar ca să nu poată fi pus în încurcătură de specialiști ; restul l-a neglijat ca nefolositor pentru cei care au ca țintă pietatea (...). Medicina (...) a studiat-o (...) mai mult din latura principală și întrucît ea pune în legătură cu filosofia (asceza) ³⁸⁰. De educația Macrinei, Sfîntul Grigorie de Nyssa spune că s-a ocupat mama lor, care a introdus-o în operele poetice, dar a ferit-o de indecențele mitologice instruind-o mai cu seamă din acele părți ale Sfintei Scripturi care contribuie mai bine la cultivarea vieții morale, încît orice făcea sfînta panegirizată «pretutîndeni ea păstra cu ea psalmodia ca pe un tovarăș fidel de care nu se îndepărta nici o clipă» ³⁸¹.

6) Cu privire la toposul *copilăriei* (*παιδεία*) să-l ascultăm iarăși pe Sfîntul Grigorie de Nyssa despre Sfîntul Grigorie Taumaturgul : «Deși lipsit de supraveghere și conducere prin moartea părinților săi, în vîrstă cu totul fragedă, chiar de la început, la vremea cînd mîntea la cei mai mulți în avîntul tinereții încă nu este dezvoltată, rătăcind în aprecierea binelui și asupra a ceea ce au să devină la vîrsta împlinită, (...) el s-a arătat departe de tot ceea ce tinerețea se lasă captivată : călărie, vinătoare, podăbă, haine strălucitoare, zaruri, moliciune, dirijîndu-și neîntîrziat întreaga activitate spre dobîndirea virtuților, îndreptîndu-și stăruința pe rînd spre lucrul care corespundea vîrstei din momentul respectiv. Începutul spre dobîndirea virtuților l-a făcut însă cu silința după înțelepciune, acesteia urmîndu-i, ca un mînz înhămat alături, cum-pătarea, însă, tovarășul de luptă pentru amîndouă, a fost abstenența ; la smerenie și blîndețe el ajunsese prin disprețuirea bogăției. Căci nu există un alt izvor de mîndrie și îngîmfare decît acele patin. pe care setea de cîștig le are în slujba ei» ³⁸².

7) După cum s-a văzut și pînă aici, *preocupările eroilor creștini* sînt de natură religios-morală ca : mărturisirea dreptei credințe, pietatea, virtutea, rugăciunea, milostenia, postul, iertarea și împăcarea cu semenii etc. Dar nici preocupările practice ca păstoritul sau ostășia nu sînt uitate atunci cînd cei ce le practică au pe Hristos în inimă. Despre Mamant, Sfîntul Vasilie spune că era păstor : «El descrie această existență umilă, săracă și ruptă de contactul cu oamenii, ca pe o excelentă școală a virtuții. El era cioban, spune el, neroșind să mărturisească aceasta, cum făceau păgînii». Școala retorică sofistă «nu prevedea asemenea subiecte și nu găsea deloc într-o profesie atît de simplă motive de laudă». Dar Sfîntul Vasilie găsește că «modesta meserie a martirului nostru nu are nimic vrednic de disprețuit. Înainte de el, Abel, Moise, Iacob, regele David au dus turmele la păscut. Și Hristos Însuși, nu s-a numit El păstorul cel bun ?» ³⁸³.

379. Ibidem, p. 142. Prin «gramatică» pe atunci se înțelegea îndeosebi stilistica și poetica.

380. Ibidem, p. 142—143.

381. P. Marval, Grégoire de Nysse, Vie de sainte Macrine ...cit., p. 150—151.

382. I. Röhm, Grégoire de Nysse, Cuvîntare despre viața Sfîntului Grigorie Taumaturgul, în «B. K.», t. II ...cit., p. 508—509.

383. H. Délehayé, op. cit., p. 199—200.

Preocuparea majoră a Sfântului Arhidiacon Ștefan era, pe lângă slujba de diacon, slujirea cuvîntului Dumnezeuiesc, după cum ne încredințează Sfîntul Efrem Sirul în panegiricul său : «Cel mai curajos întemeietor al oștirii martirilor (...) a strălucit de atîta har și s-a arătat plin de atîta putere, că, potrivit vechilor alcătuirii de fabule, dacă virtutea ar fi coborît din cer ca să se întrupeze, n-ar fi găsit sălaș mai potrivit decît inima curajoasă și eroică a lui Ștefan (...). Cuvîntul celui dintîi martir nu era gol, îl urmau minunile. Într-adevăr, el a dăruit celor șchiopi mersul, iar bolnavilor sănătatea ; celor cuprinși de tot felul de neputințe le-a dăruit vigoarea. «Făcea minuni și semne». Cuvîntul lui era glas vizibil, glas pe care l-a văzut în Dumnezeiasca descoperire Ioan, scriitorul de taine (...) (Apoc. 1, 12)»³⁸⁴.

Iată și descrierea activității de episcop tămăduitor și judecător a Sfîntului Grigorie Taumaturgul din panegiricul făcut de către Sfîntul Grigorie de Nyssa : «În vreme ce atunci toți locuitorii orașului și din împrejurimii erau plini de uimire pentru minunile sale apostolice și credeau că toate cuvîntările și faptele sale ar fi săvîrșite și vorbite de o putere dumnezeiască, tot așa nu crezură că în diferendele lumești ar putea fi pentru ei un alt scaun de judecată mai indicat, ci fiecare neînțelegere și orice încurcătură greu de limpezit era soluționată prin sfaturile sale (...)»³⁸⁵. El nu-și îndeplinea vindecările minunate prin anumite preparative improvizate, ci-i era de ajuns, pentru alungarea duhurilor rele și vindecarea trupurilor, să apropie de bolnav suflarea gurii sale cu ajutorul omoforului»³⁸⁶.

Despre Gorgonia, Sfîntul Grigorie de Nazianz spune : «Înțeleptul Solomon laudă în înțeleapta sa artă pedagogică — mă gîndesc la pildele sale — pe femeia care în interiorul casei sale conduce cu cînstă, și îndatoririle femeii le îndeplinește bărbătește (...), cinstită și harnică. Dacă însă aș voi s-o laud pe sora mea din pricina acestor lucruri, atunci aș face același lucru, ca și cînd aș lăuda statuia pentru umbra ei sau ieul pentru ghearele sale ; dimpotrivă, n-aș da nici o atenție la ceea ce este mai mare și mai desăvîrșit (...). Ea a făcut căsătoria vrednică de laudă prin purtarea ei, (...) a fost copiilor ei pildă pentru orice virtute (...)»³⁸⁷, înțelepciunea și pietatea ei însă nu i-o poate zugrăvi nici un cuvînt (...). Ce pricepere era mai ascuțită ca a ei ? (...). Cine vorbea așa de puțin ca ea și care se ținea înlăuntrul hotarelor ce sînt puse sexului femeiesc ?»³⁸⁸. Așadar, preocuparea principală a Gorgoniei este înaintarea în virtutea creștină.

8. Asupra *faptelor* (πραξεις) sfîntului panegirizat se observă la autorii panegiricilor omiletice o nesiguranță în plasarea lor față de schema menandrică, unii confundindu-le cu cele referitoare la punctul anterior

384. A. Βόρτολι, E. τοῦ Συρίου ...cit., Cuvînt panegiric la Sfîntul Ștefan, primul martir al lui Hristos ...cit., p. 359.

385. I. Röhm, Sf. Grigorie de Nyssa, Cuvîntare despre viața Sfîntului Grigorie Taumaturgul ...cit., în «B. K.», t. II, cit., p. 528.

386. Ibidem, p. 543.

387. Idem, Sf. Grigorie de Nazianz, Necrolog la sora sa, Gorgonia, în «B. K.», t. I ...cit., p. 364.

388. Ibidem, p. 366.

sau cu cele ce aparțin de treapta următoare (succesele), iar cei mai mulți înlocuindu-le cu descrierea virtuților. Rezervînd actele și calitățile culminante pentru punctul care urmează, iată cîteva descrieri de fapte și virtuți din noua scară valorică a panegiriștilor noștri.

În panegiricul Sfinților Apostoli Petru și Pavel, Sfîntul Leon cel Mare grăiește celui dintîi : «Așadar, preafericite apostole Petru (...), nu te temi de Roma, deși în curtea lui Caiafa te speriașezi de o slujnică a marelui preot. Erau, oare, mai mici puterea lui Claudius sau cruzimea lui Nero, decît judecata lui Pilat sau furia iudeilor ? Deci puterea dragostei biruia izvorul spaimei (...). Încrederea ta de asemenea, a fost spornită de semnele atîtor minuni, de împărtășirea atîtor daruri duhovnicești și de atîtea dovezi ale puterii tale. Deja tu învățașezi popoarele venite de la tăierea împrejur : deja întemeiașezi Biserica Antiohiei, unde s-a născut nobilul nume de creștin ; deja vestiseși cuvîntul Evangheliei în Pont, Galatia, Capadocia, Asia și Bitinia (...)»³⁸⁹.

În panegiricul Sfîntului Efreem Sirul, Sfîntul Grigorie de Nyssa spune printre altele : «Acum în ce constă la el lucrul din care am hotărît să-i împletim laudă ? În faptă și contemplare, în al căror alai se găsește mulțimea feluritelor virtuți, credință, nădejde, dragoste, cucerinicie față de Dumnezeu, studiul dumnezeieștilor Scripturi, sfîntirea sufletului și a trupului, lacrimi necurmăte, viața retrasă, retragerea de la un loc la altul, fuga de cei răi, învățătură ce-i curgea neîncetat de pe buze, rugăciune continuă, post și veghe fără măsură, dormitul pe pămînt și o viață indescrîpibil de severă, sărăcie și umilință în cel mai înalt grad, milă ce-l ridică peste natura omenească, zel înflăcărat față de dușmanii furioși și pentru a vorbi pe scurt, tot ceea ce de obicei îl modelează pe om după chipul lui Dumnezeu»³⁹⁰.

La rîndul său, Sfîntul Efreem Sirul, spune în panegiricul primului mucenic : «Șocoteau cei întru totul răi chiar numai cu privire să-l înspăimînte pe neînvinsul fruntaș. Și cu toate acestea, Ștefan nu înecetăză a teologhisi. Dezleagă probleme, limpezește chestiuni greu de priceput și învinge Sinedriul». «Și nu puteau sta împotriva înțelepciunii și a duhului cu care el vorbea. Și sfîntul i-a înfruntat pe față pentru a le face de ocară neputincioasa îndrăzneală»³⁹¹. Despre sora sa, Gorgonia, Sfîntul Grigorie Teologul spune că aceasta «în ascuns se ocupa zelos cu rugăciunea și cu practicarea faptelor bune (...)»³⁹² a împodobit bisericele cu daruri (...) s-a interesat de cazurile de nenorocire (...) averea și bunurile ei, în mod egal au stat la dispoziția tuturor nevoiașilor ca niște bunuri ale lor (...)»³⁹³ și (...) și-a supus trupul postului (...). Și (...) în ceea ce privește înțeleapta melodie a cîntecului psalmilor și citirea și meditația Sfîntelor Scripturi (...) șederea în genunchi (...) sau rugă-

389. *Sfîntul Leon cel Mare, Predici*, vol. IV, p. 13—14, traducere dactilografată, semnată de Pr. Antofie Radu din Buzău.

390. I. Röhm, *Sfîntul Grigorie de Nyssa. Cuvînt de laudă la Sfîntul nostru părinte Efreem* în «B. K.», t. I ...cit., p. 467.

391. A. Βόρτολ, *Cuvînt panegiric la Sf. Ștefan ...cit.*, în op. cit., p. 359.

392. I. Röhm, *Sf. Grigorie de Nazianz, Necrolog pentru sora sa Gorgonia*, în «B. K.», ...cit., p. 368.

393. *Ibidem*, p. 367.

ciunea (...), care bărbat sau care femeie ar putea să se laude că a întrecut-o !»³⁹⁴ (...).

În fine, să amintim câteva din minunile Sfântului Grigorie Taumaturgul înfățișate de cunoscutul său panegirist : a) Demonizarea și vindecarea imediată a desfrânatei care-i ceruse bani în fața unor colegi ai lui din Alexandria Egiptului, invocând niște raporturi sexuale insinuate³⁹⁵. b) Convertirea slujitorului unui templu³⁹⁶ prin izgonirea și readucerea duhurilor rele în locașul idolesc și prin mutarea unei pietre mari numai cu cuvîntul. c) Ocrotirea unei biserici, zidită din inițiativa lui, la un cutremur care a distrus aproape tot orașul din temelie³⁹⁷. d) Asanarea unui lac și transformarea lui în pămînt arabil³⁹⁸. e) Fixarea unui zăgaz perpetuu riului Likos, într-un loc unde acesta făcea ravagii³⁹⁹. f) Descoperirea vredniciei de episcop pentru orașul vecin Comana în personalitatea ascunsă intenționat sub zdrențe de cărbunar de către un înțelept numit Alexandru⁴⁰⁰. g) Moartea drumetului prefăcut mort, pentru a cărui «îngropare» tovarășul lui ceruse milostenie⁴⁰¹. h) Convertirea denunțătorului său (al Sfîntului Grigorie Taumaturgul n.n.) prin faptul că oamenii lui Deciu, în locul Sfîntului și al fostului slujitor al templului convertit și devenit diacon, vedeau doi copaci, în timpul urmăririi⁴⁰². Una dintre faptele importante ale Sfîntului Grigorie Taumaturgul este că «înmulțea zelul în slujirea lui Dumnezeu în toate comunitățile, orînduind sărbătorile pentru aceia care luptaseră pentru credință și aducînd unul de aici, altul de dincolo trupurile sfinților martiri, ei se adunau după împlinirea cercului anului și se bucurau prăznuind sărbătorile în cinstea martirilor»⁴⁰³.

9. *Succesele* (τὰ τόχης) la sfinții martiri se relevă îndeosebi prin jertfa lor supremă, pe cînd la ceilalți sfinți, prin diferite alte acțiuni și virtuți. Să alegem și pentru acest punct citeva exemple : Despre biruința întîiului mucenic, Sf. Efreim Sirul spune : «Doamne Iisuse, primește duhul meu ! (...) Domnul meu, primește obositul meu suflet cît mai repede (...). Lucrarea ta am săvîrșit-o (...). M-am împotrivit cît am putut vrăjmașilor Tăi (...). Arătat-am oamenilor că rănile pentru Tine sînt

394. *Ibidem*, p. 368—369.

395. *Idem*, *Sf. Gr. de Nyssa, Despre viața Sf. Gr. Taumaturgul ...cit.*, în «B. K.», t. II, ...cit., p. 511—512.

396. *Ibidem*, p. 520—523. Aceasta s-a întîmplat cînd a intrat Sfîntul Grigorie Taumaturgul pentru prima oară în Sevasta Armeniei — unde a găsit doar 17 creștini — pe care avea s-o arhipăstorească și s-o creștineze complet. (Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Patrologie...* 1956, p. 107).

397. I. Röhm, *Sf. Grigorie de Nyssa, Cuvîntare despre viața Sfîntului Grigorie Taumaturgul...* în «B. K.», t. II, ...cit., p. 528.

398. *Ibidem*, p. 529—532. Acest loc era moștenit de doi frați care se certau pentru el. În acest fel, Sfîntul Grigorie Taumaturgul (făcătorul de minuni) i-a împăcat.

399. Prin înfigerea toiagului său, care s-a transformat în copac. Riul se numea λυγός — lup (*Ibidem*, p. 532—535).

400. *Ibidem*, p. 535—541.

401. Prin lăsarea mantalei Sfîntului peste cel culcat în mijlocul drumului (*Ibidem*, p. 541—543).

402. *Ibidem*, p. 546—547.

403. *Ibidem*, p. 552.

izvoare ale nemuririi și chinurile pentru Tine, plăceri : Moartea sufărută pentru Tine este odihnă. Moartea pentru Tine este somn. Primește deci duhul meu. Fă-mă moștenitor al împărăției Tale, pentru care m-am nevoit cu atâtea pietre, cu care m-au doborât vrăjmașii nerecunoscători ai Dumnezeirii Tale. Dăruiește-mi cununa dreptății Tale, acolo sus în cer, pe care mi-au împletit-o luptele mele. Doamne, primește duhul meu ! Dar, iată, văd cerurile deschise. Și pentru Ștefan n-a fost suficient să se deschidă o ușă, nu. De aceea, după cum, cînd se întorceau în patrie cei ce primiseră premii la jocurile olimpice nu intrau în cetate prin poarta comună, ci prin aceea pe care concetățenii o făceau mai largă și cu măreție, tot astfel și cînd Ștefan intra triumfător, nu de la jocurile olimpice, ca în vechime ci de la lupta cu oastea diavolească și trebuia să intre în metropola împărăției cerești, împăratul făpturii i-a oferit o nouă intrare în cer, ca să intre protomartirul pe o nouă poartă pe care a văzut-o Ioan : «Iată o ușă a fost deschisă în cer», a cărei intrare preaînțeleptul arhitect a construit-o mai largă spre bucurie și veselie. «Văd cerurile deschise». Și era întru totul potrivit să treacă pe o nouă poartă Ștefan, primul care a îndrumat spre fericirea de sus pe toți acei care l-au urmat în mucenicie ; pentru că trebuia să atragă cu cuvîntul său și alți martiri, de aceea i s-a deschis paradisul. «Pe mulți martiri i-ai adus la Domnul, de aceea ți s-a deschis cerul», cîntă și Biserica astăzi (La laudele sărbătorii, troparul 3) ⁴⁰⁴.

În panegiricul sfinților 40 de mucenici, marele Vasilie relatează : «Iar cînd aceia se nevoia(u), iar acesta pîndea ce va să fie, au văzut vedere străină, puteri oarecare din ceruri, pogorîndu-se și ca de la împăratul daruri mari împărțind ostașilor care celorlalți tuturor împărțea darurile, iar pe unul numai l-au lăsat nedăruit, nevrednic judecîndu-l de cinstirile cerești. Carele îndată întru ostenele slăbind, la cei potriviți au alergat. Vedere vrednică de jale dreptilor (...) și ce este mai vrednic de milă, că și de viața cea cerească s-a scăpat, și nici pe aceasta nu au dobîndit (...). Iar muncitorul acela ostaș, îndată ce l-a văzut pe el abătîndu-se și către bae alergînd, s-a așezat pe sine în locul celui ce și-a(u) lăsat rîndul : și aruncînd hainele s-a(u) amestecat cu cei goi, strigînd același glas cu sfinții : «Cristian sint». Și (...) s-a(u) numărat cu mucenicii (...). Și așa începîndu-se ziua, încă suflînd ei, s-au dat focului și rămășițele focului s-au aruncat în rîu (...). Al acelora este glasul». «*Trecut-am prin foc și prin apă și ne-ai scos pe noi întru odihnă* (...)» ⁴⁰⁵ (Is. 65, 11).

În panegiricul sfintei mucenițe Iulita, scris de același autor, citim : «Și după ce de multe ori, întrebată fiind (...) același glas lăsa, roabă a lui Hristos pe sine numîndu-se și blestema pre cei ce o îndemna la lepădarea de Hristos : atuncea judecătorul nedreptății nu numai că o au lipsit de averile acelea care cu nedreptate și afară de pravile i se luase, ci și de însăși(i) viața o au păgubit, precum socotea, dîndu-o focului. Iar

404. A. Βόρτολι, op cit., p. 362—363.

405. Băbeanu Matei, *Sfîntul Vasilie cel Mare. La cei Patruzeci de mucenici*, în : *Cuvînte puține oarecare din cele multe ale celor între sfinți părinților noștri VASILIE cel MARE și GRIGORIE CUVÎNTĂTORUL DE DUMNEZEU*, București, 1827, fila 67. (A se vedea și Pr. D. Fecioru, *Vasile cel Mare, Scrieri ...cit.*, p. 540—541).

ca către nici una din cele de veselie ale vieții acesteia nu alergau așa cu osîrdie, precum au venit la văpaia aceea (...) îndemnînd pre muerile cele ce sta de față să nu slăbească întru ostenelele cele pentru buna credință (...) «dintru aceeaș», zicînd, «sîntem frămîntătură cu bărbații, după chipul lui Dumnezeu». Aceasta grăind a(u) sărit în foc. Iar el (...) pre suflet l-a(u) trimis în latura cea cerească (...) iar pre cînstitul trup l-a(u) păzit întreg rudeniilor și celor de aproape. Carele aflîndu-se pus în tînda celei mai frumoase biserici a cetății, sfințește cu adevărat locul, sfințește și pe cei ce merg la locul acela ⁴⁰⁶.

Asemănător cu acesta este și sfîrșitul vieții marelui mucenic Teodor înfățișat de Sfîntul Grigorie de Nyssa: «După aceste chinuri urmă temniță (...). Cum el însă, în ciuda multor încercări rămase statornic în mărturisirea și în frica lui Dumnezeu, se dădu asupra lui sentința judecătorească de condamnare și fiind osîndit la moartea prin foc, merse el însuși frumosul și fericitul drum spre Dumnezeu; însă nouă ne-a lăsat în urmă ca învățătură amintirea luptei sale și el se roagă la Dumnezeu pentru ceea ce este de folos» ⁴⁰⁷. Dar iată și succese neînsoțite de mucenicie, obținute ca răsplată a muncii și vredniciei deosebite.

În panegiricul Sfîntului Vasilie, prietenul său scrie: «Astfel am ajuns cei mai distinși pentru profesorii și colegii noștri, ba am ajuns cei mai celebri oameni în toată Grecia. Faima noastră a trecut și dincolo de hotarele Greciei, după cum am aflat din povestirile multora. Profesorii noștri doar erau cunoscuți pretutindeni unde se vorbea de Atena. La fel și noi: unde se ducea vestea de profesorii noștri, ajungea și faima noastră, astfel că nicăieri nu eram necunoscuți, ci ajunsesem mai celebri decît Oreste și Pilade, decît Moleonizii cei cîntați în versurile lui Homer renumiți pentru strînsa lor unire în timp de primejdie și pentru arta cu care mînau amîndoi un car, cu-n singur bici, cu-n singur frîu» ⁴⁰⁸.

În panegiricul Sfîntului Atanasie, Sfîntul Grigorie Teologul făcea o amplă descriere a primirii marelui prelat la întoarcerea lui din al doilea exil ⁴⁰⁹, de către populația Alexandriei: «se întoarce luptătorul nostru din mărețul surghiun, căci așa numesc eu fuga sa care a avut loc pentru Treime și cu Treimea, și în așa bucurie întîlnește locuitorii orașului și aproape întregul Egipt care curge puhoi din toate părțile și capetele (lumii) ⁴¹⁰ (...) așa încît deși în decursul tuturor secolelor adesea și multora li s-au arătat onorurile unei primiri sărbătorești (...), despre nimeni nu se relatează ceva care să-l depășească pe acesta ca parti-

406. (Temei creștin pentru cinstirea sfintelor moaște). Idem, *La Mucenița Iulita în Cuvinte puține ...cit.*, fila 124; A se vedea și: Pr. D. Fecioru, *Sfîntul Vasilie cel Mare, Scrieri ...cit.*, p. 387—388.

407. I. Röhm, *Grigorie de Nyssa, La marele mucenic Teodor ...cit.*, fila 499—500. Acest îndemn la rugăciune către sufletele martirilor constituie pentru noi o mărturie a vechimii cultului sfinților.

408. Pr. N. Donos, *Sf. Grigore de Nazianz, Apologia și elogiul Sfîntului Vasilie, (...) cit.*, p. 141.

409. Primul exil al Sfîntului Atanasie fusese sub împăratul Constantin, iar acesta sub Constanțiu, după care a urmat altul sub Iulian. (I. Röhm, *Sfîntul Grigorie de Nazianz, Panegiric la Sfîntul Atanasie, episcopul Alexandriei*, în «B. K.», t. I, cit., p. 206).

410. *Ibidem*, p. 201.

cipare numeroasă și strălucire (...), căci după sex și vîrstă și bresle împărțiți (...) cu toții erau un fluviu. Un poet fără îndoială l-ar fi comparat cu Nilul, care cu adevărat duce cu sine aur și care, bogat în spice (adică acel fluviu de oameni) care se întindea de la Alexandria la Chereea, lung cît o zi de drum, cred eu, sau mai lung (...). Un minz îl purta — vă rog nu mă acuzați de copilărie — aproape nu altfel decît (cum îl purta n.n.) acela pe Iisus al meu (...) desigur o copie a intrării lui Iisus: mulțimile care treceau pe dinaintea Lui strigînd și dansînd (...). Trec peste aplauzele întregului popor, risipă de alifii plăcut mirositoare, solemnitățile neîntrerupte toată noaptea, luminarea întregului oraș, ospetele oficiale și în familie și toate celelalte cu care orașele își manifestă bucuria (...). În chipul acesta intră acest bărbat minunat în orașul său și cu un alai atît de mare și sărbătoresc»⁴¹¹.

10. Cu privire la ultimul topos al tratării — *συγκρίσεις* — remarcăm că, după metoda sofistă, comparațiile se puteau face ori după fiecare punct, ori la sfîrșit, ori și într-un fel și într-altul⁴¹².

Dintre toate producțiile omiletice cu aspect panegiric ale epocii de care ne ocupăm, înțietatea, din acest punct de vedere, ni se pare că aparține elogiului Sfintului Vasilie cel Mare scris de fratele său Grigorie de Nyssa, din care cităm: «Mai întii hrana duhovnicească a sărbătorilor ne-au deschis-o Apostolii și profeții. Căci tocmai aceștia au într-adevăr, cele două daruri ale harului, duhul apostolic și pe cel al profeției. Ei însă sînt următorii: Ștefan, Petru, Iacob, Ioan, Pavel. După aceștia apoi (...) mă gîndesc la vasul alegerii, sublimul în trăire și cuvînt Vasilie, favoritul lui Dumnezeu de la naștere, care după purtarea sa din tinerețe era bătrîn, care ca Moise era instruit în orice înțelepciune a științei păgîne, care în sfintele scripturi din copilărie pînă la săvîrșirea sa, a găsit hrană, creștere, maturitate⁴¹³ (...). Căci virtutea stă în voință nu în timp. De aceea credința trebuie comparată cu credința și vorba cu vorba (...); dacă după timp Pavel a venit mai înainte și Vasilie a apărut după mai multe generații, privești o lucrare a dumnezeieștii economii a mîntuirii oamenilor, nu o dovadă a unei virtuți mai mici. Căci și Moise este mult mai tirziu ca Avraam și Samuel ca Moise și Ilie ca acesta și decît acesta marele Ioan și după Ioan vine Pavel și după acesta Vasilie»⁴¹⁴.

Sfîntul Grigorie de Nazianz în panegiricul Sfintului Atanasie scrie: «Această credință și această năzuință s-a găsit numai la puțini în zilele prezente și de mai înainte (căci sînt puțini care aparțin lui Dumnezeu, deși toți sînt chipul Lui) la legiuitori, comandanți de oști, preoți, profeți, evangheliști, apostoli, păstori, învățători (...) și printre toți la acela a cărui laudă trebuie să fie rostită acum (...). Dintre aceștia, Atanasie pe

411. *Ibidem*, p. 202—203.

412. Tot o comparație a fost și cea din îndurările imediat premergătoare — cu intrarea Domnului în Ierusalim.

413. I. Röhm, *Sfîntul Grigore de Nyssa, Cuvîntare la fratele său, Marele Vasilie*, în «B. K.», t. II ...*cit.*, p. 400.

414. *Ibidem*, p. 401—402.

unii i-a ajuns, în urma altora a rămas mai puțin, iar pe unii i-a și întrecut, dacă această afirmație nu este prea îndrăzneată» ⁴¹⁵.

Iată acum și două exemple de epilog luate din panegiricile Sfântului Grigorie de Nazianz. La Sfântul Atanasie încheie : «totuși, tu, căpetenie scumpă și sfintă, tu, care făcînd abstracție de celelalte calități ale tale, în mod excelent ai păstrat măsură în cuvînt și în tăcere, îngăduie să se termine cuvîntul nostru aici, care deși nu atinge adevărul, totuși este pe măsura puterilor noastre. Tu însuși cauți milostiv din cer asupra noastră și condu și păstrează comunitatea aceasta neîncetat în adevărata închinare a adevăratei Treimi care este recunoscută și adorată în Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh : și pe noi, de se face pace, susține-ne și fii păstor cu noi ; de se ajunge la luptă, atunci du-mă înapoi sau primește-mă și mă ia la tine și la aceia care-ți sînt egali, oricît ar fi de mult ceea ce doresc, în același Hristos Domnul nostru, Căruia i se cuvine toată slava, cîntea și puterea în veci. Amin» ⁴¹⁶.

La Sfîntul Ciprian : «iată aici pîrga cuvîntărilor mele : aceasta să fie darul de onoare pentru învățăturile și luptele tale (...). Tu însă să binevoiești a privi milostiv de sus la noi, să conduci cuvîntul nostru și să păzești această turmă (...) atît conducînd-o (...) la bine, cît și ferînd-o de lupii supărători, de vînătorii de silabe și de cuvinte și acordîndu-ne într-un grad mai desăvîrșit și mai măreț strălucirea Sfintei Treimi, alături de care stai tu acum, pe care noi o abordăm, pe care o preamărim, (...) în același Hristos, Domnul nostru, căruia i se cuvine toată mărirea și cîntea și puterea în vecii vecilor. Amin» ⁴¹⁷.

5. Utilizarea stilului sofistic în panegiricul omiletic

a) *Gustul imaginii*

Urmărind stilul părinților din epoca de aur creștină, remarcăm la dinșii gustul accentuat al imaginii, propriu sofistilor, cărora le plăcea să-și coloreze gîndirea exprimată, prin transpunerea abstractului în concret și a concretului într-o altă formă de concret ⁴¹⁸. Dintre figurile de acest fel reținem : 1) *metafora* ; 2) *comparația*, și mai ales 3) *descrierea*, formă artistică independentă, specific sofistică. Exemple : 1. — «Glorificarea unui nume ilustru ca acela al Sfîntului Ștefan antrenează o serie de metafore (...). «În mijlocul inamicilor Ștefan este o oaie în mijlocul lupilor (...), el este de asemenea corifeul corului apostolilor» ⁴¹⁹.

Marele Meletie al Antiohiei este înfățișat ca un soț tînăr care luptă în pribegie contra ereziei, în timp ce Biserica este tînăra lui soție care îl așteaptă acasă păstrîndu-și fidelitatea conjugală ⁴²⁰.

Pe Sfîntul Efrem Sirul, Sfîntul Grigorie de Nyssa îl numește «Eufратul duhovnicesc al Bisericii, de către care fiind udată comunitatea

415. I. Röhm, *Sf. Grigorie de Nazianz, Panegiric la Sf. Atanasie*, în «B. K.», t. I, ...cit., p. 181—182.

416. *Ibidem*, p. 210.

417. Idem, *La Sf. Ciprian*, în «B. K.», t. I, ...cit., p. 176—177.

418. L. Méridier, *op. cit.*, p. 98.

419. *Ibidem*, p. 103.

420. *Ibidem*, p. 112—113.

credincioșilor, semănătura credinței dă roadă însutită (...) via cea roditoare a Domnului care produce drept struguri dulci roadele învățăturii și veselește pe ucenicii Bisericii cu săturarea dragostei divine» ⁴²¹.

În elogiul lui Eustatie, Sfântul Ioan Gură de Aur îl prezintă pe acesta ca pe un cîrmaci «care conduce cu mare siguranță corabia sfîntă a Bisericii» ⁴²².

2. Cît privește *comparația*, aceasta departe de a prezenta imaginea într-un tot cu ideea exprimată, ca-n metaforă, o expune separat prin doi termeni, unul de comparat și altul comparator ⁴²³. În general, comparațiile aveau ca formule de introducere : ὁπερ, (...) ὡς, καὶ ὅτι (...) ὡς și ὅτι — precum ⁴²⁴.

Făcînd parte din ornamentele obligatorii ale penegiricului, în epoca despre care vorbim acum, comparațiile au fost cultivate în mod excesiv, ceea ce a făcut ca foarte multe dintre ele să devină locuri comune, adaptabile la subiectele cele mai diverse. Se citează în acest sens comparația cu «pajiștea acoperită cu trandafiri, violete și alte flori primăvăratice, care nu este numai la Sfîntul Ioan Gură de Aur și pe bună dreptate, s-a pus întrebarea dacă aceste repetiții nu atestă o sursă comună» ⁴²⁵. Fără a mai pune la socoteală izvorul biblic, remarcăm că majoritatea comparațiilor din această vreme sînt împrumutate de la fenomenele naturii, de la navigație, medicină, zidărie, arte (muzică, pictură, sculptură), astronomie ⁴²⁶. Astfel, conducătorii Bisericii sînt comparați cu farurile (care călăuzesc sufletele) ⁴²⁷, înaintarea spre virtute cu un greu urcuș ⁴²⁸, starea dreptilor cu un port scutit de furtuni ⁴²⁹, trupul cu o grădină «în care umiditatea face să crească plante diverse (oase, cartilaje, vene)» ⁴³⁰, sufletul ⁴³¹ cu o oglindă, gîndurile cu niște bule de aer etc. ⁴³².

Fiind foarte numeroase, merită o semnalare deosebită, două categorii de comparații : 1) acelea care sînt împrumutate de la *jocuri* și 2) cele care amintesc *viața militară*. 1) Martirii sînt *atleți*. Sfîntul Ioan Gură de Aur, vorbind despre ultimul dintre cei șapte frați Macabei, îi arată pe ceilalți deja ca pe învingătorii la jocurile olimpice — încoronați ⁴³³. «Sfîntul Grigorie de Nazianz, care desemnează panegiricul Sfîntului Vasilie cel Mare sub numele de ἀθλητῶν ἐγκώμια, compară și el pe mama Macabeilor cu un învingător la jocuri, ὁπερ τῆς ὀλυμπιονίκης» ⁴³⁴ și acesta nu este singurul exemplu de comparare a unei femei cu atleții ⁴³⁵. Și la

421. I. Röhm, *Șt. Grigorie de Nyssa, La Sfîntul Eirem Sirul*, în «B. K.», t. II, ...cit., p. 465.

422. L. Méridier, *op. cit.*, p. 104.

423. *Ibidem*, p. 116.

424. După cum, ca și, întocmai ca.

425. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 211.

426. L. Méridier, *op. cit.*, p. 117.

427. *Ibidem*, p. 119.

428. *Ibidem*.

429. *Ibidem*.

430. *Ibidem*.

431. *Ibidem*.

432. *Ibidem*.

433. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 211—212.

434. Laudele atleților (*Ibidem*, p. 212).

435. Ca și învingătorul olimpic (*Ibidem*).

Sfântul Grigorie de Nyssa se află, aplicat la Macrina καθάπερ τις ἀθλητής γενναῖος ⁴³⁶.

Cînd martirul Gordius se decide a apărea în arenă, el este, cum spune Sfântul Vasilie, «ca un atlet». 2) Cit despre *imaginile militare*, panegiricile martirilor sînt pline. Martirul este γενναῖος στρατιώτης ⁴³⁷, cortul său este mormîntul, platoșa sa este dreptatea, scutul său — credința; el poartă coiful mîntuirii, încălțămîntea evangheliei, sabia duhului (Efes. 6, 14—17, n.n.). Sfântul Ioan Gură de Aur, pe lingă faptul că include și femei în rîndul unor astfel de ostași ai lui Hristos, «compară persecuția cu un război care reunește toate relele unui război extern, cu ale unui război civil».

Comparațiile de acest fel, a căror sursă paulină e sesizabilă de la prima vedere ⁴³⁸, erau frecvente, de asemenea, la sofîști (mai ales la Aristide) și la unii oratori care, așa cum făcea Themistius, țineau calea de mijloc între filosofie și sofistică (retorică) ⁴³⁹.

Alături de specificul sofistic trasat «de comparații derulate în mod minuțios» și de cele în care «primul membru, expus pentru el însuși, trebuie să fie considerat aparte», semnalăm la Sfîntii Părinți ai veacului de aur și îndeosebi la Sfîntul Grigorie de Nyssa ⁴⁴⁰, acumularea de imagini diverse în jurul uneia și aceleiași idei. În elogii Sfîntului Efrem Sirul, Sfîntul Grigorie de Nyssa propune lectorului să aleagă între patru comparații: «se poate compara, zice Grigorie, cu un izvor din care țîșnesc șuvoaie de apă care farmecă prin folosul, grația și plăcerea pe care o dau ele, sau cu o pajiste care este împodobită cu felurite flori binemiroitoare, sau cu un cer pămîntesc, sau cu o grădină, ca aceea din Eden» ⁴⁴¹.

Aplicarea detaliată a imaginii la idee antrenează o serie de metafore, care formează al doilea membru al fiecărei comparații ⁴⁴², cum este de pildă comparația prin care Sfîntul Grigorie de Nyssa se aseamănă cu un suporter al unui concurent la o cursă de care: «În timp ce tu lupți în chip nobil pe stadionul virtuții pentru a încheia această cursă cerească a ta, pe care tu o dirijezi prin salturi iuți și abile către premiul chemării celei de sus, eu te încurajez prin strigătele mele, te grăbesc și te indemn ca să mărești viteza» ⁴⁴³.

Conchidem că la părinții epocii de aur, întrucît, de obicei, ideea este sacrificată formei, comparația devine un cadru comod în care se pot desfășura în voie tendințele de spirit și de stil de factură sofistică ⁴⁴⁴. 3) Printre agrementele discursului împrumutate de la sofîști un loc aparte îl ocupă *ecfrazza*, ai cărei teoreticieni îi complică definiția, dar care, în fond, nu este altceva decît *descrierea*. Faptul că aceasta

436. Ca oricare luptător nobil (*Ibidem*).

437. Ostaș nobil (H. Délehayé, *op. cit.*, p. 212—213).

438. *Ibidem*, p. 213.

439. L. Méridier, *op. cit.*, p. 122.

440. *Ibidem*, p. 134.

441. *Ibidem*, p. 135.

442. *Ibidem*, p. 136.

443. *Ibidem*. Citat din «Viața lui Moise» (297 B), care, deși nu e predică, e utilă și ca sursă omiletică.

444. *Ibidem*, p. 138.

constituie unul dintre instrumentele strălucite ale elogiilor autorilor noștri se vede din grija pe care ei o depuneau pentru toate detaliile, astfel autorii se complăceau cu aceste tablouri, care nu sînt cerute de către desfășurarea logică a subiectului. Ca și retorii, părinții epocii de aur, zăboveau să descrie peisaje, anotimpuri, sărbători, opere de artă, monumente etc.

Descrierile persoanelor sînt destul de rare. Dintre acestea amintim că Sfîntul Grigorie de Nazianz, într-o desfășurare interesantă enumeră ornamentele frumuseții feminine de care sora sa Gorgonia a știut să se ferească.

Portretul Sfîntului Gordie, făcut de Sfîntul Vasilie, este impresionant. Gordie apare deodată în fața întregului popor adunat în amfiteatrul⁴⁴⁵, avînd un «aspect de sălbatic, purtînd pe fața sa posmogită semnele unei prelungite retrageri în munți: barba sa este lungă, haina este murdară, tot corpul său este ofilit; el poartă o măciucă și o traistă» (...).

În panegiricul celor 40 de mucenici, Sfîntul Grigorie de Nyssa insistă mult asupra frumuseții acestei falange în toată strălucirea tinereții⁴⁴⁶, căroră vrăjmașul diavol le «vedea floarea trupurilor împodobite cu înfrînarea», iar ei în corpore «executînd lui Dumnezeu un fel de dans războinic, frumos de contemplat, teribil la privire, de mîndră ținută morală; el vedea iuteala picioarelor, uriașa putere, proporția membrelor și la toate aceste calități, pe care le posedau, virtutea sufletelor, care copleșește starea fericită a trupului»⁴⁴⁷. Descrierile altor lucruri decît cele ale persoanelor individuale sînt de asemenea numeroase. Astfel, «poporul Antiohiei, condus afară din oraș de către episcopul său pentru a celebra sărbătoarea Sfintei Drosida, amintește Sfîntului Ioan Hrisostom de turmele duse de către ciobani la pășune și el descrie poetic această scenă cîmpenească. În altă parte, el se oprește să picteze o luptă. Armatele prezente sînt martirii de o parte și persecutorii de alta»⁴⁴⁸. (...) Ocazia descrierii unui monument este fecventă. «În panegiricul Sfîntului Teodor oratorul convinge auditoriul său să admire frumusețile Bisericii și operele de artă pe care le cuprinde»⁴⁴⁹: «Însă cînd cineva se duce la un loc cum este acesta, la care ne-am adunat noi astăzi, unde se găsește amintirea și rămășițele sacre ale unui sfînt, este atras mai întîi prin măreția privirii văzînd o casă ca un templu al lui Dumnezeu, strălucitor amenajată, prin mărimea construcției și frumusețea podoabei, unde de asemenea tîmplarul a prelucrat lemnul în chip de ființe vii și pietrarul a șlefuit blocurile de piatră pînă la netezimea argintului. Pictorul și el a dat expresie podoabei artei sale în culori și într-un tablou a înfățișat faptele eroice ale martirului, rezistența sa, durerile sale, figurile sălbatice ale tiranilor, maltratările, cea sobă încinsă de foc, preaferici-

445. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 214.

446. *Ibidem*.

447. I. Röhm, *Sf. Grigorie de Nyssa, A doua cuvîntare la Stînții 40 de Mucenici*, în «B. K.», t. I., ...*cit.*, p. 437.

448. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 215.

449. *Ibidem*, p. 216.

ta săvîrșire a luptătorului, expresia chipului omenesc al arbitrilor Hristos. Prezentîndu-ne totul artistic, ca într-o carte explicativă în culori, el ne-a arătat lămurit luptele mucenicului și a împodobit templul asemeni unei pajști frumoase. Căci de obicei și un tablou mut, pe perete, vorbește și aduce cel mai mare folos. Și cel ce a combinat pietricelele, a făcut din pardoseală, care este călcată de picioare, o expunere istorică»⁴⁵⁰.

«Un exemplu destul de neașteptat și desigur, foarte curios, este descrierea minuțioasă a unui monument păgîn, reprezentînd un dans al Menadelor⁴⁵¹, pe care Sfîntul Grigorie de Nazianz n-a putut-o introduce într-o omilie asupra martirilor decît făcînd un sacrificiu deliberat față de tradițiile sofistice»⁴⁵².

Să vedem acum ce spune Sfîntul Vasilie că se petrecu atunci cînd Sfîntul Gordie⁴⁵³ fu condus la execuție: «toată mulțimea părăsi teatrul pentru a-l urma și tot poporul care rămăsese în cetate se răspîndi în fața meterezelor, pentru a asista la spectacolul acestei mari lupte care producea admirația înșierilor și a creației întregi, disperarea diavolului, și spaima demonilor. Orașul se goli de mulțimea locuitorilor săi, mulțimea se precipita ca un fluviu spre locul supliciului (...)»⁴⁵⁴.

Iată deci că «tema descrierii, cu adevărat clasică în elogiile martirilor, este cea a supliciilor pe care panegiristii noștri au exploatat-o din plin sub forme diverse». Statornicia în credință a mucenicului este pusă în relief îndeosebi în două moduri: «cînd prin detaliul torturilor, pe care persecutorul i le aplică, cînd prin etalarea⁴⁵⁵ instrumentelor de tortură cu care este amenințat și cărora el nu binevoiește a le arunca nici o privire». Ca descrieri ale martiriului se pot aminti supliciul lui Marcu de Aretuza la Sfîntul Grigorie de Nazianz, cel al Macabeilor, în diverse panegirice care le sînt consacrate, al celor 40 de mucenici etc.⁴⁵⁶. Aceștia din urmă, după Sf. Grigorie de Nyssa, «își văzură schilodirile, atît fiecare în parte, pe ale sale proprii, cît și toți pe ale lor în mod reciproc. Colo zăcea unul căruia i se înțepenise piciorul sau degetele, dincolo altul a cărui căldură naturală era stinsă cu totul»⁴⁵⁷.

Sfîntul Vasilie descrie și mai mișcător această moarte prin congelare⁴⁵⁸: «Trupul expus la frig devine mai întîi vînat și sîngele se coagu-

450. I. Röhm, *Sf. Grigorie de Nyssa, Panegiric la Marele Mucenic Teodor*, în «B. K.», t. I, ...cit., p. 493—494.

451. Maenades: 1. «Nimfe care l-au crescut pe Dionysus. Devenind mai tirziu însoțitoarele zeului, menadele făceau parte din cortegiul lui și erau posedate de o furie mistică. 2. Denumire purtată de preotesele care oficiau cultul lui Dionysus» (Anca Balaci, *Mic Dicționar mitologic greco-roman*, ed. II-a, București, 1980, p. 236).

452. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 216.

453. A se vedea și Pr. D. Fecioru, *Sf. Vasilie cel Mare, Scrieri*, p. 530.

454. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 215.

455. *Ibidem*, p. 216.

456. *Ibidem*, p. 217.

457. I. Röhm, *Sf. Grigorie de Nyssa, A treia cuvîntare la Sfinții 40 de Mucenici*, în «B. K.», t. I, ...cit., p. 454.

458. A se vedea și Pr. D. Fecioru, *Sf. Vasilie cel Mare, Scrieri*, p. 539; P. G. t. 46, p. 7801.

lează. Dar curînd el se agită și intră în fierbere : dinții clăntănesc, venele se zgîrcesc, mușchii se contractă irezistibil. O suferință tăioasă și o durere nespūsă pătrund pînă la măduvă. Extremitățile cad ca devorate de foc (...) pînă ce puțin cîte puțin frigul morții își termină lucrarea lui».

Sfîntul Ioan Gură de Aur în omilia sa dedicată Sfîntului Varlaam insistă «asupra varietății torturilor inventate de către diavolul însuși pentru a pierde pe creștini (...) : Iată deci răutatea diavolului. El aruncă pe sfinți pe grătar, îi trîntește pe alții în cazane clocotitoare ; le răzuie coastele sau îi aruncă în mare ; îi dă la fiare sălbatice sau îi închide în cuptoare ; le fărîmă membrele, ori îi jupoaie de vii ; așează sub corpurile lor sîngerînde cărbuni aprinși ale căror scînteii vor mușca ulcerările lor mai crunt decît o făcuseră animalele sălbatice. Pentru alții el încă inventează torturi mai teribile»⁴⁵⁹. La sfîrșitul panegiricului Sfîntul Ioan revine cu o concluzie entuziastă : «Proclamați fericiți nu pe bogați, ci pe martiri, nu pe cei care sînt în delicii, ci pe cei care sînt întinși pe grătare ; nu pe cei care sînt așezați la o masă bine servită, ci pe cei ce sînt în cazanele clocotitoare ; nu pe cei care sînt în toate zilele în baie, ci pe cei care sînt în teribilele cuptoare, nu pe cei care se parfumează, ci pe cei a căror carne friptă lasă să se ridice un fum grețos».

Despre Sfîntul Lucian, care mai întîi «a suportat toate suferințele pe care uzanțele barbare ale acelor timpuri puteau să le administreze unui acuzat», marele Gură de Aur spune că a primit ca nou și ultim supliciu, înfometarea⁴⁶⁰.

În elogiile martirilor minunile ocupă un loc foarte restrîns. «Fără îndoială că (mucenicului) îi este asigurată asistența divină și Sfîntul Ioan Gură de Aur ne descrie eficacitatea ei cu privire la Sf. Pelaghia». Dar, în general, Dumnezeu «nu intervine pentru a-l sustrage pe martir de la moarte sau de la oroarea supliciilor»⁴⁶¹. Desigur aceasta pentru ca răsplata, exemplul și îndemnul faptei mucenicești să se realizeze într-o măsură cît mai mare. «Alături de descrierile de scene sîngeroase, trebuie semnalat tabloul persecuției, procedeau clasic din care noi avem un model ilustru (și adesea imitat) în panegiricul Sfîntului Gordie de către Sfîntul Vasilie, în care influența sofistică se anunță din prima frază (...) : Tiranul care domnea atunci întorsese contra Bisericii toată asprimea și duritatea sufletului său și ridica o mină lipsită de pietate contra religiei. Pretutindeni în locurile publice se proclamau edicte și se expuneau decrete interzicînd sub pedeapsa cu moartea, adorarea lui Hristos ; ordinul dat tuturor era de a adora idolii (...). Aceia care nu ascultau erau amenințați cu pedepse teribile. Toată cetatea era răscolită și populația creștină era supusă jafului (...). Orice tovărășie cu oamenii religioși era însoțită de groază, iar diavolii exultau și umpleau totul de fum și de

459. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 217.

460. *Ibidem*, p. 218—219.

461. *Ibidem*, p. 222.

sînge»⁴⁶². Persecuția ale cărei victime au fost cei 40 de Mucenici este descrisă de către Sfîntul Vasilie în termeni analogi⁴⁶³: «După promulgarea acestui edict impios și criminal, care interzicea mărturisirea lui Hristos sub pedeapsa de a suferi cele mai mari pericole, creștinii erau amenințați cu toate genurile de suplicii și mînia bestială a judecătorilor nedreptății se dezlănțui contra lor. Li se întindeau curse viclene și se imaginau torturi diferite. Călăii se arătau implacabili, focul era aprins, săbiile ascuțite, crucile plantate, groapa, roata, biciurile erau pregătite. Unii o luau la fugă, alții mureau, alții erau nehotărîți ... Cîte unii se lăsau intimidați prin simpla amenințare; alții în prezența schingiuirilor erau cuprinși de alienare; alții încă se angajară în luptă dar au fost incapabili de a o duce pînă la capăt, cum sînt cei care, pe mare în timpul furtunii, pierd în naufragiu ceea ce ei reușiseră să păstreze pînă atunci».

Aceleași trăsături se văd și «în descrierea pe care Sfîntul Ioan Gură de Aur o face despre încercarea Bisericii în vremea Sfîntului Ignatie de Antiohia»: «Un război fără milă a fost declarat bisericilor; o tiranie crudă părea să apese peste lume. Oamenii se vedeau arestați în plină piață publică, nu pentru că fuseseră acuzați de oarecare fărădelege, ci pentru că ei repudiaseră eroarea pentru a îmbrățișa adevărata religie; pentru că ei alungaseră cultul idolilor pentru recunoașterea adevăratului Dumnezeu și pentru a adora pe unicul Său Fiu; și cei care ar fi trebuit să merite coroane, elogi și onoruri, atrăgeau asupra lor pedepse și suplicii de tot felul. Aceasta era soarta tuturor celor care îmbrățișaseră adevărata credință, dar mai ales a capilor Bisericii. Căci diavolul, ființă răufăcătoare și exersată în toate șiretlicurile, nădăjduia că odată îndepărtați păstorii, el ar fi împrăștiat turma fără greutate»⁴⁶⁴.

b) *Gustul artificiei.*

O altă categorie de figuri retorice împrumutate de către părinții epocii de aur de la sofisti o formează procedeele de rafinare a stilului, prin care acesta capătă o subliniere forțată, un relief artificial. Dintre acestea amintim: a) hiperbola și prosopopeea; b) perifriza și discreția. a) Hiperbola este cea mai dezvoltată formă de amplificare retorică, de exagerare a cantității și calității celor relatate, care, mai ales atunci cînd se manifestă într-un discurs, produce o impresie puternică din punct de vedere estetic dar neverosimilă din punct de vedere istoric sau practic, cotidian.

«În necrologul lui Vasilie, Grigorie de Nazianz spune că cele șapte minuni ale lumii nu erau nimic față de spitalul pe care acela îl ctitorise la marginea Cezareei. Mai departe vocea și gîndirea lui Vasilie sînt comparate cu sunetul unei trompete, răsunînd foarte departe în văzduh,

462. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 223—224. A se vedea și Pr. D. Fecioru, *Sf. Vasilie cel Mare, Scrieri*, p. 526.

463. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 224.

464. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 224—225.

ca vocea lui Dumnezeu care învăluie lumea, ca un cutremur de pământ nemaiauzit și prodigios⁴⁶⁵ etc. Unul dintre subiectele pe care panegiristii de atunci le tratau cu predilecție este «invincibila constanță a martirilor, care vin la supliciu ca la o festivitate» (ὥσπερ χορεύοντες ἐπὶ τὰς βάσανους ἦσαν μεθ' ἡδονες). Erau față de pedepse cu bună dispoziție ca niște dansatori.

Culcați pe grătar, în timp ce singele lor curge și carnea friptă se detașează, ei sînt ca pe roze și privesc cu voluptate ceea ce se petrece (...). Această idee, că martirul asistă la propriul său supliciu ca la cel al altuia a devenit curentă. Se întâlnește la Sfîntul Grigorie de Nyssa cu privire la Sfîntul Teodor : «ὁ δὲ ἐψαλλε ὡς ἄλλου τινὸς ὑφισταμένου τὴν τηρωρίαν», însă el cîntă, ca și cînd altul trebuia să sufere pedeapsa ; la Sfîntul Grigorie de Nazianz : «ὥσπερ ἐν ἄλλοτρίοις σώμασιν — precum în trupurile altora ; și la Sfîntul Efrem : «ὥσπερ ἐν ἄλλοτρίοις σώμασιν πάσχοντες — ca și cînd ar fi pătimit cu trupurile altora»⁴⁶⁶. Acest dispreț față de pericol la martiri și la sfinți a devenit de altminteri un fel de loc comun în elocința creștină. În cuvîntarea funebă a lui Vasilie, Grigorie de Nazianz ne face să vedem pe prietenul său prezentîndu-se în fața lui Modest — cum s-ar zice — ca la o sărbătoare, nu la o anchetă redutabilă.

În elogiul Sfîntului Roman, Gură de Aur ne arată pe gealat tăind limba martirului, dar «cuvîntele ieșind încă mai puternic din gura sa, ca și cînd tăindu-i-se limba, el a fost scăpat de un obstacol».

În elogiul tuturor martirilor noi vedem pe acești sfinți «întinși pe cărbuni ca pe roze și animați de un sentiment de veselie etc.»⁴⁶⁷.

O formă de amplificare dusă pînă la hiperbolă pe care panegiristii creștini au împrumutat-o din retorică, servindu-se de ea din plin, este prosopopeea, faptul că sînt puse să vorbească personaje absente (sau dispărute).

«Panegiricul Macabeilor al Sfîntului Grigorie de Nazianz nu este, pentru a spune astfel, decît o suită de discursuri. Acestea sînt mai întii ale celor șapte frați care se adresează tiranului ; apoi ei se încurajează între ei ca să lupte în mod generos ; apoi este mama care îi sfătuiește ; și tot ea este cea care le face cuvîntarea lor funebă (...). În cursul panegiricului, Macabei aduc, printre altele și această apostrofă : «O, călăilor, ce așteptați ? Pentru ce întirziați ? Unde sînt săbiile ? Unde sînt lanțurile ? Să se aducă repede ; să se aprindă focul ; să se aducă fiarele cele mai feroce ; să se pregătească torturile cele mai perfide, să fie aceasta (reprezentăția, n.n.) regească și grandioasă. Eu sînt mai în etate : eu vreau primul să primesc sacrificarea. Eu sînt ultimul : să se schimbe ordinea» (...). «În fața cadavrelor celor șapte fii, mama Macabeilor»⁴⁶⁸, după Sfîntul Grigorie de Nazianz, exclamă : «Eu îi privesc pe călăi ca

465. L. Méridier, *op. cit.*, p. 159.

466. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 205—206.

467. L. Méridier, *op. cit.*, p. 159.

468. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 226—227.

pe niște binefăcători. Eu doar să nu-i mulțumesc tiranului că a voit o asemenea ordine în suplicii și m-a păstrat pentru sfârșit (...). Eu nu-mi voi smulge deloc părul, eu nu voi sfișia haina mea, nu-mi voi înfige unghiile în carne, nu voi face deloc să înceapă vaietele, nu voi chema aici pe tovarășii mei, nu mă voi închide în întuneric pentru ca însuși aerul să plîngă cu mine, nu voi aștepta consolatori, nu voi servi pîinea funebră. Toate acestea sînt pentru mamele degenerare, pentru cele care nu sînt mame decît după carne, cele ai căror copii pleacă fără nici o acțiune vrednică de amintire». Discursul se prelungește cu aceeași emfază, apoi mama merge să se alăture fiilor săi și «aleargă la rug ca la camera nupțială»⁴⁶⁹.

După Sfîntul Efrem, martirii se arată apostrofîndu-i pe judecători : «Ei bine, unde sînt amenințările și supliciile voastre ? Focul vostru este rece și torturile voastre fără eficacitate, călăii voștri fără vigoare ; spa-dele voastre sînt din lemn putred»⁴⁷⁰. După cum s-a observat, hiperbola nu lipsește din «aceste bucăți de elocință unde faptele sînt redade ca un fel de duel între Dumnezeu și diavolul. Astfel, în omilia asupra celor 40 de mucenici, Sfîntul Grigorie de Nyssa face pe unul dintre martiri să spună persecutorului său : «Profită după plăcerea ta de ceea ce ră-mîne din acest țap» (formulă disprețuitoare pentru a desemna propriul său corp) și dacă tu vei gusta din carnea mea puțin mă interesează»⁴⁷¹. Iată discursul pe care Sfîntul Ioan Gură de Aur îl face să se țină de către demon în căutarea unui nou supliciu care, ca atîtea altele, nu face să-i dispară confuzia : «Eu am aruncat cărbuni sub picioarele lor și ei aleargă ca pe trandafiri ; eu am aprins focul și ei aleargă ca la o sursă de apă rece ; eu le-am brăzdat coastele, deschizîndu-le dire adinci și inundîndu-le în sînge ; ei erau glorioși ca și cum ar fi fost acoperiți cu aur ; eu i-am aruncat de rîpă goi în mare ; ei nu cădeau deloc acolo ca într-un abis, ci aveau aerul de a urca la cer și exultau de veselie (...). Astfel că ei acceptau schingiuirile nu ca pe suplicii, ci ca pe niște flori primăvăratice cu care ei se încoronau, prevenindu-mă prin ardoarea și prin graba lor»⁴⁷².

«Trebuie mărturisit că cea mai mare parte a exagerărilor din vremea autorilor noștri sînt fără consecințe. Cînd Sfîntul Vasilie, proclamă că lui nu i-ar fi de ajuns 40 de limbi pentru a celebra demnitatea virtuților martirilor din Sevasta, (...) nimeni nu va lua după literă amplificarea în care se lasă el antrenat, ca și cea a Sfîntului Grigorie de Nyssa despre darul lacrimilor Sfîntului Efrem : «Cum ceilalți oameni au facultatea de a respira și aceasta fără întrerupere, Efrem avea pe aceea

469. *Ibidem*, p. 205.

470. *Ibidem*, p. 206.

471. L. Méridier, *op. cit.*, p. 159.

472. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 206—207.

de a plinge»⁴⁷³. Și «Pentru a ne da o idee mai vie despre mulțimea lacrimilor acestuia autorul ne spune că ele umpleau tot pământul»⁴⁷⁴.

«Este clar de asemenea, că în unele cazuri oratorii împrumută eroilor lor cuvinte care nu sînt decît traduceri în limbajul sofistic, al unor sentimente pe care ei li le atribuie. De exemplu, cînd Sfîntul Vasile face să se zică de către Gordius : «Ce nenorocire pentru mine că nu pot să mor de un mare număr de ori pentru Hristos !»⁴⁷⁵

Este evident, deci, că via imaginație a lui Grigorie de Nazianz și a lui Ioan Hrisostom, precum și spiritul de imitare fidelă a sofistilor, propriu lui Grigorie de Nyssa, trebuia să-i conducă pe aceștia la hiperbola și declamația⁴⁷⁶ sofistică ; ba uneori, după cum am văzut, cade în această capcană, chiar și «spiritul măsurat» al Sfîntului Vasile⁴⁷⁷.

Desigur că atunci «cînd oratorii noștri vorbesc astfel ei vor să scoată în relief disprețul față de suferință și curajul suprauman de care martirii au dat dovadă. Ei nu găsesc deloc cuvinte pentru a exprima admirația lor și aceasta îi face să întrebuițeze expresii care, în mod evident, depășesc puterea lor de gîndire. Ei nu intenționau deloc să spună că martirul, protejat în chip miraculos contra cruzimii călăilor este insensibil la cazne, nu ; ci, în timp ce corpul său pătimeste, sufletul rămîne stăpîn pe el însuși, se arată superior la tot ceea ce afectează doar partea pămîntească a ființei lor. «Precum diamantul nu cedează, nici nu se înmoaie sub lovituri, ci frînge fierul care îl atacă, așa și sufletele sfinților în mijlocul acestor chinuri nu păteau nici un rău, ci celor care îi băteau, le frîngeau efortul, forțîndu-i să se retragă din luptă rușinați, confuzi și acoperiți de răni». Aceasta este fără îndoială ideea care se găsește la baza expresiilor hiperbolice de care s-au servit panegiristii»⁴⁷⁸, pe care generațiile următoare recitîndu-le le-au luat adesea după literă. Or, aici se vede slăbiciunea acestui procedeu recomandat de retorică⁴⁷⁹. Așadar, hiperbola nu este expresia exactă sau aproximativă a «unui sentiment măsurat sau a unui fapt care depășește condițiile ordinare : ea constă, dimpotrivă, din a înveșmînta faptele pe care le expune, ideile și sentimentele care se exprimă, printr-o formă care le exagerează și le falsifică proporțiile⁴⁸⁰ (...). În fond, întrebuițarea acestei figuri se aliniază cu altă tendință (...) profund sofistică : gustul paradoxului, dorința de a arăta că subiectul tratat se bazează pe

473. *Ibidem*, p. 204.

474. L. Méridiér, *op. cit.*, p. 159.

475. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 204.

476. Prosopaea.

477. L. Méridiér, *op. cit.*, p. 159.

478. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 207. Citatul intercalat cu diamantul este luat de la Sfîntul Ioan Gură de Aur : *Or de martyribus*, P. G., t. L, col. 708. E reprodus și în Cazania lui Varlaam (1643) în Predica Tuturor Sfinților.

479. *Ibidem*, p. 208.

480. L. Méridiér, *op. cit.*, p. 160.

condiții pînă atunci necunoscute (...). Departe de a crește valoarea elogiilor, aceste exagerări au ca efect deprecierea lor»⁴⁸¹.

b) *Perifraza* (evitarea numelor proprii) și *discreția* (tăinuirea surselor).

O figură cu mult mai puțin excesivă prin ea însăși decît hiperbola este perifraza. Aceasta, iubită și ea, foarte mult de către retori, era de obicei folosită fără moderație, ceea ce dădea stilului lor cîteva nuanțe nefirești.

Conform acestui procedeu, «în panegiricile martirilor în zadar se căuta numele magistratului care pronunța condamnarea sau chiar al împăratului, autorul suprem al edictelor de prescripțiune a religiei creștine. El este denumit vag *ὁ κρατῶν τότε, ὁ τότε ἄρχων, ὁ τότε τὸρᾶννος*» etc. (...)»⁴⁸². Cu privire la edictul cărora cei 40 de mucenici fură victimă, găsim doar acești termeni foarte vagi: «acea nedumnezeiască și păgînă veste, de a nu mărturisi și pe Hristos, ori a aștepta primejdii»⁴⁸³.

În omilia Sfintului Ioan Gură de Aur în onoarea Sfintului Vavila este problema (*πρὸς τὸν βασιλέα πάρρησία*)⁴⁸⁴ martirului dar nu se știe la care împărat se face aluzie⁴⁸⁵.

Eusebiu al Cezareei, care, ca istoric este foarte iubitor «de precizie și respectuos față de documente, devine infidel acestor principii cînd abordează «Viața lui Constantin», care nu este în fond decît un lung panegiric.

Se observă că nu numai Arie și Alexandru al Alexandriei nu sînt numiți în text, dar nume de împărați ca Dioclețian, Maximian, Galeriu, Maximin sînt total absente. Despre Liciniu este vorba atît de des «încît numele lui se întîlnește, dar foarte rar»⁴⁸⁶. «E de mirare că Sfîntul Grigorie de Nyssa, care se păzește mult ca să nu se ghicească cine poate fi crudul tiran, autor al edictului infam contra căruia s-au opus cei 40 de mucenici a putut ca în panegiricul Sfintului Teodor, să lase scăpată această frază: «Căci ambii Maximiani aveau pe atunci domnia» (...). Pentru că școala⁴⁸⁷ împingea foarte departe oroarea de nume proprii și se pot cita panegirice foarte importante în care însuși numele eroului este în întregime trecut sub tăcere și ar rămîne necunoscut dacă nu ar avea titlul pentru a ne înștiința. Este cazul Sfîntilor Juvenin și Maximin (...), al Sfintelor Berenice, Prosdochia și Domina»⁴⁸⁸.

481. *Ibidem*, p. 161.

482. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 208—209 (judecătorul acela, acel stăpîn, ... acel tiran).

483. *Ibidem*, p. 208—209.

484. Mărturisire publică în fața împăratului. (*Ibidem*).

485. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 209.

486. *Ibidem*.

487. Sofistă.

488. *Ibidem*, p. 210.

Așadar, citind pe scriitorii creștini din epoca de aur, nu trebuie să pierdem din vedere că tăcerea lor nu este rezultatul ignoranței, ci al sistemului pe atunci la modă. Fiindcă alături de practica profană a genului panegiric trebuie să ținem seama și de obiceiul creat în sec. II când «Biserica stabilise *disciplina arcană* asupra misterelor ei, anume să nu fie cunoscute de păgini (...). Același motiv îl aveau să nu scrie despre predicarea evangheliei (...). În veacul III situația Bisericii este aceeași în lupta ei de apărare. Deci creștinii nu aveau interesul să dea păgînilor informații care astăzi ne ar fi lămurit (și) pe noi» ⁴⁸⁹.

Mai ales «asupra capitolului surselor anticii în general sînt de o discreție excesivă», iar «printre ei, nici o categorie de scriitori nu evită subiectul cu mai multa grijă decît oratorii» (...). Aceștia ar fi vrut să facă să se creadă că (...) nu datorează nimic nimănui, tocmai dinșii, care trăiesc din împrumuturi ⁴⁹⁰.

Uneori «oratorul este, într-adevăr, doar ecoul a ceea ce se povestește împrejurul său: Sfîntul Vasilie povestește că Sfîntul Mamant era păstor. Aceasta este o trăsătură pe cît de simplă, pe atît de frapantă, care putea să fi fost reținută la țară în timp de cîteva generații. Fapta Pelagiei, care s-a aruncat de la înălțimea acoperișului locuinței sale pentru a-și salva fecioria nu avea nevoie la Antiohia de a fi fixată în scris. Se vedea casa — teatrul acestei drame, Sfîntul Grigorie de Nazianz a aflat unele lucruri prin viu grai ⁴⁹¹: ὡς δὲ ἐγὼ τινος ἤκουσα». Citind însă panegiricele sfinților Juventin și Maximin, al Sfîntului Lucian, al Sfîntului Ignatie, al Sfîntului Roman, al Sfîntelor Berenice și Prosdochia, al Sfîntului Iulian, nu ne putem interzice impresia că Sfîntul Ioan Gură de Aur își amintea de cele ce citise în documente sau în cronici. Particularități ca acestea: medicul chemat pentru a tăia limba Sfîntului Roman, peregrinarea Sfîntului Iulian de-a curmezișul Ciliciei, etapele fugii femeilor sfinte din Antiohia, nu formează deloc acea categorie de trăsături care se imprimă în memoria populară. Fără a o spune în mod expres, Sfîntul Grigorie de Nazianz lasă să se înțeleagă că el a citit o scriere relatînd istoria lui Ciprian și a lui Justin; istoria celor 40 de mucenici la Sfîntul Vasilie, istoria Sfîntului Teodor ⁴⁹² acuză în mod egal o osatură mai solidă decît cea a unei simple tradiții orale (...).

Autorii noștri nu zăbovesc decît în mod excepțional asupra declarațiilor circumstanțiale. Ei ating ușor subiectul povestirilor pentru a evada în considerații morale, cel puțin atunci cînd el nu devine un pretext pentru amplificare (...).

Deci, dacă pentru rațiuni de estetică ⁴⁹³, oratorii sacri, cărora noi le datorăm primele modele de panegiric (omiletic n.n.), se abțin de a

489. Preotul Victor N. Popescu, *op. cit.*, p. 37.

490. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 229.

491. *Ibidem*, p. 231.

492. Scrisă de Grigorie de Nyssa.

493. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 230—231.

cita sursele, dovedind astfel o grijă moderată pentru istorie (grijă n.n.), specific sofistică, în schimb noi nu vom avea decît de apreciat «genul pe care ei l-au creat».

Cît priveşte exactitatea portretului martirului, «trebuie spus clar că nu se pune problema unei asemănări individuale. Genul epidictic, așa cum este el înțeles de către sofisti, care fuseseră dascălii oratorilor noștri, tinde a șterge trăsăturile personale și concrete pentru a le înlocui prin calități abstracte»⁴⁹⁴, tipizate, metoda desfășurării prin locuri comune producînd «aceeași diferență între eroul panegiricului și cel al documentului istoric, ca și cea dintre portretul autentic făcut asupra celui viu și imaginea lui hieratică, în care toate detaliile sînt idealizate. În operele oratorice de care ne-am ocupat mai sus (și în altele de acest fel, n.n.) fondul tabloului este întotdeauna același: persecuția dezlănțuită prin mostre de cruzime care îngheață sîngele în vine. Din acest fond se detașează martirul, un erou desăvîrșit, luminat încă de aici de pe pămînt de aureola triumfului»^{494bis} său».

Panegiricul este deci o mărturie atestînd atît cultul local al unui martir, cît și favoarea cultului adus tuturor martirilor în întreaga Biserică⁴⁹⁵ în epoca de aur a ei și în continuare, pînă astăzi. Acesta este un temei în plus față de cel omiletic și anume unul liturgic, cucernic, care ne stimulează să investigăm (cu și mai multă atenție) trăsăturile panegiricului ca formă a predicii așa cum se prezintă ele în decursul istoriei Bisericii, raportîndu-le pe de o parte la martiri, iar pe de alta la toate categoriile de sfinți creștini.

De altfel, acest temei, omiletico-liturgic, se realizează în mod fericit cu acele puncte de vedere — îndeosebi cu cel doctrinar și cu cel istoric — potrivit cărora «cinstirea Sfinților în Biserica Ortodoxă este o tradiție sfîntă» (dar în același timp și o dogmă), adică o învățătură de bază a Bisericii. Ea este practică din cele mai vechi timpuri și a fost trecută în cărțile noastre bisericești, care au devenit prin consensul întregii Biserici, Tradiția Sfîntă, cu valoare de dogmă.

La mărturia și autoritatea acestora se adaugă și cartea numită «Constituțiile Apostolice», carte scrisă în vremea Sfinților Apostoli, unde este istorisită cinstirea ca «sfînt» încă din anul morții sale a Sfîntului arhidiacon Ștefan, cel întîi chemat la apostolat.

494. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 233.

494bis. Din această cauză, «întemeindu-se pe Aristotel, Saint Evremond (c. 1616—1703 n.n.) respinge toate detaliile prea exacte și prea numeroase; el vrea să păstreze tipul intact, nu înecat într-o mulțime de detalii prea speciale și prea puțin cunoscute» (Wladislaw Folkierski, *Între clasicism și romantism*, vol. I, București, 1988, p. 348).

495. H. Délehayé, *op. cit.*, p. 233—234.

Avem după aceea mărturia Sfântului Ciril al Ierusalimului († 386); apoi Sinodul VII ecumenic, mărturisirile de credință, vechile cărți bisericești, vechile documente istorice etc.; toate arată că Biserica noastră nu exagerează cu nimic cinstind vrednicia sfinților care și-au împlinit datoria înmulțind talanții ca slugi credincioase, «care peste puține au fost credincioase, peste multe se vor pune» (Matei 25, 21).

Viețile Sfinților din Sinaxare ne dovedesc câtă credință au avut aceștia și câtă rivnă de a o păstra; ele ne dovedesc de asemenea câtă iubire de Dumnezeu și de oameni au arătat și cât și-au jertfit viața pentru triumful binelui în lume, al păcii, al dreptății sociale și al progresului duhovnicesc.

Intr-un cuvânt, sfinții, (...) acești «prietenii ai Domnului» (Iacob II, 23), «casnici ai Lui» (Efeseni II, 19) sau «judecători ai lumii la judecata de apoi» (I Cor. VI, 2; Mat. XIX, 28) cum îi numește Sfânta Scriptură, sînt temelia de aur a Bisericii creștine ortodoxe (și chiar catolice)⁴⁹⁶ fapt demonstrat cu prisosință în capitolele următoare ale acestei lucrări teoretice și istorico-literare din cadrul secției practice a teologiei ortodoxe.

496. Diac. Prof. Marin Velea, *Predică la Sfântul Mare Mucenic Gheorghe*, «G. B.» XLIII (1984), nr. 3—4, p. 179—180.